

Simo Forss
Pirkko Karjalainen
Kristiina Tuominen

Mistä apua vanhana?

Tutkimus vanhusten
avuntarpeesta ja eläkeläisten
vapaaehtoistyöstä

ELÄKETURVAKESKUS
PENSIONSSKYDDSCENTRALEN

Tutkimuksia 1995:3

Simo Forss
Pirkko Karjalainen
Kristiina Tuominen

Mistä apua vanhana?

Tutkimus vanhusten avuntarpeesta ja
eläkeläisten vapaaehtoistyöstä

Valokuvat:
Antero Aaltonen

ISBN 952 - 9639 - 31 - 7
ISSN 1236 - 3049

Ykkös-Offset Oy
Vaasa 1995

ALKUSANAT

Tämä teos on Eläketurvakeskuksen ja Vanhustyön keskusliiton tutkimusmushankkeen loppuraportti. Tutkimus on syntynyt yhteisten intressien ja yhteydenpidon tuloksena. Eläketurvakeskus on kiinnostunut työeläkkeellä olevien henkilöiden olosuhteista, hyvinvoinnista ja mielipiteistä. Näinollen myös vanhusten tilanne ja erityisesti kriisiytymässä oleva vanhusten palvelutilanne päätettiin ottaa yhtenä aiheena mukaan Eläketurvakeskuksen tutkimusosaston tutkimusohjelmaan. Vanhustyön keskusliiton kiinnostuksen kohteena on mm. ikääntyneiden ihmisten työskentelymahdollisuudet sinänsä ja tässä yhteydessä erityisesti vapaaehtoistyön tulevaisuus ja merkitys vanhustenhuollossa. Keskinäisen yhteydenpidon tuloksena syntyi suunnitelma yhteisestä tutkimuksesta, jossa selvitetään iäkkäiden vanhusten palvelutarvetta ja heitä nuorempien eläkeläisten halukkuutta vanhusten auttamiseen. Runsaat kaksi vuotta jatkunut suunnittelu- ja tutkimustyö on saanut päätökseen ja sen tulokset julkaistaan tässä kirjassa.

Raportin vanhuksia koskevan osan ja avuntarpeen ja auttamishalun kohtaantoluvun on kirjoittanut Simo Forss ja eläkeläisosan Kristiina Tuominen. Pirkko Karjalainen on kirjoittanut ja jäsennellyt mm. viitetausta lukua ja kirjoittanut yhteenvetokappaleen käytännön suosituksia koskevan luvun. Raporttia on kuitenkin suunniteltu ja kirjoitettu koko ajan tekijöiden yhteistyönä.

Tutkimuksen vanhusten haastattelut ja niiden alkuperäisen tulostuksen on tehnyt Suomen Gallup Oy. Eläkeläisille suunnattu kysely on tehty ja analysoitu Eläketurvakeskuksen tutkimusosastolla. Tutkimuksen otosten suunnittelun ja poiminnan on tehnyt erityistutkija Bo Lundqvist, joka on myös avustanut aineiston analyysissä. Tutkimuksen teemahaastatteluihin osallistuivat tutkimuksen tekijät Eläketurvakeskuksesta, mutta pääosan niistä on tehnyt projektisihteeri Reija Heinola Vanhustyön keskusliitosta. Tutkimusprojektin alkuvaiheen suunnitteluun osallistuivat suunnittelujohtaja Markku Hänninen ja osastopäällikkö Jussi Vanamo Eläketurvakeskuksesta. Tutkimukseen on saatu tukea Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimus- ja kehittämisvaroista.

Kiitämme kaikkia tutkimuksen tekemiseen myötävaikuttaneita tahoja ja henkilöitä.

Tekijät

Sisällysluettelo

ALKUSANAT	3
1. JOHDANTO	7
Vanhusten palvelujen kriisi?	7
Mitä ikääntyneet itse haluavat	8
Tutkimustehtävä	9
2. TUTKIMUKSEN VIITETAUSTA	10
Vanhusten lukumäärä ja sen kasvu	10
Terveystila ja toimintakyky	11
Palvelujen tarve ja käyttö	15
Palvelujen kehityskuva - monituottajamalli ja vapaaehtoistyö	17
Monituottajamalli	17
Mitä on vapaaehtoistyö?	19
Eläkeläiset ja vapaaehtoistyö	21
Eläkeläisten lukumäärä	22
Eläkeläisten työssäkäynti, työhalukkuus ja työkyky	22
Eläkeläisten työnteon rajoitukset	25
Eläkeläiset aktiivisina toimijoina	27
Eläkeläiset vapaaehtoistyössä	28
3. TUTKIMUSAINEISTO JA -MENETELMÄT JA TULOSTEN LUOTETTAVUUS	30
Tutkimusaineisto	30
Tutkimusmenetelmät	31
Tulosten luotettavuudesta	33
Luotettavuus teemahaastattelujen valossa	36
Eläkeläisten teemahaastattelut	37
Halukkuus lisätä nykyistä auttamista	39
4. TUTKITTUJEN VANHUSTEN KUVA	42
Ikä, sukupuoli, siviilisäätö ja asuminen	42
Terveystila ja toimintakyky	43
Sosiaaliset suhteet ja elämäntilanne	44
Koulutus pohja ja taloudellinen toimeentulo	45

5.	VANHUSTEN AVUNTARVE	46
	Avuntarve eri toiminnoissa.....	46
	Avuntarpeen taustatekijät	50
	Catmod-analyysi	50
	Avuntarve yksittäisten taustatekijöiden valossa	52
	Avuntarpeen taustatekijöiden esiintymisestä	55
	Vanhusten yksittäiset tarpeet taustatekijöittäin	56
	Tarpeiden monipuolisuus	58
6.	NYKYINEN AVUNSAANTI JA SUHTAUTUMINEN	
	ELÄKELÄISAPUUN	60
	Avun riittävydestä.....	60
	Vanhusten auttajat.....	61
	Eläkeläisavusta	63
7.	TUTKITTUJEN ELÄKELÄISTEN KUVA	66
	Eläkelaji, ikä ja eläkkeelläoloaika	66
	Terveystila	68
	Harrastukset	70
	Entinen ammatti, nykyiset tulot ja lisäansioiden tarve	71
	Asuinlääni ja -seutu	72
	Nykyinen ansiotyönteko ja halu siihen	73
	Nykyinen auttaminen	75
8.	MENETTELY AVUNTARVETILANTEESSA	76
	Auttamisvalmius yleensä	76
	Vapaaehtoistyön merkitys.....	77
	Menettely tilanteessa eläkelajin mukaan	79
	Menettely tilanteessa asuinseudun ja -läänin mukaan	80
9.	AVUNANTOHALU ERI TOIMINNOISSA	81
10.	AUTTAMISEN EHDOT	85
	Sitoutuminen	85
	Korvausten ja verotuksen merkitys	88
11.	AUTTAMISHALUN TAUSTATEKIJÄT	92
	Catmod-analyysi.....	92
	Sukupuolen ja terveyden yhteisvaikutus	95
	Sukupuolen ja asuinseudun yhteisvaikutus	98
	Sukupuolen, terveyden ja asuinseudun yhteisvaikutus	100

12. AUTTAMISHALU YKSITTÄISTEN TAUSTA- TEKIJÖIDEN VALOSSA	102
Nykyinen auttaminen	102
Järjestötoiminta ja muut harrastukset	102
Ikä, terveydentila ja sairaudet	103
Lisäansioiden tarpeellisuus, tulot ja ammattiasema ja ammattiala ...	104
13. AUTTAMISHALU ERI ASUINALUEILLA	106
Sitoutuminen ja korvausten merkitys	106
Eräiden taustatekijöiden yhteys auttamishaluun eri asuinseuduilla ..	106
14. AVUNTARPEEN JA AUTTAMISHALUN KOHTAANTO... 109	
Lukumäärien ja suhdelukujen arvioinnista ja käytöstä	109
Vanhusten ja eläkeläisten kokonaislukumääriä	109
Eri toiminnoissa apua tarvitsevat vanhukset koko maassa	110
Avuntarpeen ja auttamishalun kohtaanto koko maassa	113
15. YHTEENVETO JA POHDINTAA - MIHIN ELÄKELÄIS- APU ULOTTUU?	115
Tutkimustehtävä ja -aineisto	115
Vanhusten avuntarpeesta	115
Eläkeläisten mahdollisuuksista toimia auttajina	116
Avuntarve ja eläkeläisapu	117
Vaihtoehtoisia näkömiä toiminnan organisoimisesta	118
ENGLISH SUMMARY	120
KIRJALLISUUS	126
LIITETAULUKOT	128
VANHUSTEN HAASTATTELULOMAKE	
ELÄKELÄISTEN KYSELYLOMAKE	

1. JOHDANTO

Vanhusten palvelujen kriisi?

Tutkimusprojektin taustalla on näkemys siitä, että jo eläkkeellä olevilla ja iäkkäillä ihmisillä on paljon sellaisia voimavaroja, joita voitaisiin hyödyntää nykyistä paremmin. Omaa eläkettä saavia on maassamme jo nyt yli miljoona. On todennäköistä, että näissä on melko paljon sellaisiakin henkilöitä, joiden toimintakyky on edelleen hyvä ja jotka haluavat auttaa muita ihmisiä vapaaehtoistyötä tekemällä.

Lähivuosisikymmenien suuri haaste on vanhustenhuollon järjestäminen. Peruspalvelujenkin turvaamisen nähdään vaativan aktiivista toimintaa 1990- ja 2000-luvuilla. Asian merkitystä korostaa vielä se, että palvelujen kysyntä ylittää monilta osin tarjonnan (STM 1991, 76). Vanhojen vanhusten lukumäärä on jo nyt suuri ja se lisääntyy koko ajan jyrkästi. Väestö vanhenee, eli vanhojen ikäluokien suhteellinen osuus väestöstä lisääntyy. Kun vanhusten palveluissa pyritään samanaikaisesti muuttamaan palvelurakennetta laitospainotteisesta avohuoltoon suosivaksi, on avohuolto ajautumassa tai jo ajautunut suorastaan kriisiin. Valtion ja kuntien taloudellisen tilanteen heikentyminen on osaltaan edelleen pahentanut tilannetta ja pakottanut etsimään uusia keinoja vanhusten palveluiden järjestämiseksi.

Kotona asumista tukevia palveluita on kehitetty sekä julkisen sektorin että järjestöjen toimesta, mutta niiden määrä näyttää olevan tarpeeseen nähden riittämätön. Palveluiden turvaamiseksi huomio onkin kiintynyt kunnan ja muun julkisen sektorin ohella yhä enemmän muihin mahdollisiin palvelujen tuottajiin, kuten järjestöihin, palveluyrityksiin ja ennen muuta omaisapuun ja vapaaehtoistyöhön. Vapaaehtoistyötä tehdäänkin Suomessa yhä enemmän ja nimenomaan vanhusten parissa.

Mitä ikääntyneet itse haluavat

Useissa Euroopan yhteisön maissa tehtiin vuonna 1992 laaja kyselytutkimus kansalaisten suhtautumisesta vanhuuteen ja ikäihmisiin. Samoin tiedusteltiin 60 vuotta täyttäneiltä, mitä asioita he vanhuudenajassa pitävät tärkeinä ja mitä pelottavina. Suomessa vastaavanlainen selvitys tehtiin vuonna 1993 ja julkaistiin keväällä 1994 (STM, Vanhuusbarometri 1994).

Kuten muistakin tutkimuksista on ilmennyt, suomalaiset ikäihmiset ovat yleisesti ottaen varsin tyytyväisiä elämäänsä. On kuitenkin todettava, että todella tyytymättömiä ja todella heikoissa oloissa eläviä vanhuksia on aika paljon - "tasan eivät käy onnen lahjat". Tyytyväisyyteen liittyy kohtuullinen toimeentulo, hyvä toimintakyky ja hyvät suhteet muihin ihmisiin. Tyytymättömyyteen liittyy vastaavasti heikko terveys, heikko taloudellinen toimeentulo ja yksinäisyys.

Mitkä sitten ovat ikäihmisten itsensä mielestä suurimpia ongelmia tämän päivän Suomessa? Näistä on aihetta olla perillä myös eläkeikäisten vapaaehtoistyötä suunniteltaessa, koska ainakin osa ongelmista saattaa olla sellaisia, että niiden ratkaiseminen soveltuu luontevammin vapaaehtoistyön kuin ns. virallisen avun toteuttamaksi.

Suurimpia ongelmia ovat Vanhuusbarometrin mukaan yksinäisyys, taloudelliset vaikeudet sekä pelko sosiaali- ja terveyspalveluiden leikkauksista. Kaikkein suurimpana ongelmana siis pidetään yksinäisyyttä ja turvattomuutta johon liittyy usein pelko siitä, ettei saa tarvitessaan apua. Tämän pelon ja ongelman poistamiseen todella tarvitaan yhtä hyvin julkisten palveluiden kuin erilaisen vapaaehtois- ja lähimmäistyön panosta.

Viimeaikaisessa keskustelussa on tuotu paljon esille omaisten vastuun lisääntyminen. Tämä on vaikuttanut ihmisten käsityksiin siten, että valtaosa ikääntyneistä uskoo omaisten hoitovastuun jatkossa lisääntyvän. Toisaalta kuitenkin aika yleisesti ollaan sitä mieltä, että perheet olisivat aiempaa haluttomampia - yleensä käytännön syistä johtuen - huolehtimaan vanhuksistaan. Ristiriita on siis mitä ilmeisin. Useissa selvityksissä on tullut esiin, että pitkäaikaista apua halutaan mieluummin kunnalta kuin omaisilta. Todella pitkäaikaista apua haluavat vapaaehtoisilta työntekijöiltä vain harvat vanhukset. Eläkeläis- ja veteraanijärjestöissä tehdään toisaalta jo nyt paljon vapaaehtoista auttamistyötä. Tämän vuoksi on tarpeen selvittää, mitä vapaaehtoisapu todella voi olla.

Tutkimustehtävä

Tässä tutkimuksessa kysytäänkin sitä, voidaanko ainakin osa suuresta eläkeläistemme joukosta saada mukaan auttamaan vanhuksia vapaaehtoiselta pohjalta. Ensiksi tutkitaan nykyvanhusten avun- ja tuentarvetta ja heidän haluaan ottaa vastaan apua ja tukea eläkeläisiltä. Sen jälkeen selvitetään eri tyyppisillä eläkkeillä olevien nuorempien eläkeläisten valmiutta antaa vanhuksille heidän tarvitsemiaan palveluja. Molempiin pääkohtiin liittyen tutkitaan edelleen vapaaehtoistyön ehtoja ja rajoituksia ja työn tekemiseen liittyviä asenteita.

Tutkimuksen samoin kuin konkreettisten toimenpiteiden suunnittelun pohjaksi tarvitaan tietoja ongelmakokonaisuuden osista, kuten nykyvanhuksista, heidän palvelujensa tilanteesta ja tulevaisuudennäkymistä. Edelleen tarvitaan tietoa tämän päivän nuorempien eläkeläisten tilanteesta, heidän mahdollisuuksistaan ja valmiuksistaan osallistua vapaaehtoistyöhön. Tutkimukseen lähdettäessä ja sen aikana kerättyä aikaisempaa tietoa on kerätty seuraavassa yhtenäiseen muotoon. Näin muotoutunut viitetausta on osaltaan ohjannut tutkimuksen kulkua.

2. TUTKIMUKSEN VIITETAUSTA

Vanhusten lukumäärä ja sen kasvu

Suomen väestö vanhenee koko ajan. Tämä johtuu monesta tekijästä. Perustana on tietenkin kunakin vuotena syntyneiden lukumäärä, mutta erityisesti myös kuolleisuuden alenema. Yhä suurempi osa nuorempiin ikäkohortteihin kuuluvista henkilöistä elää nykyisin vähintään vanhuuseläkeikänsä asti, koska erityisesti keski-ikäisten miesten kuolleisuus on jatkuvasti vähentynyt.

Ns. uusien eläkeläisten määrä on kasvanut ja kasvaa. Toisaalta myös jo eläkeiässä olevien elinaika on jatkuvasti pidentynyt sekä miehillä että varsinkin naisilla. Ennusteen mukaan on vuonna 2000 odotettavissa oleva elinaika 65-vuotiailla naisilla 18 vuotta ja miehillä 14.7 vuotta (Hervonen ja Pohjolainen 1990, 33-34).

65 vuotta täyttäneiden määrän ennustetaan kasvavan 1990-luvulla noin 13 prosenttia, mikä merkitsee noin 90 000 henkilöä. 75-84-vuotiaiden määrä kasvaa noin 12 prosenttia (27 000) ja paljon palvelua tarvitsevien 85 vuotta täyttäneiden määrä kasvaa peräti 44 prosenttia (23 000). Erityisesti vanhimpien vanhusten lukumäärän kasvu vaikuttaa palveluiden tarpeen lisääntymiseen.

Yli 65-vuotiaiden määrän kasvu on erityisen voimakasta 2010-luvulla, jolloin eläkeikäisten määrä kasvaa noin kolmanneksella. Kasvu jatkuu ennusteen mukaan aina 2030-luvulle asti, jolloin yli 65-vuotiaita on jo miljoona, eli noin neljäsosa koko väestöstä. 75 vuotta täyttäneiden määrä kasvaa 1990-luvun jälkipuoliskolla 6 000-7 000 henkilöllä vuodessa, jolloin heidän väestöosuutensa on 6.4 prosenttia vuonna 2000. OECD:n kokoamien tilastojen mukaan yli 80-vuotiaiden määrä kasvaa Suomessa vuodesta 1990 vuoteen 2030 yli 200 prosenttia, mikä on maailman huippuluokkaa (Raassina 1994, 31-33 ja 40).

Luonnollisesti väestön ikärakenteen muuttuminen vaikuttaa merkittävästi sosiaaliturvan kustannuksiin ja rahoitukseen. Esimerkiksi ns. elatusuhde, eli suhdeluku, joka kuvaa sitä, kuinka monta henkilöä (lapset ja eläkeläiset) työssä oleva joutuu itsensä lisäksi työllään elättämään on jo vuonna

1994 jokseenkin huono, eli 1.6. Näinollen joudutaan miettimään edelleen vielä pitkään säästö- ja supistusmahdollisuuksia. Tämä koskee tietenkin eläkesektoria, mutta selkeästi myös muuta sosiaaliturvaa, mm. vanhusten huoltoa (Forss 1994, 106 ja Korpela 1994, 50).

Vuoden 1993 lopussa Suomessa oli 65 vuotta täyttäneitä noin 717 000. 75 vuotta täyttäneitä oli noin 299 000 ja 80 vuotta täyttäneitä noin 162 000. Vanhemmissa ikäluokissa on vankka naisenemmistö. 75 vuotta ja 80 vuotta täyttäneissä on naisia hieman yli kaksi kertaa enemmän kuin miehiä (Eläketurvakeskus, Kansaneläkelaitos 1994).

Vanhemmissa ikäluokissa on vankka naisenemmistö.

Terveydentila ja toimintakyky

Iän lisääntyessä toimintakyky heikkenee. Tästä johtuen gerontologit ovat tutkineet suhteellisen paljon toimintakyvyn huononemista iän funktiona, eli toiminnanvajavuutta. Toimintakyvyn heikkenemisen taustalla voi olla itse vanhenemisprosessin lisäksi mm. sairaudet ja vammat, toimintojen riittämättömän harjoittaminen jne. Omatoimiseen selviytymiseen vaikuttavat myös elin- ja asuinympäristön fyysiset ja sosiaaliset ominaisuudet (Heikkinen ja Suutama 1991, 132).

Useimmilla vanhuksilla on useita pitkäaikaissairauksia. 65 vuotta täyttäneillä on yli puolella jo siinä vaiheessa vähintään kaksi pitkäaikaissairautta. Varsinkin iäkkäät naiset sairastavat paljon, mutta elävät suhteellisen pitkään. Sairaudet ovat tyypillisesti yleisimmin verenkiertoelinten ja tuki- ja liikuntaelinten sairauksia. Varsinkin vanhemmissa ikäryhmissä esiintyy myös sokeritautia ja syöpää suhteellisen paljon. Syöpää sairastavien vanhusten määrän on ennustettu kasvavan selvästi (Raassina 1994, 59). Tilastokeskuksen selvityksessä arvioitiin väestön toimintakykyä seuraavasti (Tilastokeskus 1989):

Taulukko 1. Toimintakyvyn rajoitukset kotona asuvilla iän ja sukupuolen mukaan. Vaikeuksia omaavat prosentteina kustakin ikäryhmästä.

	Luke- misessa	Kuule- misessa	Liikku- misessa	Päivittäis- toiminnoissa
65-74 v.				
miehet	4	25	42	18
naiset	7	14	52	25
75- v.				
miehet	18	36	60	47
naiset	24	30	72	55
65- v.				
miehet	8	29	48	28
naiset	14	21	60	37
yhteensä	12	24	56	33
15- v.				
miehet	2	8	13	6
naiset	3	6	20	10
yhteensä	3	7	17	9

Taulukon sanoma on selkeä: koko 15 vuotta täyttäneestä väestöstä on noin kymmenesosalla vaikeuksia selvitä päivittäistoiminnoissa, kun vastaava osuus 75-vuotiaista on noin puolet.

Itsearvioitu terveydentila on 75- ja 80-vuotiailla vielä kohtalainen. Jyväskylässä tehdyssä tutkimuksessa piti terveydentilaansa kohtalaisena pe-

räti 3/4 tuon ikäisistä. Vain runsas kymmenesosa piti terveydentilaansa huonona ikäluokassa 75-79 vuotta. Terveydentila huononee kuitenkin selvästi ikäryhmään 80 vuotta ja yli tultaessa. Tällöin terveyttään huonona pitävien osuus on jo selvästi yli viidesosan kaikista. Terveyttään huonona pitäviä on tuossa iässä jo runsas viidesosa sekä miehillä että naisilla (Heikkinen ja Suutama 1991, 25).

Toimitakyvyn heikkenemiseen viittaavan kysymykseen: "Pystyykö terveyden puolesta tekemään mitä haluaa" saadut vastaukset osoittivat myös toimintakyvyn laskun iän myötä. "Kyllä enimmäkseen" vastasi tosin vielä hieman yli 40 prosenttia 80 vuotta täyttäneistä, mutta rajoituksia kokeneiden määrä lisääntyi selvästi ikäluokasta 75 vuotta täyttäneet. Tuskin koskaan vastasi 80 vuotta täyttäneistä miehistä noin 38 prosenttia ja naisista 31 prosenttia. Vaikeuksia kokeneiden osuudet kasvoivat ikäluokkaan 75 vuotta täyttäneet verrattuna noin 15 prosenttia. Fyysisen toimintakyvyn muutosnopeus näyttää kiihtyvän 75 ikävuoden jälkeen ryhmätasolla. 75 ja 80 vuotta täyttäneiden toimintakykyero oli suuri. Miesten fyysinen toimintakyky oli naisia parempi useissa testeissä (Mts. 27, 66-67).

Vanhojen henkilöiden toimintakykyä on arvioitu ja mitattu eniten sen kannalta, miten he selviytyvät päivittäisistä askareistaan. Mittarit sisälsivät aluksi itsestä huolehtimiseen liittyviä asioita, mutta myöhemmin niihin sisällytettiin myös päivittäisiin toimintoihin liittyviä seikkoja. Iän lisääntyessä suoriutuminen näistä toiminnoista siis vaikeutuu. Esimerkiksi Tampereella tutkituista 60-64-vuotiaista miehistä yli puolet selviytyi hyvin päivittäisistä toimistaan, mutta 85 vuotta täyttäneistä enää vajaa kolmannes (Hervonen ja Pohjolainen 1990, 198).

Jyväskylän ikivihreät projektissa on mitattu päivittäisistä toiminnoista selviämistä sekä perustoimintojen (PADL) että asioiden hoitamisen (IADL) osalta varsin monipuolisen mittariston avulla (ks. mittareista tarkemmin tuonnempana tutkimuksen metodiluvussa). Seuraavaan on koottu osa mittauksen tuloksista molemmissa em. ikäryhmissä kuvaamaan esimerkinomaisesti toiminnoista selviämistä tai ei-selviämistä (Heikkinen ja Suutama 1991, 141-142).

Taulukko 2. Esimerkkejä perustoiminnoista selviävien osuuksista 75 ja 80 vuotta täyttäneillä. Prosenttia selviää ao. toiminnosta.

Toiminnot	Miehet		Naiset	
	75 v.	80 v.	75 v.	80 v.
rapuissa kulku	41	40	33	24
ulkona liikkuminen	40	-	21	-
varpaankynsien hoito	60	45	51	38
kodissa liikkuminen	61	60	55	58
sängystä nousu	68	68	69	57
pukeminen	75	60	75	64
hiusten pesu	86	78	80	76

Vaikka toimintakyky yleensä heikkeneekin, ei se näy suinkaan yhtä suurena eri toiminnoissa. Tässä on huomattava, että mentäessä vielä iäkkäämpiin ryhmiin erot yleensä kasvavat entisestään.

Taulukko 3. Esimerkkejä IADL:sta, eli asioiden hoitamisesta selviytymisestä eri ikäryhmissä. Prosenttia selviytyy vaikeuksista.

Toiminnot	Miehet		Naiset	
	75 v.	80 v.	75 v.	80 v.
raskaat taloustyöt	-	20	-	7
remontin teko	47	38	26	15
puutarhatyö	44	24	37	19
ostokset	63	50	49	37
purkin avaaminen	84	82	72	63
kahvinkeitto	92	86	94	93

Päivittäisistä toiminnoista selviytyminen oli yhteydessä ympäristön ergonomialle asettamiin vaatimuksiin, turvallisuuteen ja palvelujen tasoon. Viidesosalla oli asunnossaan ergonomisia puutteita ja kymmenesosalla ympäristössä liikkumista haittaavia, turvattomuutta aiheuttavia seikkoja (Heikkinen ja Suutama 1991, 161). Ympäristötekijöiden merkitys onkin syytä huomioida kyllin tarkasti arvioitaessa vanhusten tilannetta.

Palvelujen tarve ja käyttö

Tähänastisissa tutkimuksissa on vanhusten avuntarvetta arvioitu monesti ikävuodesta 65 tai vieläkin alemmasta iästä lähtien. Kun tiedetään avuntarpeen vähäisyys vielä 65-74-vuotiailla ja sen tarpeen selvä kasvu myöhemmin, ei nuoremmista ikäluokista saaduilla tuloksilla ole kovin paljoa käytännön merkitystä esimerkiksi palveluita suunniteltaessa. STM:n Vanhusbarometrissa ilmenee, että yli 75-vuotiaista saa runsas puolet apua joko omaisilta, läheisiltä tai ammattiauttajilta. Pitkäaikaissairaista vain kymmenesosa ilmoittaa, ettei tarvitse apua. Kuitenkin vain vajaa puolet heistä saa apua, joten suhteellisen monet kokevat tyydyttämätöntä avuntarvetta (STM 1994, 19).

Kokonaisuutena tarkastellen oli esimerkiksi vuonna 1992 sosiaali- ja terveystalouden virkoja kunnissa yhteensä noin 240 500. Sosiaali- ja terveydenhuollon työpanoksesta suuntautui 1990-luvun alussa runsas kolmannes vanhusten palveluihin. Tämä merkitsi 70 000-80 000:n ihmisen työpanosta. Näiden lisäksi tulevat lähinnä järjestöjen ja seurakuntien palveluksessa olevat vanhustyöntekijät, joiden kokonaismäärästä ei ole tuoretta tietoa (Raassina 1994, 123). Kuten taulukosta 4 ilmenee, on vuodesta 1983 vuoteen 1991 tapahtunut näkyvä muutos vanhusten asuinpaikassa: kotona-asuvien, palveluasunnot mukaanlukien, osuus on lisääntynyt ja pitkäaikaisesti laitoksessa asuvien osuus vähentynyt (Mts. 47).

Taulukko 4. 65 vuotta täyttäneiden asumismuoto vuosina 1983 ja 1991.

	1983	1991
	%	%
Kotona asuvat	92,0	94,3
tavallinen asunto	91,5	93,1
palveluasunto	0,5	1,2
Pitkäaikaisesti (yli 3kk)		
laitoksessa hoidettavat		
vanhainkoti	5,0	3,4
terveyskeskuksen sairaala	1,5	1,8
psykiatrisen sairaala	1,0	0,4
muu sairaala	0,5	0,1

Yleisenä tavoitteena on ikääntyneiden ihmisten kotona-asuminen mahdollisimman pitkään. Tätä tuetaan erilaisin avohoidon palveluin. Näistä tär-

keimpiä ovat kotipalvelut, kotisairaanhoido ja erilaiset tukipalvelut. Perheet ja yleensä omaiset ovat erittäin merkittävä auttajakunta. Eräiden arvioiden mukaan noin 1/4 - 1/3 kaikista vanhusten saamasta avusta tulee yhteiskunnan taholta ja noin 2/3 - 3/4 omaisilta.

Kotona-asumisen ja laitoshoidon välimaastoon on niinkään kehitetty erilaisia asumismuotoja; niistä laajentuvim on palveluasuminen. Palveluasumisessa henkilö asuu itsenäisesti, mutta kuitenkin talossa, jossa on mahdollisuus saada erilaisia palveluita ja jossa avunsaanti on turvattu erilaisin hälytysjärjestelyin.

Sosiaali- ja terveysministeriössä on arvioitu vanhuspolitiikan kustannusten kehitystä sekä 1980-luvun puolivälissä että 1990-luvun alkupuolella. Kustannukset muodostuvat kahdesta pääryhmästä: eläketurvasta ja palveluista. Vanhusevästö käyttää monipuolisesti ja paljon erilaisia sosiaali- ja terveyspalveluita. Näistä tärkeimpiä ovat kotipalvelut, kotisairaanhoido, palveluasuminen, vanhainkotihoito, terveyskeskusten vuodeosastohoito sekä pitkäaikaishoito muissa laitoksissa. Vanhuspolitiikan kokonaiskustannukset vuonna 1992 olivat yhteensä 55.1 mrd. Tästä on sosiaali- ja terveyspalvelujen osuus 28 prosenttia, eli 15.6 mrd. Vanhuuseläkkeet ja muut tulonsiirrot muodostavat loppuosan kustannuksista. Vanhuspolitiikan osuus bruttokansantuotteesta oli 11.6 prosenttia ja sen on arvioitu kasvavan.

Vanhusten sosiaalipalveluiden kustannukset olivat v. 1992 yhteensä 4,9 mrd. Tästä on avopalvelujen osuus 1.8. mrd, eli noin 44 prosenttia, joten laitoshoidon - lähinnä vanhainkotien - osuus on 56 prosenttia. Avopalveluista pääosan kustannuksista vie tietenkin erilainen kodinhoitoapu, jonka osuus oli yhteensä noin 1.1. mrd, eli 61 prosenttia avopalveluiden kokonaisuudesta.

Vertailun vuoksi voi todeta, että terveyspalvelujen osuus vanhuspolitiikan kustannuksista oli 10.6 mrd, eli jokseenkin kaksinkertainen sosiaalipalveluihin nähden. Tästä taas valtaosa, eli 8,5 mrd (noin 80 %) oli laitoshoidon kustannuksia. Laitoshoidon kustannukset ovat noin nelinkertaiset avopalveluihin nähden. Tanskassa, jota on pidetty vanhusten avopalvelujen edelläkävijänä Pohjoismaissa käytettiin vanhusten palvelujen kustannuksista 53 prosenttia laitoshoidon (Raassina 1994, 155).

75-84-vuotiaista noin 24 prosenttia sai vuonna 1992 kodinhoitoapua. 85 vuotta täyttäneistä vastaava osuus oli peräti 38 prosenttia. Vanhusten kotipalveluiden tarpeeseen vaikuttaa osaltaan myös se, että merkittävä osa kaikkein iäkkäimmistä asuu yksin. Esimerkiksi 75 vuotta täyttäneistä naisista 58 prosenttia ja miehistäkin runsas neljäsosa asui vuonna 1990 yksin (Tilastokeskus 1993).

On helppo havaita, että avopalvelujen kehittämistä todella tarvitaan. On kuitenkin todettava, että vajaat kymmenen vuotta aiemmin tehtyyn laskelmaan verrattuna avopalveluiden osuuden kasvu on jo nähtävissä.

Keskeinen lähivuosisikymmenen sosiaalipoliittinen haaste on vanhustenhuollon ja ikääntyvän väestön elinolosuhteiden turvaaminen. Parhaillaan

on menossa suuri vanhustenhuollon rakennemuutos: laitosvaltaisesta huollosta siirrytään määrätietoisesti avohuoltoon. Yhdistettynä valtion- ja kuntatalouden kriiseihin tämä muutos vaatii myös erilaista läheisavun mahdollisuuksien kartoitusta ja arvioimista.

Palveluiden runko tulee jatkossakin muodostumaan kahdesta keskeisestä elementistä: kuntien pääasiallisella vastuulla olevien sosiaali- ja terveyspalveluiden toiminnasta sekä omaisten ja läheisten antamasta avusta. Näiden lisäksi erilainen vapaaehtois- ja lähimmäisapu nousee aiempaa selvemmin osaksi palveluiden ja tuen kokonaisuutta.

On muistettava, että omaisten antaman avun osuudeksi arvioidaan noin kaksi kolmannelle kaikesta vanhusten saamasta avusta ja erilaisesta tuesta. On kuitenkin mahdollista, että omaisten hoitotaakkaa ei voida enää lisätä merkittävästi. Omaishoivan laajentamiselle on olemassa useita käytännöllisiä ja eettisiä esteitä. Omais- ja vapaaehtoistyön rajoituksetkin pitää tunnistaa. Tällaisia rajoituksia ovat mm. nykyisen vapaaehtoistyön heikko kattavuus ja laajojen resurssien puute (Salavuo 1994, 10-11). Laitoshoidon purkaminen ei ole suinkaan johtanut vastaavaan avohuollon resurssien lisäämiseen. Tämä taas saattaa johtaa jopa vanhusten kaltoinkohteluun kotona. Tutkimuksen mukaan tällaista fyysistä tai psyykkistä väkivaltaa, hoidon laiminlyömistä tai taloudellista riistoa on kokenut 5-8 prosenttia vanhuksista (Korhonen 1994, 9).

Palvelujen kehityskuva - monituottajamalli ja vapaaehtoistyö

Monituottajamalli

Tällä hetkellä vanhuspoliittisissa arvioinneissa painotetaan monituottajamallia ja avohoitoa. Näköpiirissä ei ole mahdollisuuksia merkittäviin taloudellisiin tai henkilöstöresurssien lisäyksiin, joten toimintaa on eri tavoin tehostettava ja parannettava erilaisten toimijoiden yhteistyönä.

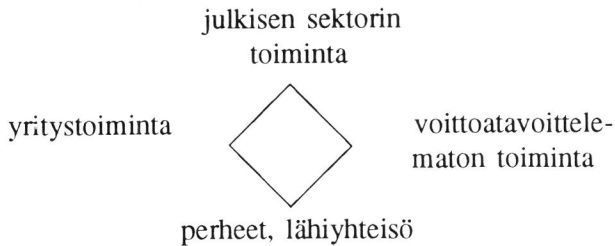
Sosiaali- ja terveyspalveluiden osalta tilanne on vielä useita vuosia erittäin vaikea. Kuntien taloudellinen tilanne näyttää olevan jonkin verran parantumassa, mutta se ei anna mahdollisuuksia mihinkään suuriin uudistuksiin - investoinneista puhumattakaan.

Vanhusten palveluissa on suuri ristiriita tavoitteiden ja todellisuuden välillä. Vuosia on jo kritisoitu sitä, että vanhusten kotona asumisen tukemiseen ja avopalvelujen kehittämiseen ei ole sitouduttu yksimielisesti. Nyt myös Suomessa nähdään hoito- ja huolenpitotyön muodostuvan entistä monipuolisemmaksi. Sen mahdollisina muotoina on nähty palkkatyön lisäksi

omaishoito, entistä laajempi ja monimuotoisempi vapaaehtoistyö, omaishoidon tuella tapahtuva hoito ja huolenpito, kunnan subventoimat sopimussuhteet yritysten kanssa, osuustoiminta jne. (Raassina 1994, 16, 23).

Palveluiden varmistaminen edellyttääkin, että tuottajiksi tulevat kunnan ja muun julkisen toiminnan ohella erilaiset yhteisöt, yritykset ja edelleen myös vapaaehtoiset ja kansalaistoiminta. Tätä rakennetta voidaan havainnollistaa seuraavan kuvion avulla.

Kuvio 1. Vanhusten palveluiden monituottajamalli.

Monituottajamallin toimivuuden nähdään yleisesti edellyttävän julkisen sektorin, omaisten, vapaaehtoistyön ja kaupallisten palvelujen vastuunjako ja yhteistyötä (Raassina 1994, 173). Palveluiden järjestämisvastuun säilyminen kunnilla ja tuottajuuden hajauttaminen nykyistä enemmän myös muille sektoreille on lähiaikojen ilmeinen kehityssuunta. Lohkojen suuruus voi, ja sen pitäisikin, vaihdella toiminnoittain. Vapaaehtoistyölle on tässä oma sijansa nimenomaan voittotavoittelemattoman toiminnan sekä perheen keskuudessa.

Kansainvälisissä tutkimuksissa on kumottu teesi, että hyvinvointivaltion ja vapaaehtoissektorin toiminta olisivat toisiaan poissulkevia vaihtoehtoja. Suomessakin pitäisi luopua ajatuksesta, että julkisten järjestelmien purkaminen synnyttäisi vastaavassa määrin vapaaehtoistoimintaa, tai että vapaaehtoistoiminnan laajentaminen uhkaisi ammatillista toimintakenttää. Julkisen toiminnan ja kansalaistoiminnan suhde on uudessa tilanteessa. Kokemus yhteisestä hädästä tekee yhteistyön nyt välttämättömäksi ja luonnolliseksi. Kaikille riittää yllin kyllin tekemistä eikä kukaan voi toimia enää yksin kovin pitkään (Matthies 1995, 60-61).

Mitä on vapaaehtoistyö?

Puhuttaessa työstä ja työntekohalukkuudesta, on eriteltävä kysymystä siitä, millaisesta työstä kulloinkin puhutaan. Tärkeä erottelija on se, maksetaanko työstä tai toiminnasta palkkaa vai ei. Perinteisesti vapaaehtoistyöllä on tarkoitettu työtä tai toimintaa, jota henkilö tekee ilman palkkaa, omasta halustaan ja omilla ehdoillaan. On kuitenkin ilmennyt myös vaikeuksia vetää rajaa varsinaisen työn ja vapaaehtoistyön välille. Palkkatyön käsitteestä on tullut tässä mielessä osin liukuva. Vapaaehtoistyötä pidetään silti yleisimmin edellen palkattomana työnä, vaikka jonkinlaisten korvausten tai palkkioiden maksamistakin on käytössä.

Toinen, ehkä antoisampi tapa erotella työn käsitettä tässä yhteydessä on itse työn luonteeseen liittyvien tekijöiden tarkastelu. Vapaaehtoistyö nähdään usein eräänä hoivatyön muotona. Sen lisäksi on haluttu korostaa työn tekemistä täysin vapaaehtoisen omin ehdoin ns. vapaasta halusta. Vapaaehtoistyön merkittävin piirre onkin juuri se, että sen tekeminen perustuu aina selkeästi tekijän omaan tahtoon ja haluun tehdä työtä ilman ulkoisia pakotteita. Edelleen voidaan sanoa, että vapaaehtoistyön tekijöitä kannustavat paljolti ei-aineelliset motiivit, kuten sosiaaliset ja itsensä toteuttamiseen liittyvät tekijät.

Vapaaehtoistyö voi kohdistua samoihin ihmisiin kuin perinteinen hoivatyökin, eli lasten, sairaiden ja vanhusten auttamiseen, hoitoon ja palveluun. Vanhusten osalta vapaaehtoistyönä voidaan tehdä jopa osittain samoja tehtäviä kuin varsinaisessa kotipalvelutyössä.

Vapaaehtoistyö poikkeaa siis olennaisesti varsinaisesta palkkatyöstä. Näin ollen sen tekemisen reunaehdotkin ovat monessa suhteessa erilaiset kuin varsinaisessa työssä, vaikka yhteisiä piirteitäkin tietenkin löytyy. Työn ulkoisista olosuhteista, työn "raameista" johtuen keskeistä on työn tekijän ja palvelun kohteen jonkinasteisen yhteensopivuus. Kun kaikki perustuu vapaaehtoisuuteen, on päästävä yhteisymmärrykseen siitä, mitä tehtäviä tehdään ja miten.

Vapaaehtoistyön luonteeseen kuuluu se, että se on pohjimmiltaan paljolti hyvään ihmissuhteeseen perustuvaa toimintaa. Näinollen tärkein edellytys vapaaehtoistyön sujumiselle on, että löytyy juuri määrätynlaista työtä haluavia henkilöitä ja toisaalta henkilöitä, jotka ovat todella valmiita vastaanottamaan tällaisen henkilön auttajakseen.

Vapaaehtoistyössä ovat aina tärkeitä myös työn tekemisen ehdot, jotka on määritettävä erikseen kunkin tilanteen mukaan. Tällaisia ovat mm. työstä mahdollisesti maksettava korvaus, työn säännöllisyys ja kesto sekä yleensä työhön liittyvä sitoutumisaste.

Vapaaehtoistyön tehtäväkuvaukset ovat hyvin moninaiset. Vanhustyön osalta voidaan ottaa esille seuraavanlaisia esimerkkejä:

- Ystävä- tai lähimmäispalvelu, jota tarjoavat erityisesti Suomen Punainen Risti ja seurakunnat. Tämä tarkoittaa useimmiten erilaista seurapitoa ja asioille saattamista, taikka vierailuja vanhusten omiin kohteihin tai vanhainkoteihin.
- Eläkeläis- ja veteraanijärjestöjen jäsenistönsä parissa tekemä työ. Tämä voi olla hyvinkin monimuotoista sisältäen esimerkiksi vierailuja vanhainkoteihin, soittorenkaita heikkokuntoisten tueksi, tai auttamista arkipäivän kotiaskareissa.
- Vapaaehtoisten kokoontumis- ja välitystoiminta, jota toteutetaan erinimisenä, tunnetuin on Mummonkammari. Tämä toiminta lähtee siitä, että vapaaehtoisille etsitään ja organisoidaan heille soveltuvaa toimintaa ja samalla järjestetään kokoontumismahdollisuuksia erilaisille vapaaehtoisten vetämille ryhmille.
- Yksittäisten paikallisten yhdistysten tai järjestöjen oma toiminta esimerkiksi omien toimipisteidensä yhteydessä. Tyypillisiä esimerkkejä ovat erilaiset kerhot.
- Jossakin kunnissa on kunnan palkkaamia vapaaehtoistoiminnan ohjajia, jotka huolehtivat auttajien ja autettavien kohtaamisesta esimerkiksi puhelinpäivystyksen tms. avulla.

Suomen on sanottu olevan järjestötoiminnan luvattu maa. Tämä pitääkin paikkansa siinä mielessä, että esimerkiksi erilaisissa urheilu-, kulttuuri- sekä sosiaali- ja kansanterveysjärjestöissä on mukana satojatuhansia ihmisiä ja niiden toimintamuodot ovat todella monipuoliset. On paljon sellaista toimintaa, jota ei ylipäätään voitaisi lainkaan toteuttaa ilman ihmisten vapaaehtoista työpanosta.

Tälle aktiivisuudelle on taustana ihmisten halu toimia yhteiseksi hyväksi. Useimmiten toiminta tapahtuu ilman aineellista korvausta. Tärkein motiivi on halu toimia. Sosiaalialan järjestöissä ja seurakunnissa toimivilla vapaaehtoisilla motiivina on halu auttaa lähimmäisiä, jotka eivät selviä omin voimin. Kun näissä toimivilta vapaaehtoisilta kysyy, mitä he työstään saavat, vastataan useimmiten: ”On saanut olla avuksi, tuntea itsensä tarpeelliseksi”. Tähän liittyy jo aiemmin esitetty näkemys siitä, että vapaaehtoistoiminnan tulee lähteä ihmisten omasta halusta.

Rajanveto varsinaisen palkkatyön ja vapaaehtoistyön välillä ei aina ole ongelmaton. On puhuttu myös ns. kolmansista työmarkkinoista. Asiakkaan näkökulmasta vapaaehtoistyön voidaan nähdä parantavan elinoloja ja elämänlaatua sekä lisäävän turvallisuutta.

Vapaaehtoistyön tulevaisuus on parhaimmillaan hyvä sen vuoksi, että ihmisillä näyttää mitä ilmeisimmin olevan valmiutta toistensa auttamiseen ja tukemiseen. Toisaalta tarvetta vapaaehtoistyöhön on erittäin paljon.

Vapaaehtoistyö voi antaa tekijälleen esimerkiksi mielekästä työtä, sosiaalisia suhteita jne. Se voi olla omaehtoista osallistumista ja vaikuttamista tärkeiksi koettuihin asioihin sen ohella, että avautuu mahdollisuus olla hyödyksi toisille. Sen kautta voi saada uutta tietoa, uusia kokemuksia ja uusia ihmissuhteita. Auttaminen voi olla joko pitkäaikaista tai lyhytaikaista esim. puhelinpäivystystä, joka ei ole kovin sitovaa. Asioita voidaan hoitaa puhelimitse, kirjeitse tai tapaamalla autettavaa.

Kun julkisen sektorin mahdollisuudet palveluiden tarjoamiseen ovat heikentyneet, on katseet käännetty järjestöjen ja yksittäisten kansalaisten puoleen. Tavoitteena on erilaisten voimavarojen saaminen käyttöön. Muutamassa vuodessa seurakuntien ja järjestöjen jo pitkään toteuttama vapaaehtois- ja lähimmäistyö on noussut uudelleen arvoonsa. Erilaisia vapaaehtoistoiminnan kokoontumis- ja välityspisteitä on perustettu runsaasti ja niiden varaan rakennetaan ehkä joskus liiankin suuria odotuksia.

Nykyisessä tilanteessa ongelmana näyttääkin olevan se, miten työttömyys ja vapaaehtoistoiminta sovitetaan yhteen ja toisaalta myös se, miten ikääntyville ja toimintahaluisille ihmisille voidaan taata tehtäviä ja käyttää heidän resurssinsa yhteiseksi hyödyksi. Vapaaehtoistoiminnan peruseriaatteen tulee edelleen olla todella vapaaehtoisuus: tehtävät toimijoiden ehdoin ja ilman liiallisia rajoitteita. Tämä on aihetta muistua, kun vapaaehtoistoimintaa kehitetään.

Eläkeläiset ja vapaaehtoistyö

Ajatus eläkeläisten mahdollisuuksista olla ns. työvoimareservinä ja erityisesti vapaaehtoistyöntekijöinä liittyy muutamaaan keskeiseen näkökohtaan. Näistä päällimmäisenä on mainittava eri tyyppisillä eläkkeillä ja erityisesti varhaiseläkkeillä olevien suuri lukumäärä. Joukko on niin suuri, että siinä on varmasti mukana edelleen aktiivisia henkilöitä. Jo pienikin toimintahaluisten eläkeläisten osuus merkitsee lukumäärältään huomattavaa joukkoa. Periaatteellinen seikka on lisäksi mm. YK:n yleismaailmallisessa vanhusohjelmassa v. 1982 esitetty kannanotto iäkkäiden ihmisten oikeudesta tehdä halutessaan työtä jossain muodossa.

Eri tyyppisillä eläkkeillä olevien työssäkäyntihalua yleensä ja erityisesti omaehtoinen työskentelymotiivi ja toisaalta vielä jäljellä oleva toimintakyky vaikuttavat tietenkin oleellisesti myös vapaaehtoistyöhön suuntautumiseen. Eri eläkeläisryhmät saattavat olla näissä suhteissa erilaisia.

Eläkeläisten nykyinen ajankäyttö, harrastukset ja yleensä nykyiset aktiiviteetit voivat niinkään säädellä halua ja mahdollisuuksia lähteä mukaan vapaaehtoistyöhön. Luonnollisesti myös itse vapaaehtoistyön sisältö ja sen suorittamiseen liittyvät seikat ovat myös tärkeitä työhalun ja mahdollisuuksien säätelijöitä. Vapaaehtoistyön tekemisen taustat ja vaikuttimet voivat olla hyvinkin erilaiset kuin tavanomaisessa työssä.

Eläkeläisten lukumäärä

Omaeläkeläisiä eli omaa henkilökohtaista eläkettä saavia, joihin eivät kuulu perhe-eläkkeen saajat, oli maassamme vuoden 1993 lopussa noin 1.1 milj. Tässä ovat mukana kaikki eläkeläiset, eli kansaneläkettä ja työeläkettä saavat (Eläketurvakeskus ja Kansaneläkelaitos 1994).

Eläkeläisten lukumäärä eläkelajin mukaan pyöristettynä lähimpään tuhanteen henkeen oli vuoden 1993 lopussa seuraava:

Vanhuuseläkkeet	777 000
Työkyvyttömyyseläkkeet	310 000
Yksilölliset varhaiseläkkeet	60 000
Työttömyyseläkkeet	43 000
Varhennetetut vanhuuseläkkeet	34 000

Valtaosa eläkeläisistä (70 %) saa vanhuuseläkettä. 75 vuotta täyttäneitä on noin 300 000 ja 80 vuotta täyttäneitä lähes 162 000.

Alle 75-vuotiaita eläkeläisiä on yhteensä noin 811 000 ja 45-74-vuotiaita noin 758 000. Heistä on jo myös melkoinen joukko mukana vapaaehtoistyössä. Eläkeläisten määrän ollessa näin suuri, on hyvin todennäköistä, että piilevää vapaaehtoistyön potentiaalia on olemassa tässä joukossa melkoisesti.

Eläkeläisten työssäkäynti, työhalukkuus ja työkyky

Eläkeikäiset, 65 vuotta täyttäneet, tekevät Suomessa hyvin vähän ansiotyötä ja sekin on lähinnä yrittäjätyötä, useimmiten omalla maatilalla. Muuten töitä tehdään omien mieltymysten mukaan, koska työstä saatava toimeentulo ei ole enää ratkaiseva toimeentulon kannalta.

Mannerin tutkimuksen (Manner 1985, 68-69) vanhuuseläkkeen saajista (alle 5 vuotta eläkkeellä olleista) vain kaksi prosenttia ilmoitti tekevänsä jotain työtä eläkkeellä ollessaan. Hallinnollisessa työssä olleet ilmoittivat

mm. pitävänsä edustusliikettä, tekevänsä konsulttitoita ja osallistuvansa johdokuntatyöskentelyyn. Maanviljelijät tekevät edelleen maanviljelystyötä, konepaja- ja rakennusmetallityössä olleet tekevät puutoita, maanviljelystyötä ja korjaustöitä.

Samansuuntaisia tuloksia vanhuuseläkeikäisten melko täydellisestä työnloppettamisesta oli saatu jo aikaisemminkin (ks. esim. Forss 1982, 169). Kuvaavaa on myös, että vuoden 1993 lopussa oli jo 64-vuotiaana eläkkeellä olevien väestöosuus peräti 89 prosenttia, eli tuon ikäisenä ei-eläkkeellä olevia oli vain noin 10 prosenttia (Eläketurvakeskus ja Kansaneläkelaitos 1994, 66). Tässä ovat mukana myös ei-työssäolleet, joten työssäolevien 64-vuotiaiden osuus on alle 10 prosenttia tuon ikäisistä. 65-vuotiaana työsuhteessa yksityisellä sektorilla oli vain 85 henkilöä, joka sekin kielii melko täydellisestä työnloppettamisesta eläkkeelle siirryttäessä (Eläketurvakeskus 1993, 1).

Eläketurvakeskuksen varhaiseläketutkimuksessa ilmeni, että yksilöllisellä varhaiseläkkeellä olevista 55-64-vuotiaista vain seitsemän prosenttia ilmoitti tällä hetkellä tekevänsä jotain ansiotyötä. Tavallisimmin tehdään myyntityötä, kiinteistön hoitoon liittyviä töitä tai ”pieniä konsultaatiotehtäviä” (Gould ym. 1991, 49). Varhennetulle vanhuuseläkkeelle voidaan siirtyä oman harkinnan perusteella. Eläkkeen saaminen ei ole heilläkään sidoksissa eläkeaikaiseen työntekoon. Työnteko onkin tässä ryhmässä hie-man yleisempää, 16 prosenttia ilmoittaa tekevänsä ansiotyötä (Heino 1993, 47). Työntekoa koskevat myös tietyt ansaittavaan tuloon liittyvät enimmäisrajat.

Mannerin tutkimuksen (Manner 1985, 68) vanhuuseläkeläisistä 71 prosenttia ei haluaisi tehdä työtä millään ehdolla. Jos terveys sallisi työntöön, sitä haluaisi tehdä 13 prosenttia vastanneista. Osa-aikatyötä tai kevyttä työtä haluaisi tehdä 8 prosenttia ja entistä työtä kuusi prosenttia vastanneista. Tämäkin tulos vastaa jo aikaisemmin saatuja vastaavia tietoja. Varsinaisesta ansiotyöstä vanhuuseläkkeellä oltaessa ei olla enää kiinnostuneita. Sensijaan erilainen tilapäistyö ja harrastusluontoinen työ näyttää kiinnostavan aika monia ja sitä myös tehdään jossain määrin (Forss 1982, 168-169).

Yli 60-vuotialta on myös kysytty heidän suhtautumisestaan eläkeläisten työssäkäyntiin (STM 1994, 57). Ensiksi vastaajilta kysyttiin, pitäisikö eläkkeen määrää alentaa, jos henkilö käy eläkkeellä ollessaan jossakin työssä ja ansaitsee lisätuloja. Enemmistö (55 %) torjuu ajatuksen eläkkeen alentamisesta.

Tutkimuksessa tiedusteltiin myös käsitystä siitä, millaista työtä eläkeläisillä pitäisi olla oikeus tehdä. Vain noin neljännes (24 %) yli 60-vuotiaista on sitä mieltä, että ainoastaan palkaton vapaaehtoistyö tulee kysymykseen (siis ei ansiotyötä lainkaan). 30 prosenttia vastaajista on vain osaaikaisen ansiotyön sallimisen kannalla. (Mts. 57, 62)

Kuten edellä jo todettiin on toimintakyky usein vielä 65-75-vuotiaana sangen hyvä. Merkittävä havainto on mm. se, että 75-vuotiaat selviytyvät useimmiten vaikeuksista useimmista arkielämän vaatimista toiminnoista (Heikkinen ja Suutama 1991, 141-144). Esimerkiksi 67-vuotiaat arvioivat itse terveydentilansa yleensä hyväksi ja todella sairaita on omasta mielestään vain hieman alle 10 prosenttia tuon ikäisistä (Forss 1982, 168-169). Nämä viitteet osoittavat, että nuoremmista vanhuuseläkeläisistä voisi ajatella löytyvän todella lupaavaa potentiaalista reserviä vapaaehtoistyöhön.

Eläketurvakeskuksen tutkimuksessa YVE-eläkeläisiltä (yksilöllinen varhaiseläke) kysyttiin myös heidän haluaan tehdä jotain ansiotyötä tai halua lisätä tämänhetkistä työpanosta (Taulukko 5.). Kymmenesosa eläkeläisistä vastasi kysymykseen myöntävästi. Lähes neljännes vastaajista valitsi "vaikea sanoa" vaihtoehdon, mikä voi ilmaista myös potentiaalista työhalukkuutta. (Gould ym. 1991, 49)

Taulukko 5. Olisitko halukas ansiotyöhön tai lisäämään nykyistä työpanosta, YVE-eläkeläiset

Ansiotyöhalukkuus	Naiset	Miehet
	%	%
haluaisi ansiotyöhön	9	13
ei haluaisi	70	60
vaikea sanoa	21	27
yhteensä	100	100
(lukumäärä)	(252)	(265)

Tutkimuksen vastaajista joka neljäs olisi ollut valmis jatkamaan työssä, mikäli työtehtäviä olisi kevennetty. 15 prosenttia olisi ollut valmis jatkamaan työssä, mikäli työaika olisi lyhennetty ja 13 prosenttia jos ulkoisia työolosuhteita (likaisuus, pölyisyys, meluisuus ym.) olisi parannettu. 64 prosenttia vastaajista ei olisi jatkanut työntekoa millään ehdolla. (Mts. 47)

YVE-eläkeläisten työhalukkuutta tarkasteltiin myös suhteessa useisiin eläkeläisten taustatekijöihin. Miehet ovat jonkin verran naisia halukkaampia tekemään ansiotyötä tai lisäämään työpanostaan. Eri ikäryhmien (55-59-vuotiaat ja 60-64-vuotiaat) välillä ei ole eroa. (Forss ja Tuominen 1991, 38)

Eläkkeelläoloaika ei ole merkittävästi yhteydessä työntekohalukkuuteen, eikä myöskään ammattiryhmä tai eläkeläisen arvio taloudellisesta toimeentulostaan. Tosin niillä, joiden taloudellinen toimeentulo on huonontunut, on enemmän työhaluja kuin niillä, joilla se on parantunut. Sen sijaan koetuilla terveydentilalla on selvä yhteys työntekohalukkuuteen: hyvänä terveydentilaansa pitävät ovat halukkaampia työntekoon tai lisäämään työpanostaan. (Mts. 38-39)

Yksilöllisellä varhaiseläkkeellä olevat ovat työkyvyttömiä lain edellyttämässä määrin, joten heidän toimintakykynsä on rajoittunut ainakin jossain suhteessa. Toisaalta YVE:lle siirrytään lievemmin perusteina kuin varsinaiselle työkyvyttömyyseläkkeelle, joten tässä joukossa voi olla suhteellisen runsaasti ainakin jonkinlaista työtä haluavia. YVE-eläkkeellä olevien itsearvioitu terveydentila on suhteellisen hyvä, kun noin kolme neljästä pitää terveydentilaansa ainakin kohtalaisena (Forss ja Tuominen 1991, 17). Kun otetaan huomioon, että YVE-eläkkeelle on voitu siirtyä suhteellisen nuorena, voidaan olettaa, että myös heidän joukostaan löytyy monia potentiaalisia vapaaehtoistyöhön valmiita henkilöitä.

Työttömyyseläkkeellä olevilta suorastaan edellytetään valmiutta olla työmarkkinoiden käytettävissä, vaikka tällaista käyttöä esiintyykin käytännössä hyvin vähän. Työttömyyseläkkeellekin on voitu siirtyä suhteellisen nuorina ja vielä toimintakykyisinä. Työttömyyseläkkeellä olevien toimintakyky näyttää olevan joka tapauksessa selvästi parempi kuin esimerkiksi työkyvyttömyys- ja yksilöllisellä varhaiseläkkeillä olevilla. Yli 80 prosenttia ensiksi mainituille sairausperusteiselle eläkkeelle siirtyneistä arvioi työkykynsä selvästi alentuneeksi, mutta työttömyyseläkkeellä olevista vastaavasti vain runsas viidesosa (Gould 1994, 40).

Periaatteessa voisi olettaa myös varhennetulle vanhuuseläkkeelle siirtyneiltä kohtalaista valmiutta vapaaehtoistyön luonteiseen omaehtoiseen työhön. Tätä puoltaa ainakin se, että itsearvioitu terveydentila on tässä ryhmässä lisäksi hyvä noin puolella eläkeläisistä ja muillakin ainakin tyydyttävä (Heino 1993, 31-32). Eläkkeelle on siirrytty lisäksi ennen 65 ikävuotta.

Työkyvyttömyyseläke edellyttää tietenkin sairautta, vikaa tai vammaa, joka estää normaalin työnteon. Työkyvyttömiä koskevat tutkimustulokset osoittavat, että noin puolet heistä arvioi itsekkin terveydentilansa heikoksi. Diagnostisoitu sairaus tai sairaudet näyttävät lisäksi rajoittavan toimintakykyä melkoisesti suurimmalla osalla työkyvyttömiä (Hyrkkänen 1983, 19-22). Tyydyttävä tai hyvä terveys oli kuitenkin mielestään noin joka kolmannella. Näinollen osa työkyvyttömyyseläkkeellä olevistakin voi tehdä ainakin jonkinlaista työtä. Valmiuksia vapaaehtoistyöhön voi myös olla melkoisesti, sillä vapaaehtoistyö sisältää laajasti ymmärrettynä paljon myös sellaisia toimintoja, joissa vajaatyökykyinenkin voi olla vanhuksen apuna, kuten esimerkiksi asiointitehtävät, keskusteluseura jne.

Eläkeläisten työnteon rajoitukset

Yksi kriittinen ehto eläkeläisten työlle yleensä ja osin myös vapaaehtoistyölle on kysymys siitä, miten paljon eläkeläinen voi ansaita työstään ilman, että siitä seuraa taloudellisia menetyksiä. Missä määrin palkal-

linen työ on nykyisten eläkesäännösten ja verotuskäytännön johdosta mahdollista ja kannattavaa.

Eläkelakien eläkeaikaista työntekoa rajoittavista asioista voidaan mainita ensinnäkin tulojen kasvun vaikutus kansaneläkkeen tulosidonnaisiin osiin. Eläketulo voi vaikuttaa kansaneläkkeen lisäosaan ja muut tulot myös asumistukeen. Esimerkiksi yksinäisen henkilön täyden lisäosan saamiseen oikeuttava tuloraja on 239 mk/kk, eli hyvin pieni. Pienin eläke tulee vielä rajatulolla 4 320 mk/kk. Jos eläketulot ylittävät tämän ei lisäosaa tule lainkaan. Asumistuessa on täyteen asumistukeen oikeuttava rajatulo 4 322 mk/kk. Jos raja ylittyy, asumistuki pienenee tasaisesti tulojen noustessa. Kun kansaneläkkeissä tulorajat ovat siis suhteellisen alhaiset, sillä voi olla merkitystä pelkän kansaneläkkeen varassa oleville ja pientä työeläkettä saaville, kun pienikin tulonlisäys voi vaikuttaa eläkkeeseen.

Työeläkelakien mukaisissa vanhuuseläkkeissä ja varhennetussa vanhuuseläkkeessä ei ole ansiotyötä rajoittavia kohtia. Työkyvyttömyyseläkkeellä olevakin saa tehdä "jonkin verran" ansiotyötä. Asiat harkitaan tapauskohtaisesti, mutta jatkuvaa tai huomattavampaa työtä ei saa tehdä. Käytännön "nyrkkisääntö" on, että työkyvyttömyyseläkeläinen voi ansaita varmasti noin 30 prosenttia eläkepalkasta. Yleensä on niin, että ansioiden ylittäessä tuon 30-40 prosenttia aletaan harkita täyden eläkkeen muuttamista osaeläkkeeksi ja myös eläkkeen lakkauttamista. Laissa on pakotteita eläkkeensaajan valvomiseksi. Eläkeläinen on velvoitettu ilmoittamaan eläkelaitokselle työkyynsä palautumisesta. Valvontaa varten on olemassa laajahko ohjeisto.

Yksilöllisen varhaiseläkkeen ja työttömyyseläkkeen kohdalla tulorajat ovat tiukat. Eläkkeiden luonteesta johtuen niiden lakkauttaminen tulee harkittavaksi heti, kun ansiot nousevat tulorajaan. Tulorajat ovat vuonna 1995 yksilöllisessä varhaiseläkkeessä 1085 mk/kk ja työttömyyseläkkeessä 2170 mk/kk. Säännösten tiukkuutta lisää vielä se, että jo maksetut eläkkeet voidaan periä takaisin, jos rajasääntöä rikotaan. Em. säännökset tarkoittavat käytännössä, että sairausperusteisilla ja työttömyysperusteisilla eläkkeillä olevat eivät voi tehdä jatkuvaa palkkatyötä ja kulukorvaustenkin on jättävä suhteellisen vaatimattomiksi.

Eläkeläinen on verovelvollinen siinä kuin muutkin, ts. hän maksaa eläkkeestään ja muusta tulostaan veroa valtiolle, kunnalle ja seurakunnalle. Näinollen myös eläkkellä tehty työ kasvattaa tuloja ja verotusta siten kuin valtionverotuksen luokitus ja kunnallisverotuksen progressio edellyttävät. Tulojen kasvu vaikuttaa työntekomahdollisuuksiin nopeasti erityisesti pienituloisilla eläkeläisillä. Toisaalta verotus yleensä ja sen progression mahdollinen kasvu tulojen noustessa on toinen huomionarvoinen rahalla korvattavan lisätyön rajoittaja.

Pienituloisilla eläkeläisillä lisätulojen hankinta voi pienentää eläkeläisen erityistä veroetuutta eli eläketulovähennystä. Eläketulovähennyksessä on käytössä erityiset tulorajat ja enimmäismäärä. Vähennys pienenee, kun konnaistulo ylittää täyden eläketulovähennyksen määrän. Rajan ylittävä tulo

pienentää eläketulovähennystä 70 prosentilla. Toisaalta eläkkeesaajissa on ryhmiä, joiden eläke on sen suuruinen, että eläketulovähennyksellä ei ole merkitystä.

Valtionvero määräytyy tulosta taulukon mukaisesti. Siinä tulot on luokitettu ja kunkin luokan alarajalta peritään verona määrätty kiinteä summa. Alarajan ylittävistä tulon osasta peritään lisäksi vero määrätyn prosentin mukaan. Vero ja ylitysprosentti kasvavat tulojen myötä suhteellisen jyrkästi.

Kunnallisverotus tehdään äyriperiaatteella, joten se riippuu suoraan tulosta ja veroäyristä. Pienillä paikkakunnilla veroäyri on usein muita korkeampi.

Eläkeläiset aktiivisina toimijoina

Työelämään osallistumista pidetään perinteisesti tärkeänä elämänkehityksenä. Sen on todettu muun muassa säätelevän ajankäyttöä, ihmissuhteita, yhteiskunnallista asemaa ja arvostusta sekä yksilön identiteettiä eli useita ihmisen hyvinvointiin vaikuttavia seikkoja. (Forss 1989, 6 ja Raassina 1991, 30).

Päivittäinen työssäkäynti rytmittää ihmisen arkipäivän tehokkaasti. Vuosikymmenien aikana siihen myös totutaan. Työn poisjäänti merkitsee sitä, että päivät on ”ohjelmoitava” tavallaan uudelleen. Syntyvä aikatyhjiö on pystyttävä jollain tavalla täyttämään. Tuleeko toiminnan puutteesta siten ongelma eläkkeelle siirryttäessä? Missä määrin vapaaehtoistyö voisi täyttää tätä tyhjiötä?

Aikaisemmat tutkimukset näyttävät osoittavan, että näin ei käy, vaan ihminen pystyy ainakin omasta mielestään sopeutumaan uuteen tilanteeseen melko hyvin. Eläkeläiset täyttävät herkästi lisääntyneen vapaa-aikansa ”venyttämällä” päivittäisiin perustoimintoihin käyttämäänsä aikaa (esim. nukutaan enemmän, syödään pitempään, luetaan pidempään lehtiä jne.). Päivittäisiin perustoimintoihin käytettävä aika näyttää tosiaan lisääntyvän eläkkeelle siirryttäessä. Tilastokeskuksen tutkimuksen (Tilastokeskus 1992, 60) mukaan eläkkeelle siirtymisen myötä palkkatyö korvaantuu osin siten, että ihmiset tekevät enemmän palkatonta kotityötä. Kotitöiden tekeminen lisääntyy eläkkeelle siirtymisen myötä erityisesti miehillä, jotka työikäisinä tekevät niitä selvästi vähemmän kuin naiset.

Vanhuusbarometrin 1994 tulokset osoittavat, että valtaosalle ikäihmisistä (yli 60-vuotiaille) ajankäyttö ei ole ongelma, eli tekemistä ja harrastuksia on riittävästi. Yksi kymmenesosa arvioi oman tavanomaisen arkipäivänsä niin kiireiseksi, ettei aika riitä kaikkeen, mitä haluaisi tehdä. Valtaosa (60 %) sanoo, että ohjelmaa on koko päiväksi, muttei suinkaan liikaa. Vajaa kolmannes yli 60 vuotta täyttäneistä ilmoittaa vapaa-aikaa olevan runsaas-

ti, aika tuntuu pitkältä tai ei ole mitään tekemistä. (STM 1994, 14-17)

Samaan tulokseen päädyttiin tutkimuksessa Espoolaisista vanhuuseläkeläisistä. Yhdeksän kymmenestä eläkeläisestä ilmoitti, että heillä on riittävästi toimintaa ym. ajankulua ja tekemistä. Harrastustoiminta ja liikunta jne. oli yleistä, joskin viidesosa sanoi lähinnä vain oleilevansa (Forss 1982, 176, 180-184). Myös myöhemmissä selvityksissä käsitys siitä, että ajankäyttö tai tekemisen puute ei todellakaan ole ongelma eläkeläisillä vahvistui selvästi (esim. Forss ja Tuominen 1991, 45).

Millä toiminnalla päivät sitten kaiken kaikkiaan täytetään? Vanhuusbarometrin (STM 1994, 16) mukaan yleisimpien jokapäiväisten toimintojen ohella suosituinta oli ulkoilu sekä ystävien ja perheenjäsenten tapaaminen. Eläkeläiset osallistuvat ahkerasti mm. erityisesti eläkeläisille järjestettyyn toimintaan. Selvityksen mukaan liki kolmannes (29 %) on käynnyt viimeisen viikon aikana vanhusten palvelukeskuksessa tai osallistunut järjestötoimintaan. 16 prosenttia ilmoitti tekevänsä vapaaehtoistyötä järjestöissä tai seurakunnissa.

Tilastokeskuksen haastattelussa (Tilastokeskus 1992, 52) peräti 41 prosenttia 65 vuotta täyttäneistä ilmoitti kuuluvansa johonkin eläkeläisjärjestöön tai kerhoon. Tämän mukaan arvioidaan noin 300 000 eläkeläisen olevan vähintään yhden järjestön jäsenenä. Lisäksi arvioidaan joka neljännen osallistuvan johonkin eläkeläistoimintaan vähintään kerran kuukaudessa. Monet kuuluvat samanaikaisesti useisiin järjestöihin.

Asuinpaikan mukaan kaupunkien ja kuntien keskustassa asuvat eläkeläiset osallistuvat enemmän järjestötoimintaan kuin muussa taajamassa tai maaseudulla asuvat. Asuinpaikka heijastuu tosin yleisemminkin vapaa-ajan määrään siten, että mitä kaupunkimaisempi alue sitä pienempi on työn osuus ja suurempi on vapaa-ajan määrä. (Mts. 55)

Osallistuminen sosiaali- ja terveysjärjestöjen (esim. SPR, sydän- ja syöpäyhdistykset, vammaisjärjestöt) on sen sijaan vähäisempää kuin eläkeläisjärjestöjen tai kerhojen toimintaan osallistuminen. Vähintään pari kertaa vuodessa osallistuvia on 7 prosenttia 65 vuotta täyttäneistä (Tilastokeskus 1993, 31).

Eläkeläiset vapaaehtoistyössä

Varsinaiseen vapaaehtoistyöhön (seurakunnan tai jonkin järjestön) aktiivisesti osallistuvia on edellämmainitun Vanhuusbarometri-tutkimuksen mukaan peräti kolmannes (32 %) yli 60-vuotiaista. Kyseisellä mittarilla suomalaisten kansalaisaktiivisuus on Euroopan huipputasoa. Vain Tanskassa ja Hollanissa yli 60 vuotta täyttäneiden osallistumislukemat ovat lähellä suomalaisia lukuja. (STM 1994, 17)

Eläkeikäiset (65 vuotta täyttäneet) auttavat paljon myös muita avun- tarvitsijoita. 11 prosentilla on tapana auttaa toista perhettä vähintään joka

toinen viikko käymällä ostoksilla, siivoamalla, laittamalla ruokaa tai jollakin muulla tavoin. Kahdeksalla prosentilla eläkeläisistä on kotona perheenjäsen, joka tarvitsee muiden apua jokapäiväisissä toiminnoissaan. (Tilastokeskus 1992, 60)

Yleensä hoiva- ja auttamistöitä pidetään ihmisläheisinä, kiinnostavina ja vaihtelevina, mutta myös henkisesti ja ruumiillisesti raskaina, joskus jopa terveyttä haittaavina (Haavio-Mannila 1983, 215). Niinpä eläkeläisten kohdalla pitää ottaa huomioon hoiva- ja auttamistyön asettamat vaatimukset tekijänsä terveydelle. Erityisen raskaita ovat varmasti arjen ylläpitoon liittyvät tehtävät kuten siivous. Toisaalta sosiaalisten suhteiden ja osallistumisen tukeminen ei varmasti ole yhtä raskasta.

Ikääntyneiden ihmisten ja hoivatyöntekijöiden suhteessa on tärkeää hyvä vuorovaikutussuhde erityisesti, jos asiakas tarvitsee apua monessa sosiaaliseen ja psyykkiseen toimintakykyyn liittyvässä asiassa. Hyvää vuorovaikutussuhdetta edistää yhteinen viitekehys kuten ikä, ja perhetilanne. (Viitala 1990, 47) Tämän kannalta eläkeläiset sopisivat varmaan hyvin ikäihmisten auttajiksi.

3. TUTKIMUSAINEISTO JA -MENETELMÄT JA TULOSTEN LUOTETTAVUUS

Tutkimusaineisto

Tutkimus kohdistui kahteen ryhmään:

1. 75 vuotta täyttäneet avuntarvitsijat
2. 45-74-vuotiaat eläkeläiset

Vanhuksista poimittiin otos Eläketurvakeksuksen henkilörekisteristä. Mukana ovat kaikki 75 vuotta täyttäneet (ennen vuotta 1918 syntyneet) siitä riippumatta, onko heillä työeläke. Rekisteristä poimittiin satunnaisotannalla ensin 4836 henkilöä, joista elossa olevia osoitteellisia oli 4125, 2817 naista ja 1308 miestä. Osoitteet saatiin väestörekisterikeskuksesta.

Otos edustaa kaikkia Suomessa asuvia 75 vuotta täyttäneitä. Otokseen tulleille suoritettiin henkilökohtainen haastattelu Suomen Gallup Oy:n toimesta. Iäkkäiden ihmisten kohdalla päädyttiin haastatteluihin, koska postikyselyllä ei olisi saatu yhtä luotettavaa tietoa näin iäkkäiltä. Haastattelijat saivat tehtävään lisäkoulutusta päivän mittaisella kurssilla Eläketurvakeskuksessa. Saadussa aineistossa on 356 naista ja 131 miestä, eli yhteensä 487 vastaajaa. Naisten osuus on 73 prosenttia.

Alle 75-vuotiaista eläkeläisistä poimittiin niinkään otos kesäkuun 1993 tilanteen mukaisesta Eläketurvakeskuksen tilastorekisteristä. Se edustaa kaikkia työeläkejärjestelmän eläkkeellä olevia - myös ns. julkinen sektori on tässä mukana. Otoksessa ovat edustettuina erilaiset eläkemuodot, eli vanhuus-, varhennettu vanhuus-, työkyvyttömyys-, osatyökyvyttömyys-, yksilöllinen varhais-, työttömyys-, ja osa-aika-eläkkeet. Perusjoukkoon kuuluvat kaikki vv. 1919-1948 syntyneet em. eläkettä saavat henkilöt, yhteensä 740 000. Poimintasuhde oli 2,74 %. Otokseen poimittiin 2019 henkilöä, joista oli elossa 1960 henkilöä, 1031 naista ja 929 miestä.

Aineiston keruu otokseen tulleilta tehtiin postikyselynä. Kyselyyn sisältyi kaksi uusintakertaa eli ”karhukyselyä”. Kyselyn vastausprosentiksi tuli 76.6 %, mitä on pidettävä varsin tyydyttävänä. Saadussa aineistossa on

801 naista ja 707 miestä, eli yhteensä 1508 vastaajaa. Naisten osuus on 53 prosenttia.

Lähinnä tulosten luotettavuuden testaamiseksi haastateltiin vielä neljä Uudenmaan läänissä asuvaa vanhusta ja 12 eläkeläistä. Teemahaastatteluja ja niiden tuloksia selostetaan tarkemmin seuraavissa kappaleissa.

Tutkimusmenetelmät

Analyysissa käytettiin muuttujien suorien prosenttijakautumien lisäksi kahden ja useamman muuttujan välisiä ristiintaulukoiteja. Taulukoiden tulokset on testattu tilastollisesti käyttäen χ^2 -testiä siten, että johtopäätösten erehtymisriski on alle 5 %. Lisäksi käytössä oli Catmod-monimuuttujamenetelmä.

Monimuuttuja-analyysia käytettiin sekä vanhusten avuntarvetta että eläkeläisten auttamishalua selittävien muuttujien ja selittävän mallin etsimiseen. Monimuuttujamenetelmää tarvitaan, kun muuttujien keskinäisiä suhteita ja yhdysvaikutuksia ei voida selvittää ristiintaulukoimalla. Tällöin analyysissa on mukana monia muuttujia, joiden ristiintaulukoiminen käy mahdottomaksi aineiston koon sekä muuttujien välisten keskinäisten yhteyksien monimutkaisuuden vuoksi.

Catmod-analyysissa voidaan käsitellä kerralla suurehkoa muuttujajoukkoa ja selvittää eri muuttujien yhdys- ja erillisvaikutuksia. Analyysin avulla saadaan pienemmän muuttujajoukon muodostama malli, joka selittää parhaiten selitettävän tekijän vaihtelua. Samalla menetelmä tuottaa kunkin malliin sopivan yksittäisen muuttujan tai useamman muuttujan yhdysvaikutuksen painon, eli merkityksen selitettävän asian suhteen. Catmod-analyysin soveltamista tämän tutkimuksen aineistoon selostetaan lähemmin tuonempana tutkimustulosten esittelyjen yhteydessä.

Alla esitetään tutkimuksen tutkimusasetelmat sekä vanhusaineiston (Kuvio 2.) että eläkeläisaineiston (Kuvio 3.) osalta. Ne ohjasivat kyselyn ja haastattelujen kulkua sekä myöhempää tulosten tulkintaa.

Kuvio 2. Vanhusaineiston tutkimusasetelma

Kaikki vastaajat

Ei apua tarvitsevat	Apua tarvitsevat		
	Riittävästi apua saavat	Ei-riittävästi apua saavat	
		Eläkeläisapua haluavat	Ei eläkeläisapua haluavat

Analyysi kulki asetelman mukaisesti siten, että aluksi vastaajoukosta karsiutui joukko, joka ei tarvitse mitään apua. Sitten apua tarvitsevilta tiedusteltiin heidän saamansa avun riittävyttä. Niiltä, jotka eivät saa riittävästi apua tiedusteltiin edelleen halukkuutta vastaanottaa eläkeläisapua. Asetelma vaikutti alunperin sopivalta, mutta sen läpivientiin liittyy joukko ongelmia, joista lähemmin seuraavassa tutkimustulosten luotettavuutta koskevassa kappaleessa.

Eläkeläisiltä kysyttiin asetelman mukaisesti ensin heidän yleistä valmiuttaan auttaa iäkkäitä ihmisiä (yli 74-vuotiaita) vapaaehtoistyöntekijänä (Kuvio 3.). Niiltä, jotka vastasivat joko myönteisesti tai epävarmasti kysyttiin edelleen luettelon avulla, missä eri toiminnoissa he ovat valmiita antamaan apua. Lisäksi kysyttiin muista auttamisen ehdoista esim. kuinka säännölliseen auttamiseen he ovat valmiita.

Kuvio 3. Eläkeläisaineiston tutkimusasetelma

Kaikki vastaajat

Menisi auttamaan, jos tehtävät ja ajankohta sopivat	Ehkä menisi auttamaan, jos tehtävät ja ajankohta sopisivat	Ei osaa sanoa	Ei menisi missään tapauksessa auttamaan
Auttamishalu eri toiminnoissa			
Muut auttamisen ehdot			

Teemahaastattelussa haastatellut valittiin umpimähkäisesti tutkimukseen jo mukana olleista Uudenmaan läänissä asuvista vastaajista. Haastattelut olivat vapaamuotoisia, mutta niissä pitäydyttiin kuitenkin tutkimuksen keskeisiin aiheisiin eli teemoihin, kuten vanhusten avuntarpeeseen ja halukkuuteen ottaa apua vastaan eläkeläisiltä sekä toisaalta eläkeläisten auttamishaluun ja sen reunaehtoihin. Käytännössä haastattelut tehtiin ihmisten kotona. Vastaukset nauhoitettiin ja ne purettiin sellaisenaan. Luotettavuusanalyysia tehtiin vertailemalla teemahaastattelussa saatuja tietoja samojen ihmisten aikaisemmin haastattelu- ja kyselylomakkeella antamiin tietoihin.

Tulosten luotettavuudesta

Tutkimustulosten luotettavuuteen kiinnitettiin paljon huomiota tutkimuksen kaikissa vaiheissa. Vanhus- ja eläkeläisaineistojen otokset valittiin huolellisesti ja niiden voidaan uskoa edustavan hyvin maamme kaikkia kotona asuvia vanhuksia ja toisaalta työeläkeläisten piiriin kuuluvia nuorempia eläkeläisiä. Seuraavassa taulukossa (Taulukko 6.) on esitetty työeläkkeellä olevat saadussa tutkimusaineissa sekä koko maassa eläkeläjin mukaan. Tutkimusaineiston eläkeläiset edustavat hyvin koko maan työeläkkeen saajia (Eläketurvakeskus ja Kansaneläkelaitos 1993, 60).

Taulukko 6. Työeläkkeen saajat tutkimusaineistossa eläkelajin ja sukupuolen mukaan sekä koko maassa eläkelajin mukaan (31.12.1992) prosentteina (lukumäärä suluisissa).

Eläkelaji	Tutkimusaineiston työeläkkeensaajat				Koko maan työeläkkeensaajat
	Miehet %	Naiset %	Yhteensä %		%
TKE (täysi työkyvyttömyyseläke)	25	19	22	(328)	20 (189 346)
YVE (yksilöllinen varhaiseläke)	9	8	9	(134)	6 (52 748)
OSATK (osaeläke)	1	0	0	(6)	1 (8 243)
TTE (työttömyyseläke)	6	6	6	(87)	5 (42 292)
OSE (osa-aika-eläke)	0	0	0	(3)	0 (1 213)
VE (vanhuuseläke)	57	62	60	(901)	66 (617 187)
VAVE (varhennettu vanhuuseläke)	2	4	3	(49)	2 (19 897)
	100 (707)	100 (801)	100 (1508)	(1508)	100 (930 926)

Haastatteluihin ja kyselyihin liittyy erilaisia virhelähteitä, joiden vaikutusta pyritään eliminoimaan ja arvioimaan. Aineiston keruumenetelmäksi valittiin vanhusten osalta tarkoituksellisesti haastattelut, joilla saadaan erityisen iäkkäiltä ihmisiltä helpommin luotettavaa tietoa kuin kyselyllä. Haastattelu suoritettiin Suomen Gallupin kokeneitten haastattelijoiden toimesta. Lisäksi haastattelijoille järjestettiin päivänmittainen koulutustilaisuus Eläketurvakeskuksessa. Siinä käytiin läpi juuri tähän tutkimukseen liittyviä asioita.

Nuorempien eläkeläisten uskottiin pystyvän vastaamaan vanhuksia helpommin kirjalliseen kyselyyn. Tätä puolsi myös se, että eläkeläisten kyselylomakkeeseen oli periaatteessa helpompi vastata kuin mutkikkaampaan vanhusten lomakkeeseen. Eläkeläisten kyselyyn liitettiin saatekirjeet, joissa kerrottiin tutkimuksen tarkoituksesta, annettiin ohjeita vastaamisesta ja va-

kuutettiin annettujen vastausten luottamuksellisuudesta. Kirjeet olivat Eläketurvakeskuksen ja Vanhustyön keskusliiton johdon allekirjoittamia.

Aineiston keruu sujui näinollen muodollisesti korrektisti ja huolellisesti. Tämä ei kuitenkaan merkitse sitä, etteikö itse haastattelujen ja kyselyjen sisältöön, käsitteiden ymmärtämiseen jne. voisi liittyä ongelmia. Esimerkiksi vanhusaineiston tutkimusasetelman monimutkaisuus on voinut aiheuttaa joitakin vaikeuksia, vaikkakin se oli haastatteluteknisesti sopiva.

Vanhusaineiston pääkysymykset käsittelevät vanhusten avuntarvetta. Voidaan tietysti epäillä sitä, että vastaajien tarpeet ovat pohjattomia tai että luettelomuodossa esitettyjä tarpeista on valittu paljon sellaisiakin, joita vastaajilla ei todellisuudessa ole. Verrattaessa saatuja tuloksia aikaisempiin voidaan kuitenkin todeta, että saatu kuva vanhusten tarpeista vastaa melkoisen hyvin aikaisemmissa tutkimuksissa saatuja tuloksia.

Vanhusten tarpeiden mittaaminen perustui pääasiassa Jyväskylän yliopistossa kehitelyyn ja jo siellä testattuun kysymyssarjaan. Tutkijoiden mukaan näiden ”menetelmien rakenne on viime vuosikymmenien aikana vakiintunut varsin samansisältöiseksi. Tämä voidaan tulkita niin, että menetelmät ovat soveltuneet hyvin niihin tarkoituksiin, jota varten niitä on kehitelty, eli antamaan tietoa iäkkäiden henkilöiden avuntarpeesta” (Heikkinen ja Suutama 1991, 134).

Ikivihreät projektissa oli mahdollista testata vanhusten tarpeita mittaavan 18 osioisen mittarin luotettavuutta (reliabiliteetti) ja lisäksi pätevyyttä (validiteetti) uusintamittausten ja asiantuntijan vastinhavaintojen avulla. Samalla tavalla kummallakin kerralla vastasi tällöin perustoimintojen mittarin kohdalla 88 prosenttia ja toiminnoista selviytymisen kohdalla 83 prosenttia vastaajista. Vastaavuus vaihteli jonkin verran eri toiminnoissa.

Validiteetitestauksessa todettiin, että vastaajan arviot ja lääkintävoimistelijan havaintoihin perustuvat arviot olivat yhteneväisiä keskimäärin 72 prosenttisesti. Asia oli yleensä niin päin, että ristiriitaisissa arvoissa vanhus oli aliarvioinut mahdollisuuksiaan selvittää kyseisestä toiminnasta (Heikkinen ja Suutama 1991, 137-138). Arvioiden yhteensopivuus vaihteli melkoisesti eri toiminnoissa, mutta tulokset osoittivat kuitenkin, että vastausten luotettavuus ja pätevyys oli yleensä hyvää luokkaa. Mahdolliset poikkeamat todelliseen tilanteeseen nähden näyttäisivät syntyvän pikeminkin tarpeiden ali- kuin yliarvioimisen suuntaan.

Tämän tutkimuksen asetelman mukaisesti eläkeläisavun vastaanottohalu kysyttiin vain sellaisilta vanhuksilta, jotka antoivat ymmärtää, että he eivät saa tällä hetkellä riittävästi apua. Kysymistapa on sinänsä looginen, mutta käytännössä se johti aineiston tahattomaan hävikkiin. Osoittautui nimittäin, että vanhukset aivan ilmeisesti yliarvioivat nykyisen apunsa riittävyttä. Teemahaastatteluista ilmeni, että arvioidessaan nykyistä apuaan he sanovat hyvin herkästi sen olevan riittävä, vaikka oltaisiin valmiita vastaanottamaan sitä lisääkin. Vanhukset näyttävät olevan tyytyväisiä lähes mihin tahansa nykyiseen apuun kunhan sitä ylipäänsä saadaan, eivätkä osaa

tai halua vaatia sen enempää vaikka tarvetta olisikin. Nyt saadun avun riittämättömäksi määrittelyä on varmaan vaikeuttanut myös se, että apua saadaan pääasiassa lähiomaisilta, joiden arvostelu ei liene helppoa. Tästä seuraa, että eläkeläisavun tarpeen määrällistä arviointia koskevaan tulokseen kannattaa suhtautua erityisen varovasti.

Eläkeläisten oli helpompi vastata kyselyynsä, eikä tutkimuksen kulussa tullut esiin vastaavia ongelmia. Eläkeläisten kohdalla voidaan kuitenkin pohtia validiteettiongelmaa, eli sitä mitä heidän ilmaisemansa auttamishalu käytännössä merkitsee. Ainakin osassa tapauksia voidaan olettaa, että kyselyssä on annettu liian helposti myönteinen vastaus auttamishalua koskeneeseen kysymykseen pohtimatta aina riittävästi reunaehdoja, joita käytännön tilanteeseen saattaa liittyä. Tätä vaaraa tosin pienentää halukkuuden monipuolinen ja osin porrastettu kysymistapa, joka antoi myös kannastaan epävarmoille hyvän tilaisuuden valita juuri oikea vastausvaihtoehto (ks. kyselylomake liitteenä). Tähän asiaan saatiin lisätietoa myös teemahaastatteluista.

Luotettavuus teemahaastattelujen valossa

Tutkimuksessa tehtiin siis 16 teemahaastattelua. Tarkoituksena oli ensinnäkin testata varsinaisen haastattelun ja kyselyn luotettavuutta katsomalla, miten yhtäpitäviä vastaukset ovat eri mittauskerroilla. Toisaalta teemahaastatteluista toivottiin saatavan lomaketietoa monipuolisempaa uutta tietoa erityisesti eläkeläisten mahdollisesta auttamishalukkuudesta ja sen reunaehdoista.

Tutkimuksessa haastateltiin 4 satunnaisesti valittua vanhusta ja 12 eläkeläistä Uudenmaan läänistä. Uudenmaan lääni valittiin haastattelualueeksi sillä perusteella, että sekä eläkeläisten että apua tarvitsevien vanhusten lukumäärä on läänissä suuri, ja vastaajat olivat täältä helpoimmin tavoitettavissa kotona haastateltaviksi.

Vanhuksista haastateltiin sellaisia avuntarpeessa olevia, jotka joko ovat tai eivät ole valmiita ottamaan apua vapaaehtoistyöntekijöinä toimivilta eläkeläisiltä. Sensijaan kaikki eläkeläiset olivat sellaisia, jotka olivat aiemmassa kyselyssä vastanneet olevansa halukkaita auttamaan iäkkäitä ihmisiä vapaaehtoistyöntekijöinä. Haastatteluista eläkeläisistä oli 7 vanhuuseläkkeellä, 2 varhennetulla vanhuuseläkkeellä, 2 työkyvyttömyyseläkkeellä ja yksi yksilöllisellä varhaiseläkkeellä. Haastattelut edustavat hyvin koko läänin eläkeläisiä eläkeläjin mukaan.

Vanhusten haastattelut aloitettiin syyskuussa 1993. Eläkeläisille lähetettiin kysely samaan aikaan. Teemahaastattelut tehtiin pääosin loppukesällä 1994, mutta kolme niistä tehtiin jo touko - kesäkuussa. Aineistojen keruussa on siis väliä noin puolesta vuodesta lähes vuoteen. Vastaajien tilanne on voinut muuttua tänä aikana jonkin verran, mutta muutokset eivät liene niin suuria, että ne vaikuttaisivat oleellisesti vastauksiin.

Vanhusten varsinaisessa haastattelussa antamien tietojen luotettavuutta arvioitiin vertailemalla niitä mahdollisimman tarkasti teemahaastattelussa saatuihin vastauksiin. Tämä tehtiin tutkimuksen tärkeimpien kysymysten, eli avuntarpeen, sen saamisen riittävyys ja mahdollisen eläkeläisavun haluaamisen kohdalla. Lisäksi vertailtiin nykyisiä avunantajia, suhtautumista vapaaehtoistyöhön sekä sen järjestämiseen liittyviä mielipiteitä.

Luotettavuusvertailu vanhusten kohdalla osoitti, että vanhusten varsinaisessa haastattelussa antamat tiedot ovat samanlaisia kuin teemahaastattelussa saadut tiedot. Koska hyvin kontrolloitu, luottamuksellinen, pitkäkestoinen ja henkilökohtainen teemahaastattelu antaa saman tuloksen kuin tutkimuksen varsinainen haastattelu, siinä saatuja tietoja voidaan pitää varsin luotettavina.

Erityisina seikkoina tuli esiin ensinnäkin se, että avuntarvetta ilmaistiin varsinaisissa haastatelussa moninaisemmin kuin vapaamuotoisemmassa teemahaastattelussa. On aivan ilmeistä, että vanhuksen olisi ollut vaikea ilmaista eri tarpeitaan ilman varsinaisessa haastattelussa käytettyä luettelopohjaista kyselyä (ks. kyselylomake liitteenä).

Toinen erityishavainto viittaa siihen suuntaan, että käytetty eläkeläisapua mittaava tiedon keruutapa on voinut olla todelliseen tilanteeseen nähden hieman liian tiukka. Teemahaastatelluista neljästä vanhuksesta kolme olisi itse asiassa halukkaampi eläkeläisavun käyttöön kuin mitä he varsinaisessa haastattelussa ilmaisivat. Syynä tähän näytti olevan yhdessä tapauksessa ulkopuoliseen apuun tunnettu pelko, toisessa tapauksessa äärimmäisestä vaatimattomuudesta johtuva tyytyminen nykyiseen tilanteeseen ja kolmannessa tapauksessa ao. vanhuksen epävakaa psyykinen tila.

Eläkeläisten teemahaastattelut

Myös eläkeläisten kohdalla teemahaastattelut antavat mahdollisuuden tarkastaa sitä, kuinka päteviä (validiteetti) ja luotettavia (reliabiliteetti) kyselyyn saadut vastaukset ovat. Ensiksi on tärkeää selvittää sitä, miten eläkkeellä olevat ihmiset mieltävät vapaaehtoisen auttamisen omalla kohdallaan eli ovatko he todella valmiita toimimaan myös käytännössä. Kaikki haastateltavathan ovat vastanneet myönteisesti ("menisi auttamaan, jos tehtävät ja ajankohta sopisivat") lomakkeen kysymykseen, missä kysyttiin heidän halukkuuttaan mennä auttamaan iäkkäitä ihmisiä vapaaehtoistyöntekijänä (ks. kysymyslomake liitteenä, kysymys 29.).

Vastausten luotettavuutta arvioidaan eläkeläisilläänkin vertailemalla kyselyssä saatuja vastauksia haastatelussa saatuihin. Tässä vertailtiin erityisesti yleiseen auttamishaluun (menettely avuntarvetilanteessa) sekä apumuotoihin ja muihin reunaehtoihin (esim. kuinka kiinteään auttamiseen valmis) saatuja vastauksia.

Kaikki haastatellut 12 eläkeläistä olivat edelleen myös teemahaastattelussa halukkaita auttamaan iäkkäitä ihmisiä ainakin jollain lailla. Joka toinen eläkeläinen tosin sanoi auttavansa jo tällä hetkellä riittävästi naapureitaan, sukulaisiaan tai muita lähimmäisiään. He ovat vastanneet lomakkeen avunantohalua koskevaan kysymykseen hyvin pitkälle sen mukaan, missä asioissa he jo nyt antavat apua eli nykyisen auttamisen mukaan. Nykyinen auttaminen on kuitenkin paras todiste auttamishalusta sekä kyvystä myös toimia tarvittaessa. Siinä mielessä heidän vastauksensa kyselylomakkeen auttamishalua koskeviin kysymyksiin ovat luotettavia.

Järjestön kautta tapahtuvaan vapaaehtoistyöhön on haastatelluista halukkaita vain kolme. Näistä kaksi on jo ilmoittanut johonkin järjestöön olevansa käytettävissä vanhusten auttamisessa. Se, että he ovat jo ilmoittautuneet järjestöön on kyllä hyvä todiste auttamishalusta.

Kahden haastateltavan kohdalla tuntuu hyvin epätodennäköiseltä, että he ryhtyisivät ainakaan lähiaikoina auttamaan ketään. Molemmilla on psyykinen sairaus (ovat työkyvyttömyyseläkkeellä), joka rajoittaa heidän toimintakykyään, vaikka molemmilla onkin halu auttamiseen. Toinen heistä on tosin ilmoittanutkin olevansa halukas vain yhden ihmisen säännölliseen auttamiseen.

Vain yksi haastateltavista myönsi, ettei ole harkinnut tarkkaan asiaa täytteisään lomaketta. Hänkin on tosin valmis auttamaan hätätilanteissa. Lomakkeessa hän onkin ilmoittanut halukkuutensa keikkaluontoiseen auttamiseen.

Haastateltujen lomakkeissa puutteellisimmin täytetty kohta on se, kuinka säännölliseen auttamiseen ollaan valmiita. Peräti viidelle haastatelluista on ollut vaikeaa vastata tähän kohtaan. Lisäksi jo järjestöön ilmoittautuneista molemmat ovat täyttäneet lomakkeen puutteellisesti: yksi sanoo haastattelussa olevansa halukas auttamaan useammassa asiassa ja toinen ei ole merkinnyt lainkaan asioita, joissa on halukas auttamaan.

Edellä olevasta huolimatta kyselyn vastauksia voidaan pitää varsinaisen auttamishalun osalta luotettavina. Sen sijaan lomakkeista saatu tieto auttamisen ehdoista, kuten esim. sen säännöllisyydestä ei ole yhtä luotettavaa. Tässä on hyvä muistaa, että haastattelussa saadut vastaukset ovat aina täydellisempiä kuin kyselyssä.

Teemahaastattelut auttavat ymmärtämään myös ehtoja, joita ihmiset auttamiselle asettavat. Näitä tarkastellaan kyselyn tulosten esittelyn yhteydessä tuonnempana käyttäen haastatteluissa saatuja lainauksia. Tässä on syytä tarkastella vielä sitä, miten sellaiset ihmiset, jotka sanovat auttavansa jo tällä hetkellä riittävästi kokevat auttamisen ja sen ehdot.

Halukkuus lisätä nykyistä auttamista

Teemahaastattelussa eläkeläiset arvioivat auttamisvalmiuttaan suhteessa nykyisiin antamaansa apuun eli sitä onko nykyisessä auttamisessa jo tarpeeksi tekemistä, vai voisivatko he tehdä vielä enemmän. Niiden määrä (kuusi haastateltavista) on yllättävän suuri, jotka sanovat auttavansa jo tällä hetkellä riittävästi. Mitkä ovat syyt siihen, että nykyisessä auttamisessa katsotaan olevan jo tarpeeksi tekemistä?

Yli puolet haastatelluista (7) auttaa jo nykyisin hyvinkin paljon jotakin naapuriaan tai sukulaistaan. Kerhon, järjestön tai seurakunnan tms. kautta tehtävä vapaaehtoistyö on selvästi harvinaisempaa. Haastatelluista kaksi auttaa iäkkäitä tai sairaita ihmisiä järjestön kautta. Ainoastaan kaksi vastaajaa ei auta ketään. Naapureiden tai sukulaisten auttamiseen on ajaututtu ikääntymisen ja eläkkeelle jäämisen myötä. Vanhojen tuttujen tai omien sukulaisten auttamisesta on varmaan vaikea myös kieltäytyä.

Varsinaisia syitä siihen miksi puolet haastatelluista kokee nykyisen auttamisen riittäväksi on useilla se, että heillä on jo ennestään hyvin sitova auttamissuhde. He auttavat joko yhtä tai useampaa naapuriaan, sukulaistaan tai muita läheisiä. Yhdellä tilanne on muuttunut sitten lomakkeen täyttämisen (melkein vuosi kulunut). Hänellä naapuripariskunnan tarvitsema apu on lisääntynyt huomattavasti.

Auttaminen voi olla hyvin kokonaisvaltaista. Seuraava lainaus kuvaa tilannetta, jossa mies auttaa vaimonsa kanssa naapuripariskuntaa, jossa molemmat ovat yli 80 vuotiaita.

Tuntuuko siltä, että ette ole valmis lisäämään auttamistyötänne? Ei mitään kevyempääkään auttamista?

"En oikein usko, että siinä on. Se menee sitten itsellä nuo rytmit siinä sekasin."

Luuletteko että häntä (naapureita) kuitenkin tässä taluttelette ja autatte?

"No jos hän apua tarvitsee niin kyllä. Meillä on hyvät välit. Ennen hän aina hoiti meidän kotia, kasteli meidän kukkasat ja hoiti kun oltiin mökillä, vielä viime vuonna viisi kuukautta."

Miten pitkään uskotte uskotte että teidän auttamissuhde jatkuu tähän naapuriin?

"Niin kauan kun jommalta kummalta loppuu elämä."

Periaattessa niin kauan.

"Niin."

Haastattelussa kävi ilmi myös se, että kiinteässä auttamissuhteessa on tärkeää että autettava on tuttu, jonka kanssa on hyvät välit. Haastateltu

mies olisi kyllä valmis antamaan apua myös vieraalle, mutta vain tositarpeessa. Jotkut kokevat vieraan ihmisen auttaminen vaikeaksi, koska iäkäävät ihmiset voivat joskus olla hyvinkin epäluuloisia.

Auttaminen voi olla myös niin velvollisuudentunteen täyttämää, että se sammuttaa muun auttamishalun. Jos auttaminen on päivittäistä ja joutuu jatkuvasti huolehtimaan autettavista, se koetaan hyvin raskaaksi:

Mikä siinä sitoutumisessa on pahinta, se ettei pääse omille asioilleen vai mikä siinä tuntuu hankalimmalta?

"No kyllä joillekin omille asioille pääsee, mutta... ehkä se riippuu luonteesta. Ottaa ehkä liikaa niinkun noittenkin asiat, kyllähän niillä olisi kunnallista apua - parempi varmaan että he hakisivat sitä, jos en nyt näitä niin paljon tekisi heille - veisin ruuat ja ... sillonthan se ei niin paljon sitoisikaan."

Miten nyt tämä juhannus sitten kun lähдете?

"Niin, ei tiedä."

He itse sen hoitaa sitten jotenkin?

"Niin."

Tuoko se sitten semmosta murhetta, että on koko ajan mielessä nuo asiat?

"Niinhän se hyvin äkkiä tulee sitte."

Mä mietin sitä että oletteko te huolissanne näitten ihmisten puolesta, että mitenkä ne selviää siellä ...?

"Niin. Sitä mä meinaan, et en ota lisää huollettavia."

Auttamisessa on selvästi eroa sen mukaan, kuinka kiinteää se on. On varmasti helpompaa auttaa satunnaisesti kuin jatkuvasti pitäen huolta autettavien hyvinvoinnista. Ne, jotka auttavat kiinteästi suhtautuvat usein varautuneesti uuteen samanlaiseen suhteeseen. Haastateltavat ovat kuitenkin valmiita antamaan hätätilanteessa apua:

"Olen valmistautunut tälläisiin pikku juttuihin esim. jos joku tarvitsee autokyytiä sairaalaan."

Myös oma sairaus asettaa rajoja auttamiselle. Eräs haastatelluista auttaa samaa sairautta sairastavia (aivohalvaus- ja afasiapotilaita). Halu auttaa on kova ja hän tekeekin jo paljon auttamistyötä, mutta on joutunut huomaamaan omat rajansa jos on yrittänyt tehdä liian paljon. Muiden harrastusten tärkeydestä muistuttaa eräs järjestötyöhön aktiivisesti osallistuva:

”Sitä ei pitäisi ottaa sillä tavalla, että ei sitten ole muuta elämää, varsinkin kun näin eläkkeellä, että siitä tulisi työtä vastaava. Minusta se menettää merkityksensä ja sitten saattaa niinkuin omat voimavarat hukkaa siihen, että hajottaa koville monille tahoille ja sitä voimavaraakin siten saataisi saada monesta muusta semmosesta joka ei ole vapaaehtoistyötä.”

Toki haastatelluissa on myös sellaisia, jotka antavat jo nyt paljonkin apua, mutta ovat siitä huolimatta valmiita lisäämään auttamista. Eräs haastateltavista auttaa samassa talossa asuvaa rouvaa ja käy 96-vuotiaan serkkunsa luona. Hän suhtautuu auttamiseen hyvin myönteisesti, hänellä on sekä auttamishalua että aikaa siihen. Toinen vastaaja auttaa seinän takana asuvaa naapuria sekä hoitaa viisivuotiasta poikaa kahtena tai kolmena päivänä viikossa. Molemmat vastaajat olivat valmiita myös jonkin järjestön kautta tehtävään työhön.

4. TUTKITTUJEN VANHUSTEN KUVA

Ikä, sukupuoli, siviilisäätö ja asuminen

Tutkimusaineiston vanhukset ovat siis kaikki vähintään 75 vuotta täyttäneitä. Vanhimmat ovat 85 vuotta täyttäneitä. Heidän osuutensa on 17 prosenttia. 90 vuotta täyttäneitä on mukana 14, ja vanhin tutkimuksessa haastateltu on 96 vuotias. Mukaan saatiin siis runsaasti myös kaikkein vanhimpia, joilla toimintakyvyn heikentyminen on todennäköisesti suurinta. Ikätieto perustuu tässä vastaajien omaan ilmoitukseen. Tietoa ei saatu 11 henkilöltä.

Taulukko 7. Vastaajien lukumäärä iän ja sukupuolen mukaan.

	Naisia	Miehiä	Yhteensä
75-79-vuotiaita	150	53	203
80 vuotta täyttäneitä	202	71	273
Yhteensä	352	124	476

Naisten osuus on kummassakin ikäluokassa varsin suuri, eli 74 prosenttia. 80 vuotta täyttäneiden osuus on 57 prosenttia.

Näissä ikäluokissa on leskeytyminen jo tavallista. Tässäkin aineistossa on leskiä yli puolet (57 %) kaikista. Valtaosa heistä on naisia, kun peräti 67 prosenttia naisista on leskiä ja miehistä vain 29 prosenttia. Miesvanhuksista on selvästi suurempi osa (61 %) naimisissa tai avoliitossa kuin naisista (19 %). Nais- ja miesvanhusten tilanne on siis tässä suhteessa täysin erilainen, joka vaikuttaa myös heidän palvelutarpeeseensa.

Vanhuksen asunto-oloilla voi olla tärkeä merkitys palveluiden tarpeen kannalta. Tämän aineiston ikäihmisistä asuu noin joka kymmenes pääkaupunkiseudulla ja hieman yli puolet muussa pienemmässä kaupungissa. Noin joka neljäs asuu maaseututaajamassa ja muut, eli runsas kymmenesosa, maaseudun haja-asutusalueella. Palvelujen saatavuus riippuu myös asuin-

alueesta. Joillakin alueilla palvelut sijaitsevat kaukana asuinpaikasta, joka on merkittävä ongelma iäkkäille ihmisille. Runsaalla neljäsosalla on matkaa lähimpään kuntakeskukseen viisi kilometriä tai enemmän. Harvaan asutuilla alueilla eivät sellaiset etäisyydet kuin 10, 20, 30 tai jopa 50 km ole kovin harvinaisia. Lapin läänissä asuvilla 40:llä vastaajalla on etäisyyttä kuntakeskukseen peräti 100 km tai enemmän.

Noin puolet ikäihmisistä asuu kerrostalossa ja heistä peräti 43 prosenttia hissittömässä talossa. Hissitön kerrostalo voi aiheuttaa osalle vanhuksia suuria hankaluuksia. Omakoti- tai paritaloasumisenenkin voi muuttua hankalaksi ikääntymisen edistyessä talon ja sen ympäristön hoidon vaikeutuessa.

Vastaajat ovat jakautuneet ympäri maata samassa suhteessa kuin vanhukset koko maassa. Niinpä heitä on eniten Uudenmaan läänistä (17%). Pohjoisimmasta Lapin läänistä on mukana noin 8 prosenttia vastaajista. Asunnolla ja sen sijainnilla on merkitystä palvelujen järjestämisessä. Puutteellisesti asuvia vanhuksia, jotka sanoivat asunnossaan tai asuinalueellaan olevan joku päiväisiä tehtäviä haittaavia puutteita, oli aineistossa yhteensä 18 prosenttia.

Terveydentila ja toimintakyky

Tutkittujen ikäihmisten käsitys terveydentilastaan on melko hyvä ja vastaa aikaisemmista tutkimuksista saatuja vastaavia tuloksia.

Taulukko 8. Tutkittujen vanhusten arviot terveydentilastaan.

	%
Erittäin hyvä	5
Melko hyvä	18
Kohtalainen	49
Melko huono	22
Erittäin huono	6
Yhteensä	100
(lukumäärä)	(487)

Joka toinen vanhus pitää terveydentilaansa vielä kohtalaisena, runsas neljäsosa huonona ja vajaa neljäsosa vielä hyvänä.

Terveydentilaa heikentävät kuitenkin melko usein esiintyvät sairaudet, vammat tai vaivat. Tällaisia jokapäiväisiä toimia haittaavia vaivoja totesi

itsellään olevan 65 prosenttia vastaajista. Tavallisimpia niistä ovat tuki- ja liikuntaelinten sairaudet, joita on noin puolella niistä, jotka ilmoittivat haittoja esiintyvän. Jokin verenkiertoelinten sairaus on 44 prosentilla, hermoston tai aistien sairaus 29 prosentilla ja jokin hengityselinten tauti lähes kymmenesosalla. Toimintakyky on alentunut monella vastaajalla, sillä noin puolet heistä katsoi pystyvänsä tekemään sitä mitä haluaisi vain aika harvoin tai tuskin koskaan.

Sosiaaliset suhteet ja elämäntilanne

Yksin asuminen on hyvin yleistä (59 %). Puolison kanssa asuu 29 prosenttia ja nämä ovat pääosin miehiä. Lasten tai lastenlasten luona asuu noin joka kymmenes vanhus. Useimmilla vastaajilla (80 %) on elossa olevia lapsia. Näiden ikäluokkien ihmisillä on yleensä paljon lapsia, joista monet ovat edelleen elossa. Joka neljännellä aineiston ikäihmisellä on neljä tai useampia elossa olevia lapsia.

Yhteydenpito lapsiin on tiheää, sillä 55 prosenttia sanoo olevansa heihin yhteydessä puhelimitse, kirjeitse tai vierailujen merkeissä päivittäin ja lähes kaikki muut ainakin viikottain. Vastaava yhteydenpito muihin sukulaisiin on harvempaa, mutta noin joka kymmenes vanhus on yhteydessä heihinkin päivittäin ja runsas kolmasosa viikottain ja noin joka viides keran kuukaudessa.

Muita kuin omaisiin kohdistuvia ihmissuhteita kartoitettiin erityiskysymyksellä. Siinä tiedusteltiin sellaisten todella hyvien ystävien määrää, joihin voi luottaa ja joiden kanssa voi puhua henkilökohtaisista asioista. Ilmeni, että vanhusten läheiset ihmissuhteet ovat yleensä hyvässä kunnossa, sillä kolmella neljästä on ainakin yksi läheinen ihmissuhde omaisten lisäksi. Joka kolmannella ikäihmisellä on vähintään kolme hyvää ystävää. Toisaalta noin joka neljännellä ei ole yhtään läheistä ystävää sukulaisten lisäksi ja joukossa on varmasti monia sellaisia, joilla ei ole elossa olevia sukulaisiakaan. Tätä kuvaa vahvistaa yksinäisyyden kokemiseen saadun kysymyksen vastausjakautuma. Yksinäiseksi tuntee olonsa aina tai aika usein lähes viidesosa, joten yksin asuminen ja yksinäisyys voi muodostua ongelmalliseksi melko monelle iäkkäälle ihmiselle.

Lähes joka kolmannella on käytännössä vaikeuksia tutustua muihin ihmisiin. Yhtä moni vastaaja pitää toisaalta tutustumista hyvin helppona ja jokseenkin helppona 40 prosenttia. Ihmisarkuudella voi olla merkitystä mm. palvelujen perillesaamisessa. Vaikeus kohdata muita ihmisiä voi hankaloittaa tai jopa estää vanhuksen ja hänen auttajansa yhteistyön.

Ilahduttavaa sensijaan on, että erittäin monet suomalaiset ikäihmiset ovat kuitenkin tyytyväisiä nykyiseen elämäntilanteeseensa. Peräti yhdeksän kym-

menestä vanhuksesta on elämäntilanteeseensa vähintään melko tyytyväinen ja joka kolmas vanhus on jopa hyvin tyytyväinen. Tyytyväisyys on samaa luokkaa tai hieman suurempaa kuin esimerkiksi yksilölliselle varhaiseläkkeelle siirtyneillä (Forss ja Tuominen 1991, 43). Vanhusten tyytyväisyys ylittää myös tämän tutkimuksen 45-74-vuotiaiden työeläkkeellä olevien vastaavan osuuden (84 %).

Koulutusohja ja taloudellinen toimeentulo

Näiden ikäluokkien ihmiset ovat käyneet yleensä vain kansakoulun. Runsas neljännes ei ole käynyt sitäkään ainakaan kokonaan. Ammattiryhmittäin (sosiaaliryhmän mukaan) he ovat jakautuneet siten, että runsas kolmannes on ollut työntekijöitä. Maatalousyrittäjänä on toiminut noin neljäsosa. Runsas kymmenesosa on ollut ylempiä toimihenkilöitä tai yrittäjiä ja samankokoinen joukko on ollut kotiäitinä.

Nykyvanhukset ovat yleensä melko pienituloisia. Yhdeksällä kymmeneistä jäävät nettotulot alle 7 000 markan kuukaudessa. Runsaalla puolella nettotulot ovat alle 4 000 markkaa ja lähes viidesosalla alle 3 000 mk.

5. VANHUSTEN AVUNTARVE

Avuntarve eri toiminnoissa

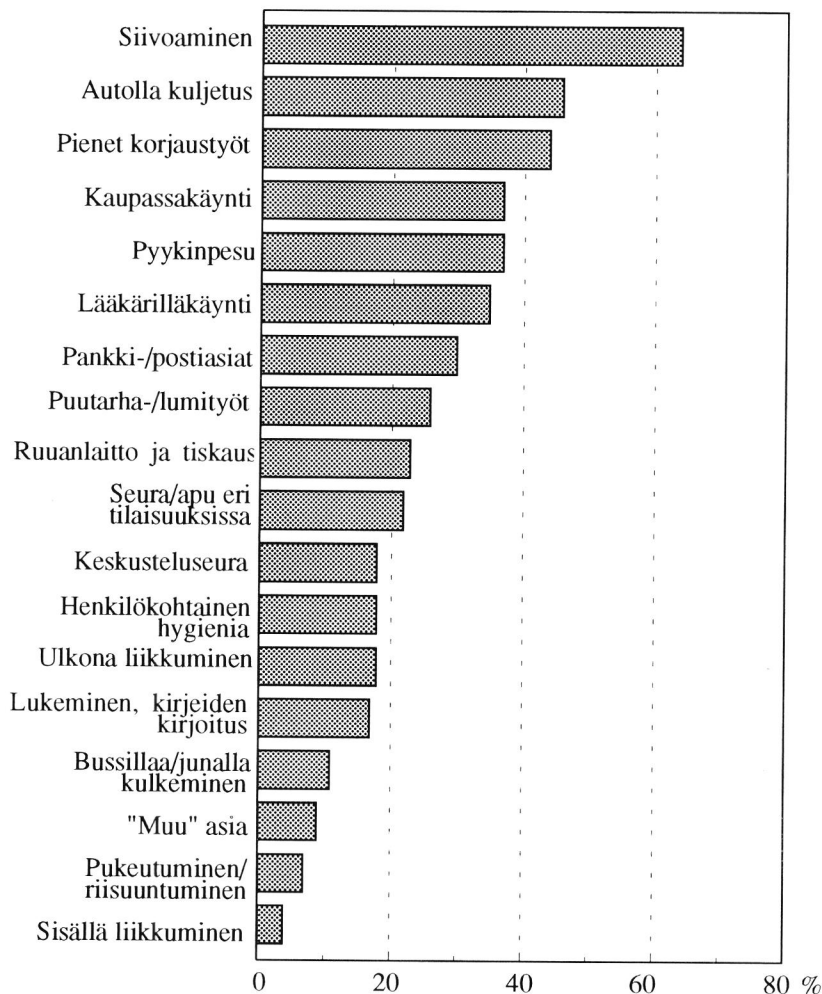
Vanhusten avuntarve vaihtelee asia-alueittain ja määrällisesti. Käytännön vanhustyössä on havaittu palvelutarpeen kohdistuvan tiettyihin asioihin. Gerontologisissa tutkimuksissa on havainnointu ja mitattu vanhenemiseen liittyviä muutoksia ihmisen eri toiminnoissa. Tältä pohjalta päätettiin tässä tutkimuksessa valita tarkasteltavaksi riittävän monta arkielämään liittyvää toimintoa. Sopivimman lähteen valinnan pohjaksi tarjosi em. Jyväskylän yliopiston vanhustutkimuksessa, eli Ikivihreät projektissa käytetty vanhusten toimintakyvyn monioniosainen mittari (ks. Heikkinen ja Suutama 1991, 141-142). Lisäksi valittiin mukaan muutamia muita eri lähdemateriaaleissa mainittuja perinteisiä miesten töitä.

Näin saatiin kokoon seuraavassa kuviossa esiintyvät 17 eri toimintoa ja lisäksi yksi täydentävä, avoin kohta. Toimintojen luetteloon sisältyy kattavasti erilaisia kotitöihin, liikkumiseen, asioiden hoitoon, kiinteistön hoitoon, sosiaaliseen kanssakäymiseen ja henkilökohtaiseen lähiauttamiseen liittyviä asioita. Osa näistä asioista liittyy enemmänkin vanhuksen mahdolliseen tuenttarpeeseen, jolloin voitaisiin puhua itse asiassa vanhuksen avun- ja tuenttarpeesta. Seuraavassa tästä kokonaisuudesta käytetään kuitenkin lyhyesti avuntarve-nimitystä.

Kuten analyysikehikossa edellä esitettiin kysyttiin kaikilta vastaajilta aluksi yksityiskohtaisesti heidän mahdollisia avuntarpeitaan eri asioissa. Haastattelussa käytiin läpi jokainen toiminto ja vastaaja arvioi kussakin kohdassa erikseen sitä, tarvitseeko hän siinä apua. Vastaaja siis valitsi luettelosta periaatteessa 0-18 eri asiaa sen mukaan, miltä hänen sen hetkinen avuntarpeensa tuntui. Tätä kysyttiin riippumatta siitä, missä määrin apua jo saatiin eri asioissa.

Kuviossa 4 on esitetty kuhunkin asiaan tulleiden valintojen määrä prosentteina kaikista vastaajista. Valintojen yhteismäärä ylitti vastaajien määrän moninkertaisesti, koska yksi vastaaja saattoi valita useampia vaihtoehtoja (tarkat prosenttiluvut on esitetty liitetaulukossa 1.).

Kuvio 4. 75 vuotta täyttäneiden vanhusten avuntarve eri toiminnoissa. Kussakin asiassa apua tarvitsevien prosenttiosuudet kaikista vastaajista (487).

Analyysin tässä vaiheessa todettiin, että sellaisia vastaajia, jotka valitsivat haastattelussa käytetystä toimintojen luettelosta ainakin yhden kohdan, jossa heillä on avun tarvetta, on 411 (84 %). Vanhuksia, jotka eivät ilmaiseet avun tarvetta yhdenkään asian kohdalla on näinollen 76 (16 %).

Toiminnot, joissa apua tarvitaan ovat kuviossa suuruusjärjestyksessä. Siivousapu, autokuljetusapu ja korjaustyöt erottuvat selvästi toiminnoiksi, joissa tarvitaan eniten apua. Näissä toiminnoissa tarvitsee apua noin joka toinen 75 vuotta täyttänyt. Runsas kolmasosa tarvitsee apua kaupassa- ja lääkärisäkäynnissä ja pyykinpesussa. Muissa asioissa avun tarve on jo pienempi.

Esimerkiksi keskusteluseuraa tarvitsee noin joka viides vastaaja. Myös jatkuvan henkilökohtaisen lähiavun tarvetta esiintyy ehkä yllättävänkin paljon. Esimerkiksi apua henkilökohtaisen hygienian hoidossa tarvitsee 18 prosenttia kaikista.

Vanhusten avuntarve hajaantuu aika erilaisiksi asiakokonaisuuksiksi. Mahdollisen tyypittymisen selvittämiseksi kerättiin vielä yhteen luonteeltaan samantyyppiset apumuodot.

Taulukko 9. Vanhusten avuntarvemuodot luonteensa/tyyppinsä mukaisesti ryhmiteltyinä, suluissa prosenttiluvut kaikista vanhuksista.

1. Kotityöt	2. Liikkuminen
- siivous (64)	- autokuljetus (46)
- pyykinpesu (37)	- ulkona liikkuminen (18)
- ruuanlaitto ja tiskaus (23)	- bussilla, junalla kulkeminen (12)
3. Kiinteistön hoito	4. Asioiden hoito
- korjaustyöt (44)	- kaupassakäynti (37)
- puutarha, lumityöt (27)	- lääkärisäkäynti (35)
- pankki, postiasiat (30)	
5. Sosiaalinen kanssakäyminen	6. Henkilökohtainen lähiapu
- tilaisuuksissa käynti (22)	- henkilökohtainen hygienia (18)
- keskusteluseura (18)	- pukeutuminen ja riisuuntu-
- lukeminen, kirjeiden kirjoitus (17)	minen (7)

Avuntarve ei keskity vain joihinkin tiettyihin asioihin, vaan se hajaantuu todella useaan eri tyyppiseen toimintoon. Kotitöissä tarvitaan kuitenkin paljon apua muussakin kuin siivouksessa:

"Isompaa siivousta en jaksa enää laittaa, että se on niin monta semmoista vaivaa, jotka sitten tulee vastaan, että se on stop. Niin, kuin semmoiset raskaammat kotityöt - ja minulla on käsi leikattu, kun kaaduin kerran ja tuliko se huonosti laitettua, kun se ei nouse ylös, niin en voi tehdä mitään kuin toisella kädellä - esimerkiksi verhojen laittamiset ja semmoiset, kun toinen käsi ei nouse ylös".

Noin joka kolmas vastaaja tarvitsee apua asioiden hoidossa:

"En minä pääse kauppaan. Kyllähän minä pääsisin, mutta keväällä kaaduin niin pahasti, että en enää uskalla mennä minnekään. Että olisihan sitä joskus kiva saada sellainen ihminen, joka lähtisi kauppaan ja vaateita ostamaan. En uskalla yksin mennä, kun minä väsyn".

Omana erikoisuutenaan erottuu pienissä korjaustöissä tarvittava apu. Sen-
sijaan sosiaaliseen kanssakäymiseen liittyvään tukeen ei näytä olevan niin
suurta tarvetta:

"Olen sen verran huonossa kunnossa, että en jaksa seurustella kenen-
kään kanssa. Mene ennen tuonne pihalle ja istun siellä. En minä jaksa
- sitten pitäisi kahvittaa niitä sitten".

"En uskalla yksin mennä, kun minä väsyn."

Avuntarpeen taustatekijät

Catmod-analyysi

Edellä kuvatun lisäksi on tässä tutkimuksessa kiinnostavaa ja tärkeää se, mitkä taustatekijät liittyvät avuntarpeeseen ja millä tavoin. Käytännössä ei riitä pelkästään tieto avuntarpeesta, vaan tarvitaan ainakin jonkintasoista kuvaa siitä, miten se vaihtelee eri olosuhteissa. Taustatekijöiden analyysi muodosti näinollen yhden keskeisen osan kokonaisanalyysistä.

Tutkimuksen metodologiaa koskevassa kappaleessa edellä kerrottiin jo tähän tarkoitukseen hyvin sopivasta catmod-monimuuttujamenetelmästä, jota sovellettiin tässä avuntarpeeseen yhteydessä olevien taustatekijöiden analyysissä. Tarkoituksena oli siis etsiä menetelmän avulla erilaisista mahdollisista taustatekijöistä sellaiset, jotka parhaiten selittävät avuntarvetta. Yksittäisten muuttujien ohella etsittiin kahden tai useamman muuttujan mahdollisia yhdysvaikutuksia.

Aluksi oli kuitenkin selvitetävä sitä, miten avuntarve olisi tässä määritettävä. Analyysi edellytti avuntarpeen tiivistämistä kaksiluokkaiseksi selitettäväksi tekijäksi. Lähtökohdaksi otettiin avuntarpeen määrä ja sen avulla muodostettiin kaksi luokkaa siten, että luokkaan "ei-tarvetta" tulivat vastaajat, jotka tarvitsivat apua korkeintaan yhdessä asiassa ja "avuntarpeessa" -luokkaan muut vastaajat.

Sen jälkeen pohdittiin kysymystä siitä, mitkä tekijät voisivat olla näin määritellyn avuntarpeen suhteen keskeisiä, ts. mitkä tekijät voisivat muodostaa sellaisen kokonaisuuden, mallin, joka "selittää" parhaiten avuntarvetta. Tällaiset perustekijät ovat tietenkin keskeisiä, kun jatkossa tarkastellaan avuntarpeen taustoja. Samalla nämä tekijät ovat tietenkin merkittäviä käytännössä, kun suunnitellaan vanhusten palvelujen suuntaamista eri kohde-ryhmille.

Tärkeiden taustatekijöiden mallia voidaan lähteä etsimään monella eri tavalla. Tässä lähdettiin liikkeelle siten, että analyysiin valittiin heti runsaasti mahdollisia vaikuttajia, joiden joukkoa karsittiin analyysin edetessä. Valintaperusteena oli muuttujien alustava erottelukyky prosenttijakautumien ja testitulosten valossa. Lisäksi valintaan vaikutti aikaisempi tieto ao. muuttujien merkityksestä tutkitun asian kannalta. Selittäjiksi valittiin lopulta seuraavat muuttujat lopullisessa analyysissä käytettyine luokituksineen:

- ikä: alle 80/ 80 ja yli
- sukupuoli: mies/ nainen
- asuinseutu: kaupunki/ maaseutu
- lääni: uusimaa, muu etelä-Suomi/ keski- ja pohjois-Suomi
- siviilisääty: naimisissa tai avol./ muu
- asunnon, asuinalueen puutteet: ei/ on
- asumistapa: ei yksin/ yksin
- yksinäisyys: ei juuri koskaan, silloin tällöin/ usein tai aina
- matka kuntakeskukseen: alle 5 km/ 5km tai yli
- terveydentila: hyvä, kohtalainen/ huono
- sairaus, vamma, vaiva: ei ole/ on
- ruokakunnan nettotulot: alle 4 000 mk/kk/ 4 000 mk ja yli

Analyysi eteni vaiheittain siten, että kunkin tietokoneajon yhteydessä muutettiin muuttujajoukon kokoonpanoa ja tarkasteltiin tulosta uskottavuusosamäärien avulla. Alunperin muuttajat olivat useampiluokkaisia, mutta ne dikotomisoitiin pian, kun havaittiin tuloksen näin paranevan. Muutaman ajokerran jälkeen keskeinen muuttujajoukko alkoi hahmottua. Kahdeksannella "kierroksella" oli kyse enää muutaman muuttujan sopivuudesta kokonaisuuteen, jolloin kokeiltiin lopuksi erillisajoissa näiden yksittäisiä ja yhdysvaikutuksia. Seuraavassa taulukossa on esitetty catmod-analyysin lopullinen tulos. Kustakin tekijästä on merkitty näkyviin sen painokertoimen estimaatin arvo ja merkitsevyystaso.

Taulukko 10. Vanhusten avuntarpeeseen vaikuttavat perustekijät, niiden estimaatit ja merkitsevyystaso.

	Estimaatti	Merkitsevyys
1. Sairaus, vika tai vamma	.92	.00
2. Asunnon tai asuinalueen puutteet	.81	.03
3. Ikä	.57	.00
4. Koettu yksinäisyys	.49	.00
5. Asunnon, asuinalueen puutteet ja asuinseutu (yhteisvaikutus)	.42	.01
6. Sukupuoli	.34	.03

Uskottavuusosamaara (likelihood ratio) = .98

Tulos on varsin selkeä ja tilastollisesti hyvä. Uskottavuusosamäärä on erittäin korkea - lähellä sen maksimiarvoa 1. Käytännössä se tarkoittaa mm. sitä, että mukaan on saatu riittävästi tärkeitä muuttujia ja mitään merkittävää ei ole jäänyt mallin ulkopuolelle.

Muttujan tilastollinen merkisevyys on tässä sitä suurempi, mitä lähempänä merkitsevyysarvo on lukua 0. Nyt saadun mallin jokainen muuttuja on tilastollisesti erittäin merkitsevä. Catmod-tulosta tulkittaessa päätellään siinä esiintulleiden muuttujien keskinäinen merkitys mm. estimaattien avulla. Tekijät on asetettu taulukossa niiden suuruuden mukaiseen järjestykseen.

Monimuuttuja-analyysi tuotti näin mallin, jonka muuttujakokonaisuus selittää parhaiten vanhusten avuntarvetta. Voidaan sanoa, että nämä kuusi tekijää ovat perustekijöitä, joiden mukaisesti avuntarve vaihtelee. Ne suuntaavat jatkoanalyysia ja niillä on tietenkin samalla käytännön merkitystä. Tulosta ei kuitenkaan voi tulkita niin, etteikö millään muilla tekijöillä olisi lainkaan vaikutusta avun tarpeeseen. Tässä on vain etsitty aineistossa parhaiten avuntarvetta selittävä muuttujakokonaisuus.

Päivittäisiä tehtävien hoitoa selvästi vaikeuttava sairaus, vaiva tai vamma, asunnossa tai asuinalueella olevat puutteet ja vastaajan ikä säätelevät voimakkaasti avun tarvetta. Sensijaan sukupuolen merkitys ei tule tässä yhtä selvästi esiin. Asunnon tai asuinalueen puutteiden ja asuinseudun yhteisvaikutus osoittavat, että alueellisella tekijällä on merkitystä avun tarpeessa.

Avuntarve yksittäisten taustatekijöiden valossa

Kuten catmod-analyysin tuloksena odotettiin, ovat yksittäiset taustatekijät merkittävässä yhteydessä avuntarpeeseen. Avuntarpeen yhteys sairastavuuteen, ikään, yksinäisyyteen, asunnon ja asuinalueen puutteisiin ja sukupuoleen on ristiintaulukoinnin tuloksena tilastollisesti merkitsevä. Myös asuinseudulla on erityisesti kaupunki - maaseutu ulottuvuudella merkitsevä yhteys avuntarpeeseen.

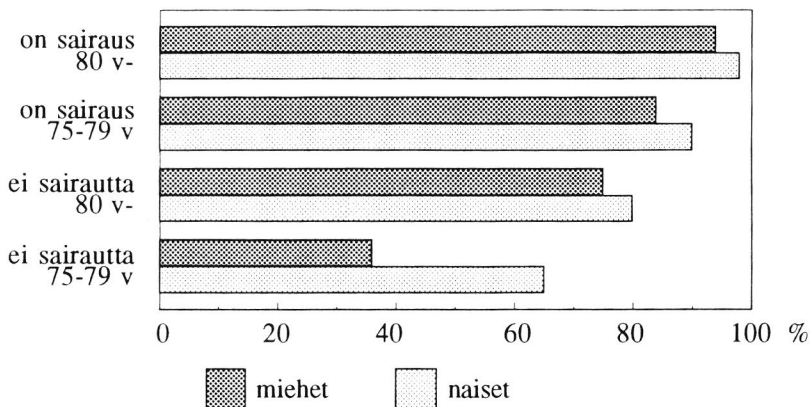
Kuten odottaa sopii sairastavuus ja korkea ikä kärjistävät avuntarvetta. Samaan suuntaan vaikuttavat puutteelliset asunto-olot ja asuminen maaseudulla. Asuinseudun yhteys avuntarpeeseen on kuitenkin pienempi kuin asunnon tai asuinalueen puutteiden melko voimakas yhteys. Yksinäiset ja naiset ja tavallisesti juuri yksinäiset naiset tarvitsevat myös usein muita useammin apua.

Monimuuttuja-analyysin tulos ei kuitenkaan sulje pois sitä mahdollisuutta, että joillakin muillakin yksittäisillä tekijöillä saattaa olla vaikutusta avuntarpeen muotoutumiseen, vaikka ne eivät noussetkaan esiin tässä selitysmallissa. Yksittäisissä ristiintaulukoinneissa havaittiin, että sellaiset

konkreettiset tekijät kuin ruokakunnan nettotulot, vastaajan siviilisääty ja avuntarvitsijan matka kuntakeskukseen ovat tilastollisesti merkitsevässä yhteydessä avuntarpeeseen. Pienituloiset, ei-naimisissa tai avoliitossa olevat ja kaukana kuntakeskuksesta asuvat näyttäisivät olevan muita useammin avuntarpeessa.

Edelläolevasta käy ilmi, miten kukin perustekijä yksinään vaikuttaa avuntarpeeseen. Käytännössä tarve muokkautuu tietenkin useamman samaan aikaan vaikuttavan tekijän tuloksena. Jotta saataisiin kuvaa useamman tekijän yhtäaikaisesta vaikutuksesta taulukoitiin seuraavaksi avuntarve ristiin samanaikaisesti kolmen taustatekijän kanssa. Tällöin on mahdollista tarkastella kunkin tekijän yhteyttä avuntarpeeseen kahden muun tekijän ollessa vakioituna.

Kuvio 5. Avuntarve sairauden, iän ja sukupuolen mukaan prosentteina kustakin alaryhmästä (lukumäärät suluissa).

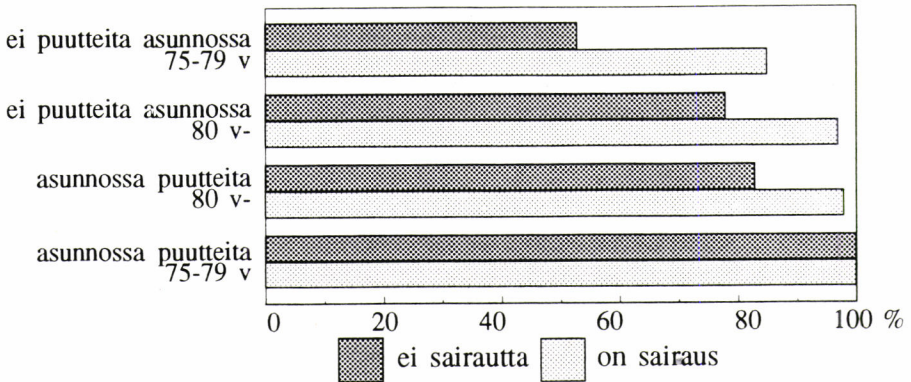
Kuviota tarkasteltaessa on erityisesti huomattava, että avuntarve on määriteltä tässä yleisen tarpeen mukaisesti siten, että avuntarpeessa oleviksi on luokiteltu kaikki ne, jotka ilmaisivat tarvetta edes yhden kysytyn asian suhteen. Yleiskuva tarpeesta voi olla näinollen "liian" suuri. Tässä yhteydessä tuleekin kiinnittää huomiota erityisesti taustamuttujien keskinäisiin suhteisiin eikä niinkään avuntarpeen määrään.

Sairastavuus näyttää muokkaavan avuntarvetta voimakkaasti miehillä ja naisilla ja molemmissa ikäluokissa. Vanhusten tilanne on vaikein sairailta 80 vuotta täyttäneillä. Sairaant 75-79-vuotiaat tarvitsevat jopa enemmän apua kuin vanhemmat, mutta terveemmät vanhukset. Miesten ja naisten erot ovat tässä aika pieniä, mutta systemaattisesti naisten suuremman avuntarpeen

suuntaisia. Selvimmin naisten suurempi avuntarve ilmenee nuorempien ja terveempien vanhusten ryhmässä.

Seuraavassa kuviossa avuntarvetta tarkastellaan kolmen keskeisimmän taustatekijän mukaan.

Kuvio 6. Vanhusten avuntarve asunnon tai asuinalueen puutteiden, vastaajien iän ja sairastavuuden mukaisesti. Prosenttia kuhunkin ryhmään kuuluvista (lukumäärät suluissa).

Kuviosta havaitaan mm., että sairastavuus vaikuttaa edelleen itsenäisesti avuntarpeeseen asuinolojen puutteista riippumatta, ts. sairaiden avuntarve ylittää terveempien avuntarpeen oli asumisasiossa puutteita tai ei. Poikkeuksen siitä muodostaa jälleen nuorempien, ei-puutteellisissa oloissa asuvien ryhmä, mutta tapausten lukumäärä jää siinä ryhmässä niin pieneksi, että johtopäätös on aika epävarma. Verrattaessa 80 vuotta täyttäneillä puutteellisesti ja ei-puutteellisesti asuvia, jää asunnon puutteiden itsenäinen vaikutus vähäiseksi. Sensijaan iän erillisvaikutus erottuu jossain määrin.

Tarkasteluun liitetty yksinäisyys vaikuttaa avuntarpeeseen osin iästä ja sukupuolesta riippumatta. Sen vaikutus on voimakkainta 80 vuotta täyttäneillä, eli yksinäisyys lisää avuntarvetta eniten iäkkäillä vanhuksilla. Avuntarvetta on eniten iäkkäillä yksinäisillä naisilla. Toisaalta yksinäisyyden erillisvaikutus avuntarpeeseen on ilmeisintä 75-79-vuotiailla miehillä, joilla avuntarve on lähellä 80 vuotta täyttäneiden ei-yksinäisten tarpeita.

Yhteenvetona edelläolevasta voidaan sanoa, että toimintakykyä rajoittavat sairaudet liittyvät hyvin selvästi avuntarpeeseen. Nämä voivat jo yksinäänkin synnyttää melkoisen avuntarpeen. Korkea ikä ja yksinäisyys ovat myös merkittäviä avuntarpeen ennusmerkkejä, mutta ne eivät yksin esiintyessään ole välttämättä aina hälyttäviä seikkoja.

Toimintakyvyn heikentyminen iän myötä merkitsee sitä, että kaikkein iäkkäimmät vanhukset ovat lähes aina jonkinlaisen avuntarpeessa. Avuntarpeen mahdollisuus kasvaa edelleen, jos kyseessä on iäkäs nainen. Puutteellinen asunto ja asuinalueen sijainti kaukana palveluista voivat myös luoda joissakin tapauksissa avuntarvetta tavallista herkemmin. Jos kyseessä siis on sairaalloinen, iäkäs, yksinäinen ja huonossa asunnossa tai haja-asutusalueella asuva iäkäs nainen, voidaan olla varmoja akuutin ja monipuolisen avuntarpeesta.

Avuntarpeen taustatekijöiden esiintymisestä

75 vuotta täyttäneistä on naisia kolme neljäsosaa, kuten tämänkin tutkimuksen aineistossa. Vanhusten palveluiden ongelmat ovatkin näinollen paljolti samaa kuin iäkkäiden naisten ongelmat.

Aineiston naisista on leskiä 67 prosenttia ja miehistä vain vajaa kolmannes, kun taas naimisissa tai avoliitossa olevia on naisista vain vajaa viidesosa, mutta miehistä 61 prosenttia. Aika ilmeistä on, että yksinäisyys ja siihen liittyvät asiat ovat nimenomaan naisten ongelmia. Tämä näkyy myös yksin asuvien osuudessa, joka on naisilla 68 prosenttia ja miehillä 37 prosenttia. Naiset ovat lisäksi usein pienituloisempia kuin miehet. Naisista on noin 39 prosentilla nettotulot alle 4000 mk kuukaudessa ja miehistä noin neljäsosalla. Vanhemmista, eli 80 vuotta täyttäneistä vanhuksista on naisia lähes kolme neljäsosaa. Näinollen myös monet vanhimpien ikäluokkien ongelmista ovat naisten ongelmia.

Sairastavuus on vanhuksilla yleistä ja sen yhteys avuntarpeeseen on ilmeinen. Mielestään huono terveydentila ja lisäksi jokin toimintoja haittaava sairaus on 57 prosentilla. Kolme naista neljästä luokituu tähän joukkoon ja leskistä ja pienituloisista noin puolet.

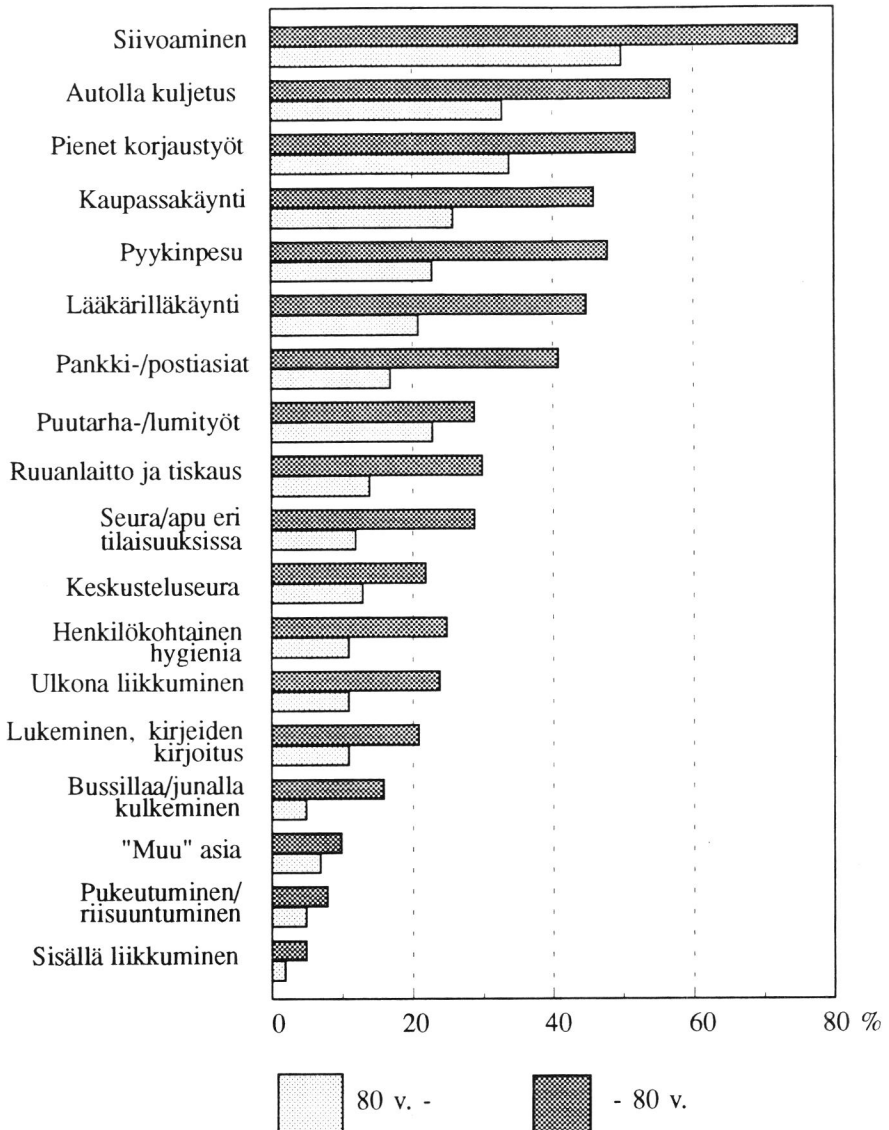
Asunnon tai asuinalueen puutteita on 18 prosentilla. Tässä joukossa on naisia kolme neljäsosaa ja leskiä, yksin asuvia ja pienituloisia runsas puolet kaikista.

Yksinäisiä on aineistossa noin puolet, jos yksinäisiin lasketaan myös silloin tällöin sellaiseksi itsensä kokevat. Aina tai usein itsensä yksinäiseksi tuntevia, eli todella vakavasti yksinäisiä on 17 prosenttia. Tämä joukko muodostuu tyypillisesti yksin asuvista, pienituloisista leskinaisista.

Vanhusten yksittäiset tarpeet taustatekijöittäin

Koska vanhusten yleinen avuntarve vaihtelee muutamien keskeisten taustatekijöiden mukaan, voisi olettaa, että taustatekijöiden mukaista vaihtelua esiintyy myös yksittäisissä tarpeissa. Tämä oletus saakin selvästi vahvistusta seuraavasta kuviosta (tarkat prosenttiluvut on esitetty liitetaulukossa 3.).

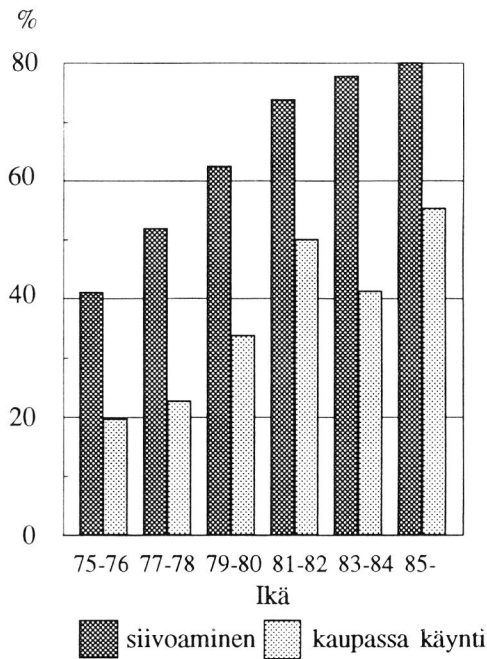
Kuvio 7. Vanhusten avuntarve eri toiminnoissa iän mukaan.

80 vuotta täyttäneet tarvitsevat merkittävästi useammin apua lähes joka asiassa kuin nuoremmat vanhukset. Tällainen avuntarpeen ero näkyy erityisesti raskaiden kotitöiden ja erilaisten asioiden hoitoon liittyvien tehtävien kohdalla. Siivous ja pyykinpesu sekä lääkäri-, postissa-, pankissa- ja kaupassakäynti ovat toimintoja, joissa iän haitat tuntuvat selvimmin.

Toimintakyvyn vähittäisestä heikkenemisestä iän mukana havainnollistaa lähemmin seuraava kuvio, johon on valittu esimerkeiksi kaksi keskeistä avuntarvetta vaativaa toimintoa (tarkat prosenttiluvut on esitetty liitetäulukossa 4.).

Kuvio 8. Vanhusten avuntarve siivouksessa ja kaupassakäynnissä kaksivuotisikäluokittain.

Siivousavun tarve kasvaa systemaattisesti noin kymmenen prosenttia siirryttäessä ikäluokasta toiseen ja on vanhimmassa ikäluokassa kaksinkertainen nuorimpaan verrattuna.

Avuntarve kaupassakäynnissä kasvaa myös selvästi iän myötä, mutta ei niin systemaattisesti kuin siivouksessa. Vanhimman ikäluokan avuntarve on tässä kuitenkin lähes kolminkertainen nuorimpaan luokkaan verrattuna. Siivouksen tarpeessa on vaikeaa erottaa jotain tiettyä ikää, josta lähtien avuntarve lisääntyisi erityisen jyrkästi. Sensijaan kaupassakäynnissä avuntarve kasvaa jyrkemmin noin 80 ikävuoden tiennoilla.

Seuraavassa taulukossa kuvataan yksityiskohtaisemmin vanhimman ikäluokan avuntarpeita ja niiden eroa nuorimpaan ikäluokkaan nähden.

Taulukko 11. 85 vuotta täyttäneiden ja 75-76-vuotiaiden avuntarve eräissä toiminnoissa.

	Avun tarpeessa		prosentti- lukujen erotus
	85- %	v. 75-76 v. %	
siivoaminen	80	41	39
pyykinpesu	62	16	46
autolla kuljetus	61	21	40
lääkärissäkäynti	58	13	45
kaupassakäynti	55	20	35
pankki-, postiasiat	52	11	41
korjaustyöt	52	31	21
(lukumäärä)	(85)	(61)	

Kaikkein iäkkäimmille tuottaa eniten vaikeuksia selviytyä raskaista kotitöistä ja asioiden hoidosta. Ero nuorimpaan ikäluokkaan on suurin pyykinpesussa ja lääkärisäkäynneissä. Lääkärisäkäynnin tarve tietenkin kasvaa iän myötä ja samalla tuon asian suorittaminen kuitenkin vaikeutuu.

Myös sairastavuus lisää avuntarvetta jokaisen kysytyn yksittäisen toiminnan kohdalla. Edelleen voitiin tässäkin todeta, miten naiset tarvitsevat lähes jokaisessa yksittäisessä toiminnassa useammin apua kuin miehet.

Myös asunnon ja/tai asuinalueen puutteet lisäävät merkittävästi avuntarvetta asioiden hoidossa ja liikkumisessa. Ne vaikeutuvat ikääntymisen myötä, jolloin asuinpaikan syrjäinen sijainti vaikeuttaa tuntuvasti palvelujen saatavuutta. Haja-asutusalueilla asuvien vanhusten palvelu ansaitsee mm. tässä suhteessa erityishuomiota.

Yksinäisyys näytti liittyvän lisääntyvään avuntarpeeseen mm. erilaisissa arkipäivän askareissa, kuten pyykinpesussa. Yksinäiset ihmiset kaipaavat lisäksi saattoapua lääkäriin ja ulkoiluun ja luonnollisesti keskusteluseuraa.

Tarpeiden monipuolisuus

Vanhusten avuntarpeet ovat yleensä varsin monipuolisia, ts. tarpeen esiintyessä se kohdistuu tavallisesti moneen eri asiaan. Kun tarkasteltiin erik-

seen tarpeiden lukumäärän yhteyksiä em. taustatekijöihin havaittiin jälleen tuttu yhteys. Kaikki merkittävät taustatekijät ovat yhteydessä myös avuntarpeen määrään. Niinpä sairailta, 80 vuotta täyttäneillä, puutteellisesti asuvilla, yksinäisillä ja naisilla avuntarve kohdistuu lukumääräisesti useampiin asioihin kuin muilla.

Esimerkiksi sairastavuuden kohdalla ero näkyy jyrkimmin siinä, että ei-sairaista katsoo noin kolmasosa selviytyvänsä kokonaan ilman apua, mutta sairaista vain 7 prosenttia. Vastaavasti 65 prosenttia sairaista tarvitsee apua vähintään neljässä asiassa ja ei-sairaista vajaa kolmasosa.

Avuntarpeen monipuolisuus kasvaa selvästi iän myötä. Jyrkin kasvu ikäluokasta toiseen sattuu siirryttäessä ikäluokkaan 79-80-vuotiaat, jossa vähintään neljässä asiassa apua tarvitsevien osuus lisääntyy lähes neljänneksen edellisestä kaksivuotisikäluokasta. Nuorimmasta ikäluokasta, 75-76-vuotiaista, noin kolmasosa ei tarvitse apua lainkaan, mutta vanhimmista, yli 85-vuotiaista, selviytyy itseksen enää vain noin joka kymmenes. Vähintään neljässä asiassa kaipaa apua nuorimmista runsas neljäsosa ja vanhimmista 82 prosenttia.

Em. merkittävimpien taustatekijöiden selvän yhteyden lisäksi havaittiin asuinseudun yhteys avuntarpeiden määrään. Maaseudun haja-asutusalueella näytti olevan merkitsevästi vähemmän kuin muualla täysin omin avuin toimeentulevia vanhuksia.

6. NYKYINEN AVUNSAANTI JA SUHTAUTUMINEN ELÄKELÄISAPUUN

Avun riittävydestä

Vanhukset siis ilmoittivat tarvitsevansa apua monissa eri asioissa. Tutkimuksen asetelman mukaisesti vastaajilta kysyttiin jokaisen sellaisen toiminnon kohdalla, jossa he sanoivat tarvitsevansa apua sitä, saako hän juuri siinä asiassa riittävästi apua vaiko ei (ks. liitteessä lomake, kysymys 12, kohta B).

Analyysin aikana havaittiin, että kysymys avun riittävyuden tai riittämättömyyden arvioimisesta oli vaikeampi asia kuin alunperin otaksuttiin. Tämä johtuu siitä, että käsite ”riittävä” on voimakkaasti subjektiivinen, joten eri ihmiset tulkitsevat sitä eri tavalla. Lisäksi ilmeni, että vastaajien oli todella vaikea sanoa saavansa riittämättömästi apua jossain itselleen tärkeässä asiassa, koska tällainen tilanne on käytännöllisistä syistä hyvin harvinainen. Jos vastaaja sanoisi, ettei saa riittävästi apua esimerkiksi kaupassakäynnissä, se voisi tarkoittaa jopa sitä, että hän ei todellakaan saisi kaupasta tarvitsemiaan ruoka- ja muita tavararoita, eli oltaisiin lähes mahdottomassa tilanteessa. Sen sijaan eräiden muiden asioiden, kuten esimerkiksi keskusteluseuran kohdalla tällainen riittävyys-arvio on jo selvemmällä pohjalla, koska keskusteluseuran riittävyttä on mahdollista arvioida tässä mielessä objektiivisesti.

Toimeentulon kannalta välttämättömät toiminnot on ollut pakko järjestää jollain tavoin kuntoon. Jos jokin asia sujuu käytännössä edes jollain tavoin, ei ehkä osata vaatia sen parempaa. Sitä, saako avuntarpeessa oleva objektiivisesti ottaen todella riittävästi apua, vai olisiko lisäapu tarpeen, ei siis voida arvioida täsmällisesti vastaajien subjektiivisen tunteen perusteella.

Em. varauksin tarkasteltiin seuraavaksi vastaajien omia arvioita sen hetkisen avun riittävydestä (ks. liitetaulukko 2.). Yleisesti ottaen nykyistä apua pidetään usein riittävänä. Noin kolme neljäsosaa avuntarveluettelossa olevista kohdista on sellaisia, joissa noin 80 prosenttia vastaajista arveli saavansa riittävästi apua. Riittävästi apua tunnutaan saavan asioiden hoitami-

sessä ja henkilökohtaisessa hygieniassa, joita ei voi jättää hoitamatta. Avunsaanti koetaan melko riittämättömäksi viiden asian kohdalla. Tällaisia ovat ulkona liikkuminen, bussilla tai junalla kulkeminen, seura tai apu eri tilaisuuksissa käymisessä, siivous sekä pukeutuminen ja riisuuntuminen. Sellaisia vanhuksia, jotka tarvitsisivat apua, mutta eivät sitä saa, on arviolta vajaa kymmenesosa kaikista.

Vanhusten auttajat

Vanhusten auttaminen näyttää jäävän paljolti vanhusten omaisten ja erityisesti heidän lastensa harteille:

Taulukko 12. Vanhusten nykyiset auttajat prosentteina apua tarvitsevista.

	Kaikki %	Naiset %	Miehet %
Lapset	57	59	52
Kotipalvelu	33	36	23
Sukulaiset	19	21	14
Puoliso	17	9	39
Naapurit	16	15	16
Ystävät	15	16	10
(lukumäärä)	(411)	(311)	(100)

Lasten osuus vanhusten palveluissa on siis todella huomattava, kun runsas puolet vanhuksista saa apunsa pääasiassa lapsiltaan. Kunnallinen kotipalvelukin on tavoittanut noin joka kolmannen apua tarvitsevan. Miehiä hoitaa lasten lisäksi tavallisimmin puoliso. Naisilla sensijaan puoliso on auttamassa aika harvoin, jolloin he saavat tarvitsemansa avun lastensa ohella kotipalvelusta tai perheeseen kuulumattomilta sukulaisilta. Vanhemmat vastaajat ovat selvästi nuorempia useammin kunnallisen kodinhoidon varassa, joka johtunee hoidontarpeen kasvun ohella mm. juuri omaishoitajien puutteesta.

Miehet saavat usein apua puolisoiltaan.

Kaikilta vanhuksilta kysyttiin edelleen eräiden tunnettujen vanhusten palvelumuotojen mahdollista käyttöä (ks. liitteessä lomake, kysymys 20).

Taulukko 13. Vanhusten käyttämät palvelumuodot.

Palvelumuoto	Käyttää %	Ei käytä %	Ei tarvitse %
ateriapalvelu	16	45	37
kylvetyspalvelu	8	48	40
turvapalvelu	7	49	40
muu palvelu	10	23	12

Vanhukset käyttävät jokseenkin vähän tällaisia järjestettyjä palveluja. Esimerkiksi kylvetys- ja turvapalveluja käyttää vähemmän kuin kymmenesosa kaikista. Ateriapalvelujen käyttö on kuitenkin jo hieman yleisempää varsinkin iäkkäämmillä ja yksin asuvilla. Kylvetys ja turvapalvelujen osuus jää vielä suhteellisen vähäiseksi, mutta myös näiden käyttö

lisääntynee tulevaisuudessa. Kun vastaajilta kysyttiin heidän taloudellista mahdollisuuttaan käyttää tarvittaessa myös yksityisiä maksullisia palveluja, niin tasan puolet heistä katsoi sen mahdolliseksi ainakin silloin tällöin. Joka neljäs arveli voitavansa käyttää yksityisiä palveluja aina tarpeen niin vaatiessa, ja vain joka kymmenes ei pysty käyttämään lainkaan näitä palveluja.

Lasten ja naispuolisten puolisoitten osuus vanhusten huollossa on varsin suuri. Vaikka tilanne näyttää itse hoidon kannalta hyvältä, muodostuu lähiomaisten näin laajamittaisesta sitoutumisesta myös vaikeita ongelmia, kuten tutkimuksen viitetaustassa jo todettiin. Iäkkäiden ja sairaiden hoito voi muodostua kohtuuttoman raskaaksi ja vaativaksi ja aikaa vieväksi. Jotkut vanhuksista ovat sen jo kokeneetkin:

”En minä ole lapsiakaan kysynyt, kun niillä on omat touhunsu. Lapsetkaan eivät oikein kerkiä, kun ovat pitkät päivät töissä ja sitten lapset ovat kotona ja ruuan laitot, että mihinkäs sitä kerkiää”.

Eläkeläisavusta

Kaikilta vastaajilta kysyttiin aluksi mielipidettä vapaaehtoistyöstä hieman yleisemmällä tasolla. Myönteistä yleisasennetta on pidettävä välttämättömänä osatekijänä avun vastaanottohalulle.

Vanhusten suhtautumista vapaaehtoistyöhön kysyttiin kahden väitemuotoisen kysymyksen avulla. Näistä toinen mittaa palvelujärjestelmän ja henkilökohtaisen avun suhdetta. Kysymys muotoiltiin näin: ”Julisten ja yksityisten palvelujen toimesta ei pystytä huolehtimaan riittävästi vanhuksista, joten kanssaihminen pitäisi auttaa heitä”. Väite on laadittu tarkoituksella jyrkkään sävyyn, jotta se erottelisi suhtautumistavat selvästi toisistaan. Kolme neljäsosaa ikäihmisistä oli täysin tai jokseenkin samaa mieltä väitteen suhteen, 17 prosenttia eri mieltä ja joka kymmenes ei osannut ottaa asiaan kantaa.

Mielipide tai asennetasolla vanhuksset siis pitävät muiden ihmisten mukanaoloa auttamistyössä jokseenkin välttämättömänä, joten siinä suhteessa valmius vapaaehtoistyön vastaanottoon on erittäin hyvä. Käsite on siksi yleinen, ettei siinä ole juurikaan merkisevää vaihtelua eri taustatekijöiden mukaan. Sitäkin kiinnostavampaa oli havaita, että pääkaupunkiseudulla asuvat olivat muita vahvemmin väitteen kannalla, joten siellä valmius ottaa vastaan vapaaehtoistyötä näyttäisi hyvältä. Tällä lienee merkitystä palvelujen käytännöllisen järjestämisen kannalta.

Konkreettisemmin asiaa lähestyttiin kysymällä jossain asiassa avun tarpeessa olevilta, mutta sitä mielestään riittämättömästi saavilta heidän halu-

aan vastaanottaa apua tuossa asiassa eläkeläisiltä (ks. liitteessä lomake, kysymys 12, kohta C). Liitetaulukossa (ks. liitetaulukko 2.) näkyvät kunkin asian kohdalla niiden suhteelliset osuudet, jotka olisivat valmiita vastaanottamaan eläkeläisapua. Johtopäätösten tekoa haittaa tässä monin paikoin pienet lukumäärät, mutta liitetaulukosta nähdään kuitenkin, miten noin kolme neljäsosaa jossain toiminnassa riittämättömästi apua saavista haluaisi apua eläkeläisiltä. Ainakin yhdessä asiassa apua riittämättömästi saavia vanhuksia oli koko aineistossa yhteensä 157 ja sellaisia, jotka olisivat halukkaita ottamaan vastaan apua eläkeläisiltä löytyi 127, eli 81 prosenttia apua riittämättömästi saavista. Näinollen voidaan todeta, että eläkeläisapua otetaan erittäin mielellään vastaan silloin, kun nykyinen avunsaanti koetaan riittämättömäksi.

Halukkuus eläkeläisapuun vaihtelee jonkin verran eri toimintojen mukaan. Näyttäisi siltä, että eläkeläisapu ei suinkaan aina osu juuri samoihin asioihin, joissa lisäävun tarvetta selvimmän koetaan. Tämä ei muuta em. yleiskuvaa, jonka mukaan eläkeläisapuun suhtaudutaan yleensä hyvin myönteisesti.

Tutkittavan asian kannalta tärkeä kysymys on se, onko avuntarpeessa yleensä olevien vanhusten ja eläkeläisapua haluavien vanhusten välillä suuria rakenteellisia eroja vaiko ei. Onko eläkeläisapua haluava joukko jollain erityisellä tavalla valikoitunutta? Vastausta tähän etsittiin rajoitetusti vertailemalla avuntarpeessa olevien vanhusten ja eläkeläisapua haluavien rakennetta iän, sukupuolen ja asuinpaikan suhteen. Vertailu osoitti, että em. ryhmät ovat rakenteellisesti hyvin samanlaisia. Molemmissa on jokseenkin samassa suhteessa eri ikäisiä vanhuksia sekä miehiä ja naisia. Myöskään asuinseudun mukaan ei ole suuria eroja yhtä poikkeusta lukuunottamatta; pääkaupunkiseudun vanhuksissa on selvästi muita enemmän eläkeläisapua haluavia.

Yhteenvetona eläkeläisavusta voidaan sanoa, että sitä ollaan yleensä hyvin halukkaita vastaanottamaan silloin, kun lisäapu koetaan tarpeelliseksi. Omaisten suuren työmäärän vuoksi tällaista lisäapua ei kuitenkaan koeta tarpeelliseksi kovinkaan usein. Lisäksi on syytä uskoa, että vanhuksset eivät myöskään osaa pyytää vai vaatia lisäapua silloin, kun asiat saadaan edes jollain tavoin hoidetuiksi. Pitkällä tähtäimellä vanhusten hoitoa ja palvelua ei voitane kuitenkaan sälyttää näin laajasti omaisten huoleksi. Tällöin kaikki lisäapu on paikallaan ja myös eläkeläiset voisivat toimia tässä työssä mainiosti. Omaisapua tarvitaan tietenkin jatkossakin, mutta vapaaehtoistyötä tekevät eläkeläiset voisivat entistä enemmän helpottaa osaltaan omaisten työtaakkaa.

Eläkeläisapua haluavilta tiedusteltiin joitakin avunantoon liittyviä reuna-ehdoja (ks. liitteessä lomake, kysymykset 14-18). Vanhuksset toivovat yleisesti, että heitä auttaisi vakituisesti yksi ja sama henkilö. Vain joka neljäs vanhus katsoi, ettei sillä asialla ole merkitystä. Reaktio on luonnollinen ja

perustuu ainakin osittain vanhusten vieraita kohtaan koskevaan pelkoon, mikä tuli esiin myös teemahaastatteluissa. Apua antava henkilö on voitava kokea tutuksi ja turvalliseksi.

Kolme neljästä vanhuksesta on valmis maksamaan vapaaehtoistyöstä ainakin jonkinlaista palkkiota. Heistä noin puolet olisi valmis vain pieneen kulukorvaukseen, mutta toinen puoli maksaisi myös varsinaista palkkaa "töiden määrän ja luonteen mukaan". Varsin mielenkiintoista oli havaita, että kolme neljästä vanhuksesta kokisi avun vastaanoton helpommaksi, jos he maksaisivat siitä jotain työn tekijälle. Ilmaisen työn teettäminen näytti myös teemahaastatteluissa saatujen kokemusten valossa olevan vieras ajatus näiden ikäluokkien ihmisille.

7. TUTKITTUJEN ELÄKELÄISTEN KUVA

Eläkelaji, ikä ja eläkkeelläoloaika

Tutkimusaineiston eläkeläisissä on selvästi eniten vanhuuseläkeläisiä, yli puolet kaikista on vanhuuseläkkeellä (Taulukko 14.). Työkyvyttömyyseläkkeellä on noin viidennes ja yksilöllisellä varhaiseläkkeellä noin joka kymmenes. Osaeläkkeellä olevat on yhdistetty tulostaulukoissa ryhmän pienuuden vuoksi muihin työkyvyttömyyseläkkeellä oleviin ja osa-aikaeläkkeellä olevat varhennetulla vanhuuseläkkeellä oleviin.

Taulukko 14. Työeläkkeen saajat tutkimusaineistossa eläkelajin mukaan prosentteina (lukumäärä suluissa).

Tutkimusaineiston työeläkkeensaajat

Eläkelaji	Miehet %	Naiset %	Yhteensä %	(lukumäärä)
TKE (täysi työkyvyttömyyseläke)	25	19	22	(328)
YVE (yksilöllinen varhaiseläke)	9	8	9	(134)
OSATK (osaeläke)	1	0	0	(6)
TTE (työttömyyseläke)	6	6	6	(87)
OSE (osa-aika-eläke)	0	0	0	(3)
VE (vanhuuseläke)	57	62	60	(901)
VAVE (varhennettu vanhuuseläke)	2	4	3	(49)
Yhteensä (lukumäärä)	100 (707)	100 (801)	100 (1508)	(1508)

Aineiston eläkeläisistä miehet ovat naisia useammin työkyvyttömyyseläkkeellä. Naiset ovat puolestaan yleisemmin vanhuuseläkkeellä.

Eläkeläiset ovat 45-74-vuotiaita (Taulukko 15.). Suurin osa heistä on yli 64-vuotiaita. Nuorimpien (alle 55-vuotiaiden) osuus on luonnollisesti melko pieni.

Taulukko 15. Eläkeläisten ikä ja sukupuoli.

Ikä	Miehet %	Naiset %	Yhteensä %
45 - 54 vuotta	9	6	7
55 - 64 vuotta	38	36	37
65 - 74 vuotta	53	58	55
Yhteensä (lukumäärä)	100 (707)	100 (801)	100 (1508)

Tutkittaessa halukkuutta vapaaehtoistyöhön on tärkeää huomata, että aineiston eläkeläisistä yli puolet on vähintään 65-vuotiaita vanhuuseläkeläisiä. Sen sijaan lähes kaikki aineiston nuorimpaan ikäluokkaan (45-54-vuotiaat) kuuluvat ovat varsinaisella työkyvyttömyyseläkkeellä tai osatyökyvyttömyyseläkkeellä. Näillä eläkkeillä olevien osuus on suuri (40 %) myös keskimmaisessä ikäluokassa (55-64-vuotiaat). Samoin yksilöllisellä varhaiseläkkeellä olevien (23 %).

Eläkkeelläoloajalla saattaa myös olla vaikutusta halukkuuteen auttaa ihmisiä vapaaehtoisesti. Noin kolmannes vastaajista on ollut eläkkeellä vasta viisi vuotta tai vähemmän. Yksilöllisellä varhaiseläkkeellä olevissa on eniten (76 %) hiljattain eläkkeelle siirtyneitä. Vanhuuseläkeläisistä on vain noin neljännes.

Joka viides on ollut pitkään eläkkeellä (yli 10 vuotta). Vanhuuseläkeläisistä noin kolmannes on ollut eläkkeellä 10 vuotta tai pidempään. Työkyvyttömyyseläkkeellä olevien nuorena tapahtuva eläkkeelle jääminen näkyy myös tässä, sillä heistä noin neljännes on ollut eläkkeellä ainakin 10 vuotta.

Terveydentila

Eläkeläiset arvioivat terveydentilansa yleisimmin kohtalaisen hyväksi. Tätä mieltä on yli puolet vastaajista (Taulukko 16.). Tosin neljännes vastaajista arvioi terveytensä joko melko tai erittäin huonoksi. Miehet pitävät terveydentilaansa jonkin verran huonompana kuin naiset.

Taulukko 16. Eläkeläisten terveydentila sukupuolen mukaan.

Arviot terveydentilasta	Miehet %	Naiset %	Yhteensä %
erittäin hyvä	3	3	3
melko hyvä	17	18	18
kohtalainen	50	58	55
melko huono	25	18	21
erittäin huono	4	3	4
Yhteensä (lukumäärä)	100 (701)	100 (790)	100 (1491)

Aikaisemmissa tutkimuksissakin on osoitettu ikäluokan 65-75 vuotta vanhuuseläkeläisten olevan vielä aika hyväkuntoisia. Myös tämän tutkimuksen vanhuuseläkeläisistä liki neljännes arvioi terveydentilansa joko erittäin tai melko hyväksi (Liitetaulukko 5.). Varhennetulla vanhuuseläkkeellä tai osa-aikaeläkkeellä olevista puolet ja työttömyyseläkeläisistä kolmannes arvioi terveydentilansa yhtä hyväksi.

Yksilöllisellä varhaiseläkkeellä olevistakin noin kolme neljästä arvioi terveydentilansa ainakin kohtalaiseksi. On luonnollista, että työkyvyttömyyseläkkeellä (TKE tai OSATK) olevat arvioivat terveydentilansa huonommaksi kuin muilla eläkkeillä olevat. Heistä melkein puolet (45 %) arvioi terveytensä joko melko tai erittäin huonoksi. Nämä osuudet vastaavat aikaisemmissa tutkimuksissa saatuja tuloksia.

Eläkeläisiltä kysyttiin myös, onko heillä joku sairaus, vamma tai vaiva, joka tekee vaikeaksi tai mahdottomaksi hoitaa tavalliset päivittäiset tehtävät. Tällainen toimintakykyä rajoittava haitta on 41 prosentilla aineiston eläkeläisistä. Haitat ovat tavallisimpia työkyvyttömyyseläkeläisillä (60 prosentilla) ja yksilöllisellä varhaiseläkkeellä olevilla (45 prosentilla). Tällainen haitta on myös noin joka kolmannella vanhuuseläkeläisellä.

Työkyvyttömyyseläkkeellä olevat ilmoittavat useimmiten sairastavansa tuki- ja liikuntaelinten sairautta (48 %) tai verenkiertoelinten sairautta (27 %). Sen sijaan mielenterveyden häiriöitä on vain 7:llä prosentilla. Tilastotiedoista nähdään, että mielenterveyden häiriöt ovat v. 1993 voimassa olevien työkyvyttömyyseläkkeiden toiseksi yleisin syy (Eläketurveskus 1993, 42), joten kaikki ao. syystä työkyvyttömyyseläkkeellä olevat eivät ole merkinneet kyselylomakkeeseen näitä sairauksia.

Harrastukset

Eläkeläisjärjestöön tai kerhoon kuuluminen on eläkeläisten parissa hyvin yleistä. Samoin tämän tutkimuksen kyselyyn vastanneista noin puolet osallistuu johonkin kerho-, järjestö tai yhdistystoimintaan. Suurin osa ilmoittaa olevansa mukana vain ns. rivijäsenenä. Aktiivisesti esim. puheenjohtajana, sihteerinä toimintaan osallistuvia on 14 prosenttia. Miehet ovat aktiivijäseninä naisia jonkin verran useammin.

Myös muu harrastaminen on runsasta tämän aineiston eläkeläisillä, varsinkin naisilla. Yleisimmin vastaajilla on 2-3 harrastusta (Taulukko 17.). Naiset harrastavat selvästi miehiä aktiivisemmin. Naisista yli neljänneksellä on 4-8 harrastusta. Miehistä yli kolmanneksella ei ole yhtään harrastusta tai harrastuksia on vain yksi.

Taulukko 17. Harrastusten lukumäärä sukupuolen mukaan.

	Miehet	Naiset	Yhteensä
	%	%	%
Harrastusten lukumäärä			
0 - 1	36	16	25
2 - 3	54	57	56
4 - 8	10	27	19
Yhteensä	100	100	100
(lukumäärä)	(693)	(782)	(1475)

Tavallisimpia harrastuksia ovat liikunta, lukeminen, ja naisilla käsityöt (Liitetaulukko 6.). Yleisimmät harrastukset ovat samat ja harrastajien prosenttiosuudetkin melkein samat kuin Vanhuusbarometri 1994:n (STM 1994, 16) tuloksissa.

Uusiin ihmisiin tutustumisen helppous, mikä on vapaaehtoistyössä tärkeää, on jokseenkin helppoa yli puolelle tutkimusaineiston eläkeläisistä. Hyvin helppoa se on noin viidennekselle. Naisissa on hieman enemmän sitä hyvin helppona pitäviä (23 %).

Entinen ammatti, nykyiset tulot ja lisäansioden tarve

Aineiston eläkeläiset ovat toimineet yleisimmin teollinen, rakennus ym. -alalla ennen eläkkeelle siirtymistään (Liitetaulukko 7.). Sillä on toiminut lähes neljännes kyselyyn osallistuneista. Maa- ja metsätalousalalla on toiminut 16 prosenttia, palvelualalla 13 prosenttia ja hallinto- ja toimistoalalla joka kymmenes. Erityisesti miehet ovat toimineet usein teollisuus, rakennus ym. -alalla. Naiset ovat puolestaan toimineet useammin palvelualalla sekä terveydenhuollon ja sosiaalialan ammateissa.

Eläkkeellä olevilta kysyttiin myös, mihin ammatti- tai sosiaaliryhmään he katsovat kuuluneensa silloin, kun he olivat vielä työelämässä. Vastajat jakautuvat siten, että puolet heistä on ollut työntekijänä. Maanviljelijöiden osuus on 14 prosenttia, samoin alempien toimihenkilöiden. Ylempien toimihenkilöiden tai johtavassa asemassa olleiden osuus on yhteensä 13 prosenttia. Yrittäjinä tai ammatinharjoittajana on ollut noin joka kymmenes vastaaja. Miehet ovat olleet naisia useammin yrittäjinä tai ammatinharjoittajina sekä johtavassa asemassa.

Eläkeläisten ja heidän puolisonsa nettotulot ovat tavallisesti 5 000 - 8 999 markkaa kuukaudessa (Taulukko 18.). Miehistä on enemmän niitä, jotka ansaitsevat tätä enemmän.

Taulukko 18. Eläkeläisten ja heidän puolisoitensa nettotulot kuukaudessa sukupuolen mukaan.

	Miehet	Naiset	Yhteensä
Nettotulot kuukaudessa	%	%	%
alle 3 000 mk	5	10	8
3 000 - 4 999 mk	24	34	29
5 000 - 8 999 mk	50	43	47
yli 9 000 mk	20	13	16
Yhteensä	100	100	100
(lukumäärä)	(638)	(691)	1329

Eläkelajin mukaan eniten alle 5 000 markkaa kuukaudessa saavia on työttömyyseläkeläisissä (40 %), vanhuuseläkeläisissä (39 %) sekä työkyvyttömyyseläkeläisissä (37 %) (Liitetaulukko 8.). Sen sijaan suurimmat kuukausitulot (9 000 markkaa tai enemmän) ovat yleisimmät varhennetulla vanhuuseläkkeellä (tai osa-aikaeläkkeellä) tai yksilöllisellä varhaiseläkkeellä olevilla. Molemmista noin puolet kuuluu tähän tuloluokkaan.

Vaikka naisten ansiot ovat kaikenkaikkiaan pienemmät kuin miesten, he eivät tunne juurikaan enempää tarvetta lisäansioihin kuin miehet. Naisista 14 prosenttia ja miehistä 15 prosenttia pitää työstä saatavia lisäansioita erittäin tarpeellisina. Jossain määrin tarpeellisina niitä pitää noin puolet sekä miehistä että naisista.

Eläkelajin mukaan eniten lisäansioita ilmoittavat tarvitsevansa työkyvyttömyyseläkeläiset ja työttömyyseläkeläiset. Työkyvyttömyyseläkeläisistä noin viidennes pitää lisäansioita erittäin tarpeellisina ja työttömyyseläkeläisistä 18 prosenttia.

Asuinlääni ja -seutu

Avuntarjoamisen kannalta on tärkeää tietää, vaihteleeeko eläkeläisten auttamishalu asuinläänin ja -seudun mukaan. Eläkeläiset ilmoittivat kyselyssä läänin, missä he asuvat sekä minkälaisella seudulla (kaupunki - maaseutu) he asuvat. Läänit yhdistettiin neljään ryhmään (Taulukko 19.). Yli puolet vastaajista asuu Etelä-Suomessa (Uudenmaan lääni ja muu Etelä-Suomi). Kolmannes asuu Keski-Suomessa.

Taulukko 19. Eläkeläisten asuinlääni.

Asuinlääni	%	(Lukumäärä)
Uudenmaan lääni	20	(292)
muu Etelä-Suomi (Turun ja Porin, Hämeen ja Kymen lääni)	36	(530)
Keski-Suomi (Keski-Suomen, Vaasan, Kuopion, Mikkelin ja Pohjois-Karjalan lääni)	31	(450)
Pohjois-Suomi (Oulun ja Lapin lääni)	13	(184)
Yhteensä	100	(1456)

Aineiston eläkeläiset asuvat yleisimmin kaupungissa (Taulukko 20.). Viidennes asuu joko maaseututaajamassa tai muulla maaseutualueella.

Taulukko 20. Eläkeläisten asuinseutu.

Asuinseutu	%	(lukumäärä)
pääkaupunkiseutu	14	(203)
muu kaupunki	45	(652)
maaseututaajama	20	(289)
muu maaseutualue	21	(305)
Yhteensä	100	(1449)

Nykyinen ansiotyönteko ja halu siihen

Eläkkeellä olevien työnteko on yleensä hyvin vähäistä. Samoin tässä kyselyssä hyvin harvat vastaajista (miehistä 6 % ja naisista 2 %) ilmoittavat tekevänsä tällä hetkellä ansiotyötä. Myös ilmoitettu työtuntien määrä on hyvin vähäinen: noin puolella 1 - 19 tuntia viikossa.

Suurin osa (71 %) aineiston ansiotyötä tekevistä on vanhuuseläkkeellä. Tavallisimmat työt, joita eläkkeellä olevat tekevät, ovat maanviljelys, liike- tai yritystoiminta sekä opettaminen esimerkiksi kansalaisopistossa. Naiset tekevät myös jonkin verran käsitöitä myytäväksi.

Eläkeläisten mahdollinen työhönpaluu voi olla monessa suhteessa - eikä vähiten eläkepoliittisesti - kiinnostava kysymys. Eläkeläisiltä kysyttiin heidän haluaan palata entiseen työhönsä tai muuhun vastaavaan varsinaiseen ansiotyöhön tai lisätä tämänhetkistä työpanostaan, jos siihen tarjoutuisi tilaisuus. Innostus ansiotyön tekemiseen on kuitenkin hyvin laimeaa, sillä vain joka kymmenes vastasi joko "kyllä" (40 eläkeläistä) tai "vaikea sanoa" (Taulukko 21.).

Taulukko 21. Eläkeläisten ansiotyöntekohalu sukupuolen mukaan.

Ansiotyöntekohalu	Miehet	Naiset	Yhteensä	(lukumäärä)
	%	%	%	
kyllä	4	2	3	(40)
vaikea sanoa	7	7	7	(102)
ei	89	91	90	(1298)
Yhteensä	100	100	100	(1440)
(lukumäärä)	(681)	(759)	(1440)	

Eläkeläjien mukaan potentiaalisesti työhaluisia ("kyllä" tai "vaikea sanoa" -vastausvaihtoehdon valinneita) on eniten työttömyyseläkeläisissä (21 %) ja työkyvyttömyyseläkeläisissä (16 %). Vanhuuseläkkeellä ja yksilöllisellä varhaiseläkkeellä olevissa heitä on (edellisissä 7 % ja jälkimmäisissä 3 %) vähemmän kuin aiemmissa tutkimuksissa. (Liitetaulukko 9.)

Seuraavaksi kysyttiin niiltä, jotka vastasivat edelliseen kysymykseen joko "vaikea sanoa" tai kieltävästi haluaisivatko he tehdä työtä, jos työtä tai työssäkäynnin ehtoja muutettaisiin tai helpotettaisiin (esim. toinen työ, työn keventäminen, työajan lyhentäminen, tai jos verotus- tai eläkesäännöt muuttuisivat). Tällainen työn helpottaminen ei edistäisi työhön paluuta, sillä työhaluisten osuudeksi saatiin vain 5 prosenttia (79 eläkeläistä).

Eli tämän kyselyn eläkeläisistä on vain 3 prosenttia suoraan halukkaita ansiotyöhön tai lisäämään tämän hetkistä työpanostaan. Lisäksi vain 5 prosenttia asiaan epäröivästi tai kielteisesti suhtautuvista olisi halukas ansiotyöhön jollain ehdolla.

Eläkeläisten työnteosta ollaan montaa mieltä esim. Vanhuusbarometri 1994 tutkimuksessa (STM 1994, 62) noin neljäsnes yli 60-vuotiaista on sitä mieltä, että vain palkaton vapaaehtoistyö voidaan hyväksyä. Vielä jyrkempi asenne ilmenee joissakin ylimääräisissä kommentteissa, joita ihmiset olivat kirjoittaneet tämän tutkimuksen kyselyyn. Tässä yksi niistä:

"Miksi kyselette vapaaehtoista työtä vanhoilta ihmisiltä, koska nuoria työttömiä on vaikka kuinka paljon?"

Toisaalta noin kolmannes eläkeläisistä (35 %) on seuraavan väitteen kanssa samaa mieltä: "Ansiotyötä haluaville eläkeläisille pitää järjestää mahdollisuus tehdä ansiotyötä." Eri mieltä on noin joka neljäs vastaaja (23 % täysin eri mieltä). Tässäkin viitataan usein työttömyystilanteeseen, kuten seuraavassa kommentissa:

"Asia riippuu työttömyystilanteesta, jos työllisyystilanne on hyvä tai huono."

Nykyinen auttaminen

Nykyisellä auttamisella olettaisi olevan vaikutusta auttamishalukkuuteen. Jos jo antaa apua runsaasti, sitä voi olla vaikeaa lisätä. Toisaalta nykyinen auttaminen on osoitus toimintakyvystä sekä aktiivisuudesta.

Oman puolison auttaminen voi olla yleistä, ainakin vanhimmassa ikäluokassa, varsinkin kun yli puolet aineiston eläkeläisistä on naimisissa tai avoliitossa. Naisista tosin huomattavasti useammat ovat leskiä kuin miehistä.

Lähimmäisten auttamisesta kysyttiin seuraavalla kysymyksellä: "Oletko antanut apua jokseenkin säännöllisesti jollekin iäkkäälle perheenjäsenellenne, omaisellenne tai jollekin muulle läheisellenne (esim. ystävälle, naapurille) viimeksi kuluneen vuoden aikana. Yli puolet (57 %) eläkeläisistä on auttanut jotakin edellisistä.

Tavallisinta on ollut oman puolison auttaminen (25 %). Tämä osuus on suurempi kuin edellä esitetty Tilastokeskuksen tutkimuksen (Tilastokeskus 1992, 60) perheenjäsentä auttaneiden osuus (8 %). Syynä eroon voi olla ensinnäkin se, että kyselyssä kysyttiin annettua apua viimeisen vuoden aikana, joka on hyvin pitkä ajanjakso. Toiseksi Tilastokeskuksen tutkimuksessa apu on rajattu tarkemmin jokapäiväisissä toiminnoissa tarvittavaksi avuksi.

Muuten kyselyyn vastanneista noin joka kymmenes on antanut apua myös muille sukulaisille. Sen sijaan naapurien auttaminen ei ole ollut kovin yleistä, sillä vain neljä prosenttia sanoo auttaneensa naapuriaan.

8. MENETTELY AVUNTARVETILANTEESSA

Auttamisvalmius yleensä

Eläkeläisten halua toimia vapaaehtoistyöntekijänä selvitettiin kysymällä ensin heidän yleistä valmiuttaan mennä auttamaan iäkkäitä ihmisiä. Kysymys oli seuraava: "Ajatelkaa tilannetta, että Teille tarjottaisiin mahdollisuutta mennä auttamaan vapaaehtoistyöntekijänä jotakuta iäkästä (yli 74-vuotiasta) ihmistä jossakin tai joissakin hänen toivomissaan asioissa, niin miten menettelisitte?" Annettuihin vastausvaihtoehtoihin saatiin seuraavat vastaukset:

Taulukko 22. Eläkeläisten menettely avuntarvetilanteessa sukupuolen mukaan.

Menettely tilanteessa	Miehet	Naiset	Yhteensä	(lukumäärä)
	%	%	%	
meni auttamaan, jos tehtävät ja ajankohta sopisivat	23	24	24	(337)
ehkä meni auttamaan, jos tehtävät ja ajankohta sopisivat	25	23	24	(338)
ei osaa sanoa	26	21	23	(331)
ei menisi missään tapauksessa auttamaan	26	32	30	(423)
Yhteensä (lukumäärä)	100 (678)	100 (751)	100 (1429)	(1429)

Noin neljännes eläkeläisistä olisi valmiita auttamaan iäkkäitä ihmisiä, jos tehtävät ja ajankohta sopisivat heille. Avunantamisesta kokonaan kieltäytyviä on vajaa kolmannes. Loput ovat asiasta epävarmempia. Niiden, jotka ovat vastanneet "ei osaa sanoa" tai "ehkä menisivät auttamaan, jos tehtävät ja ajankohta sopisivat", on ollut vaikeampaa vastata kysymykseen kuin suoraan myönteisesti tai kielteisesti vastanneiden.

Miesten ja naisten auttamisvalmiudessa on jonkin verran eroa ($p=.03$). Miehet ovat naisia useammin epävarmoja ja naisissa on puolestaan enemmän niitä, jotka eivät menisi missään tapauksessa auttamaan.

Kysymykset on porrastettu siten, että tämän yleistä auttamisvalmiutta koskevan kysymyksen jälkeen kysyttiin tarkemmin, missä eri asioissa he olisivat halukkaita auttamaan sekä muista auttamisen ehdoista, esimerkiksi kuinka säännölliseen auttamiseen he olisivat valmiita. Nämä kysymykset esitettiin kaikille, jotka eivät olleet suoraan kieltäytyneet avun antamisesta. Tulokset esitetään tuonnempana.

Kanssaihmissen auttamista koskevia asenteita selvitettiin seuraavalla väitteellä: "Julkisten ja yksityisten palvelujen toimesta ei pystytä huolehtimaan riittävästi vanhuksista, joten kanssaihmissen pitäisi auttaa heitä". Tässäkin noin neljännes vastaa myönteisesti eli on täysin samaa mieltä väitteen kanssa. Jokseenkin eri mieltä tai täysin eri mieltä on vain noin joka kymmenes vastaaja.

Vapaaehtoistyön merkitys

Teemahaastattelujen avulla on mahdollisuus saada käsitys siitä, miksi eläkeläiset ovat näinkin halukkaita auttamaan iäkkäitä ihmisiä. Seuraavaksi on kuvattu sitä, minkälaisen merkityksen auttamishaluiset eläkeläiset antavat vapaaehtoistyölle. Kaikki haastattelut eläkeläiset ovat vastanneet auttamishalua koskevaan kysymykseen, että he menisivät auttamaan iäkästä ihmistä, jos tehtävät ja ajankohta sopisivat heille.

Haastateltavat mieltävät vapaaehtoisen auttamisen selvästi tavallisimmin velvollisuudeksi. Jos lähimmäinen tarvitsee apua, katsotaan ettei siitä voi kieltäytyä, jollei nyt ole ihan ylivoimaista estettä. Äärimmillään näitä tilanteita on koettu sota-aikana. Tässä yhteydessä muistetaan myös herkästi se, että itsekukin voi tarvita apua joskus, kuten eräs haastatelluista toteaa:

"Kyllä se minusta on ihan, mun mielestä se kuuluukin auttaa toista ihmistä silloin kun voi, kun sitä ei tiedä koska sitä itse tarvitsee. Silloin voi odottaa itsellekin, mutta jos ei koskaan auta ketään, niin miten sitä voisi odottaa itsellensä sitä apua."

Hyvin velvollisuuspainoitteisessa auttamisessa auttaminen voi kyllä olla hyvinkin pakottavaa ja ilotonta. Seuraavassa ote haastattelusta, jossa haastateltava on sanonut, ettei ole halukas varsinaiseen seurusteluun autettavien kanssa, eikä halua mitään ystävyyssuhdetta autettaviin:

Mikä on semmosta kivaa mitä haluaisitte tehdä, jos saisitte valita?
"No en mä tiedä olisiko siinä mitään niin kivaa tai semmosta. Ehkä siinä on vain semmonen, että kun näkee että jotkut on avuntarpeessa, vähän niinkun velvollisuus että pitää auttaa."

Se on enemmän sillä pohjalla kuin että se olisi itselle elämänsisältö?
"Niin. Kyllä sitä saisi elämään muutakin, mukavampaa sisältöä."

Onko siinä semmonen ajatus jotenkin, että sitten kun tai jos tulee itse huonoon kuntoon, niin sitten joku toinen auttasi?
"No ei mulla sitä ole. En mitä sitä osaa oikein siltä kannalta ajatella. Sehän voi olla, että mulla ei ole ketään joka mua auttaisi."

Velvollisuudesta auttaminen tuntuu liittyvän nimenomaa kaikkein lähimpien kuten sukulaisten ja naapurien auttamiseen. Siitä lienee vaikea kieltäytyä. Sen sijaan varsinaiseen järjestön tms. kautta tehtävään vapaaehtoistyöhön lähteminen on enemmän oma valinta. Samalla se voi olla myös yksi harrastus muiden joukossa. Tätä asennetta kuvaa hyvin yhden haastatellun syy lähteä mukaan toimintaan:

"Kun aikaa on eikä ole muutakaan sellaista menemistä, eikä näe paljon lukeakaan. Ei muuta, että ajattelin vain että kokeilisin."

On myös auttamista, joka lähtee omasta samalaisesta kokemuksesta. Yksi haastateltavista on itse aikanaan kovasti järkyttynyt omasta sairastumisestaan ja eläkkeelle joutumisestaan. Nyt hän haluaa auttaa samaan tilanteeseen joutuneita. Toinen on myös nähnyt kuinka hänen äitinsä on saanut apua vapaaehtoistyöntekijöiltä ja ymmärtänyt vapaaehtoisen auttamisen suuren arvon.

Auttamisesta saadaan myös puhdasta hyvää mieltä: "Hyvä kun tuli auttettua." Eräs haastateltava vain sanoo pitävänsä vanhoista ihmisistä:

"Että semmoinen kokemus on, että oli minkäläinen vanha hyvänsä niin minusta niissä on niin ihania piirteitä että mä oon aina tykännyt."

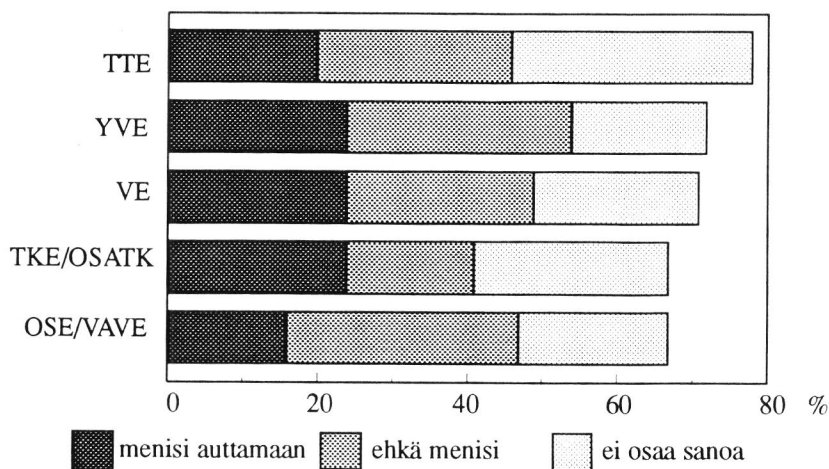
Vapaaehtoistyö voi antaa elämälle myös syvempää sisältöä kuten seuraava järjestön kautta työtä tekevä vastaaja kuvaa:

"Minusta se on semmoinen elämää tavattomasti rikastuttava, kyllä siinä myöskin huomaa sen, että voi hiukan toista ihmistä auttaa ja saa niin kuin sisältöä omaan elämäänsä. Varsinkin nyt kun on eläkkeellä, niin tuntuisi jos ei olisi jotain tällaista, niin on semmoinen tuntuma kuin olisin kauhean itsekokeskeiseksi ja tällaiseksi niin kuin ihan asiat pyörisivät oman itsensä ympärillä pelkästään."

Menettely tilanteessa eläkelajin mukaan

Eläkkeellä olevien terveydessä ja toimintakyvyssä on eroja sen mukaan millä eläkkeellä ihmiset ovat. Voisi olettaa, että halukkuudessa tehdä vapaaehtoistyötä olisi myös eroja. Eläkelajin mukaan erot auttamishalukkuudessa ovat kuitenkin aika pieniä (Kuvio 9.).

Kuvio 9. Eläkeläisten menettely avuntarvetilanteessa eläkelajin mukaan.

Valmiuksia oletettiin löytyvän erityisesti ns. varhaiseläkeläisiltä, ennen normaalia vanhuuseläkeikää eläkkeelle siirtyneiltä. Heiltä toki näitä valmiuksia löytyykin, sillä eniten niitä, jotka menisivät suoraan auttamaan (vastausvaihtoehto: menisi auttamaan) on paitsi vanhuuseläkkeellä olevissa, myös yksillöllisellä varhais- ja työkyvyttömyyseläkkeellä olevissa (näistä jokaisessa 24 %). Tosin työkyvyttömyyseläkeläisissä on myös paljon (33 %) niitä, jotka kieltäytyvät toiminnasta kokonaan.

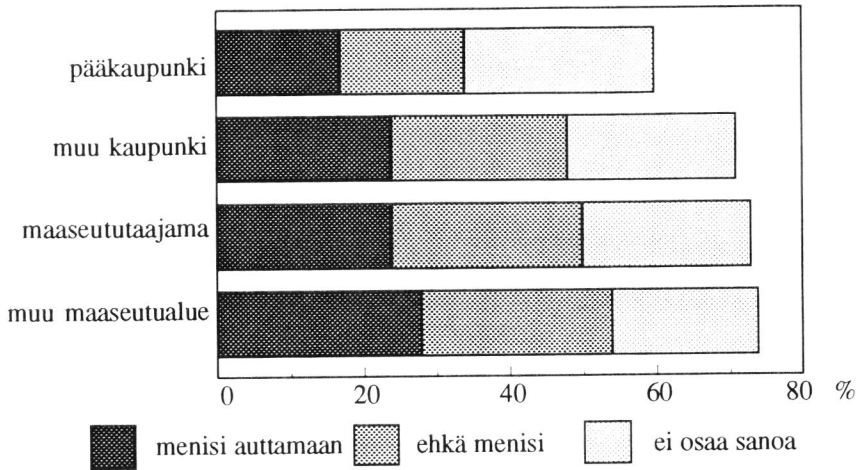
Työttömyyseläkeläisille on puolestaan ominaista muita suurempi epävarmuus asiasta (noin kolmannes ei osaa sanoa). Sitä, onko eri eläkkeellä olevien ihmisten välillä eroa siinä, missä asioissa he haluavat auttaa tarkastellaan myöhemmin.

Eläkkeen alkamisvuoden mukaan halukkaimpia auttamistyöhön ovat viisi vuotta sitten eläkkeelle jääneet. Heissä on eniten (29 %) niitä, jotka menisivät suoraan (vastausvaihtoehto: menisi auttamaan) auttamaan iäkkäitä ihmisiä.

Menettely tilanteessa asuinseudun ja -läänin mukaan

Avuntarjoamisen kannalta on hyvä tietää, vaihtelee eläkeläisten auttamishalu asuinläänin ja -seudun mukaan. Se vaihtelee merkittävästi asuinseudun mukaan. Vähiten auttamiseen valmiita on pääkaupunkiseudulla asuvissa ja eniten maaseutualueella asuvissa. Edellisistä vain 17 prosenttia menisi auttamaan iäkästä ihmistä, mutta jälkimmäisistä 28 prosenttia. Lisäksi peräti 40 prosenttia pääkaupunkiseudun eläkeläisistä kieltäytyy kokonaan. (Tarkat prosenttiluvut on esitetty Liitetaulukossa 10.)

Kuvio 10. Eläkeläisten menettely avuntarvetilanteessa asuinseudun mukaan.

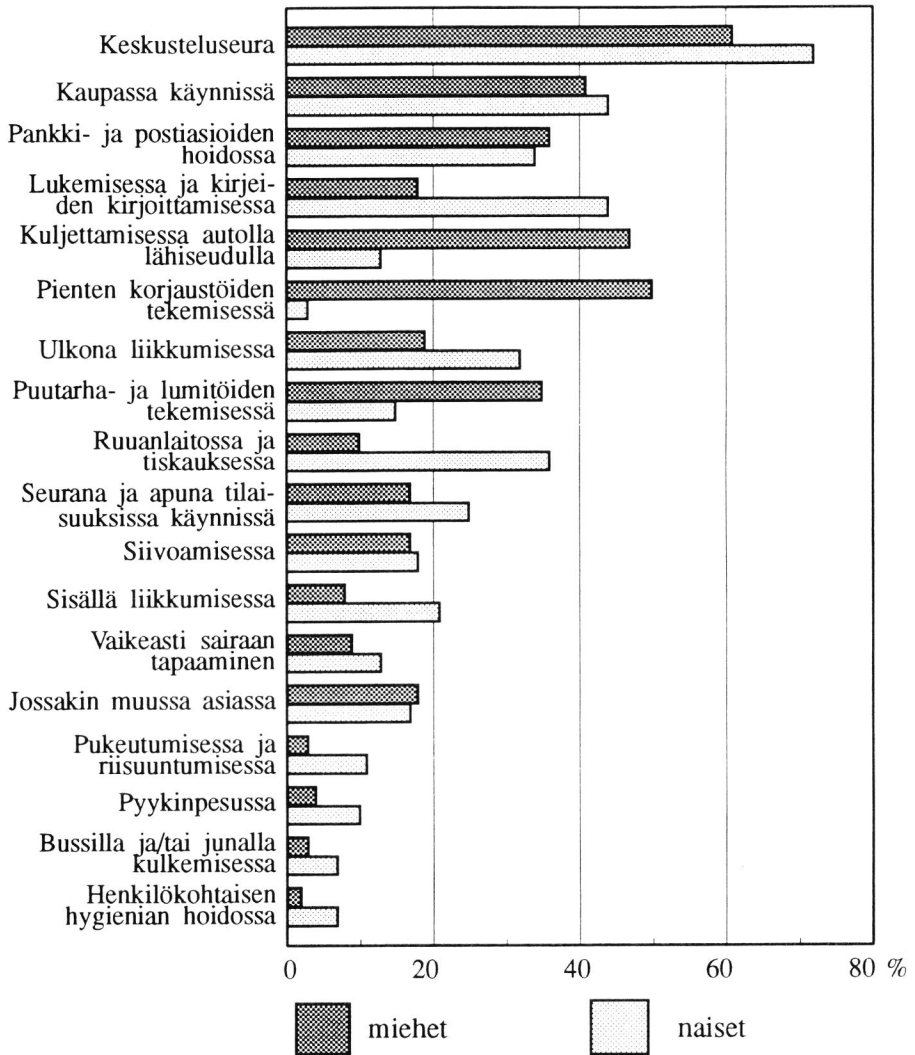

Näin auttamishalu on luonnollisesti vähäisintä Uudenmaan läänissä: vain 17 prosenttia uusmaalaisista olisi halukkaita auttamistyöhön (menisi auttamaan). Pohjois-Suomessa on puolestaan vähiten (23 %) niitä, jotka kieltäytyisivät. (Liitetaulukko 11.)

9. AVUNANTOHALU ERI TOIMINNOISSA

Toiset iäkkäät ihmiset tarvitsevat apua vain joissakin - toiset useammissa asioissa. Vastaavasti vapaaehtoistyöntekijät ovat hyvin erilaisia siinä, missä tehtävissä he ovat valmiita antamaan apua. Yleistä valmiutta koskevan kysymyksen jälkeen eläkeläisiltä (myönteisesti tai epävarmasti auttamiseen suhtautuvilta) kysyttiinkin tarkemmin, missä luetelluista asioissa he itse olisivat halukkaita antamaan apua. Samalla pyrittiin tekemään tilanteen arvioiminen konkreettisemmaksi. Seuraavassa kuviossa on lueteltu prosentiosuuksien (tarkat prosenttiluvut liitetaulukossa 12.) suuruusjärjestyksessä asiat, joissa he olisivat valmiita auttamaan:

Kuvio 11. Auttamishaluisten eläkeläisten halukkuus auttaa eri toiminnoissa sukupuolen mukaan.

Eläkeläiset ovat löytäneet helposti asioita, joissa he olisivat halukkaita auttamaan. Merkintöjen määrä on useissa kohdissa hyvin runsas. Selvästi suosituin auttamisen muoto on keskusteluseurana toimiminen, mitä tehdäänkin paljon esimerkiksi järjestöjen vapaaehtoistyössä.

Myös arkisten asioiden hoito, kuten kaupassakäynti ja pankki- ja postiasioidenhoito näyttää kiinnostavan. Lisäksi erityisesti miehet ovat valmiita kuljettamaan autolla lähiseudulla. Samoin pienten korjaustöiden sekä lumi- ja puutarhatöiden tekeminen näyttäisi sopivan erityisesti miehille.

Mitä raskaampiin kotiaskareisiin mennään, sitä vähemmän löytyy halukkaita työn tekijöitä. Ruuanlaittoon olisi valmis vielä kolmannes naisista, mutta siivous tai pyykinpesu kiinnostaa enää hyvin harvoja eläkeläisiä. Samoin avun antaminen pukeutumisessa, riisuuntumisessa sekä henkilökohtaisen hygienian hoidossa tuntuu vaikealta.

Erityisesti miesten suosimissa autolla kuljettamisessa, pienten korjaustöiden sekä lumi- ja puutarhatöiden tekoalussa on tilastollisesti merkitseviä eroja myös eläkelajin mukaan. Työkyvyttömyyseläkeläiset ovat keskimääräistä valmiimpia kuljettamaan autolla lähiseudulla sekä tekemään pieniä korjaustöitä. Korjaustyöt kiinnostavat myös työttömyyseläkeläisiä ja yksilöllisellä varhaiseläkkeellä olevia. Sen sijaan vain työttömyyseläkeläiset ovat erityisen halukkaita tekemään hyvää terveyttä vaativia puutarhaja lumitöitä. Lisäksi he ovat muita halukkaampia siivoamaan ja pesemään pyykkiä.

Auttamishalun yhtenä mittana voidaan pitää myös sitä, kuinka monessa asiassa ollaan valmiita auttamaan (Taulukko 23.). Kuten jo edellä todettiin valittujen auttamismuotojen määrä on hyvin runsas. Eläkeläisistä peräti 40 prosenttia onkin halukkaita auttamaan neljässä tai useammassa asiassa.

Taulukko 23. Auttamishaluisten eläkeläisten halukkuus auttaa eri toiminnoissa sukupuolen mukaan.

	Miehet	Naiset	Yhteensä
	%	%	%
Avunantohalu eri toiminnoissa			
yhdessä	12	12	12
kahdessa	29	25	27
neljässä	40	40	40
ei yhdessä	19	22	21
Yhteensä	100	100	100
(lukumäärä)	(499)	(507)	(1006)

Pitää kuitenkin huomata se, että noin viidennes vastaajista ei ole merkinnyt yhtään konkreettista auttamismuotoa. Näistä tosin 77 prosenttia ei osannut sanoa, miten he menettelisivät tilanteessa, jossa heille tarjottaisiin mahdollisuutta mennä auttamaan iäkästä ihmistä. Auttamismuotoihin saatujen vastausten uskottavuutta lisää se, että useat auttamishalustaan epävarmat eivät ole edes vastanneet niihin.

Tärkeää on myös huomata, että miesten ja naisten välillä ei ole merkittävää eroa siinä, kuinka monessa asiassa he ovat valmiita auttamaan. Sen sijaan eroja on eläkelajin mukaan siten, että vanhusseläkeläisissä on jonkin verran vähemmän niitä, jotka ovat valmiita auttamaan neljässä tai useammassa asiassa. Eniten näitä on yksilöllisellä varhaiseläkkeellä sekä työttömyyseläkkeellä olevissa.

Eri avunantamisen muodot liittyvät pitkälti toisiinsa, eli jos auttamishalua on, se ei ole kovin valikoivaa, vain johonkin asiaan kohdistuvaa. Tämä selvisi toimintojen keskinäisistä korrelaatioista. Esimerkiksi halu toimia keskusteluseurana on yhteydessä yhteentoista muuhun avunantamisen muotoon, tai valmius kauppassakäyntiin on yhteydessä seitsemääntoista auttamismuotoon.

Miehillä halukkuus toimia keskusteluseurana liittyy halukkuuteen lukea ja kirjoittaa kirjeitä, auttaa sisällä ja ulkona liikkumisessa sekä kauppassakäynnissä. Naisilla se liittyy valmiuteen laittaa ruokaan, auttaa sisällä ja ulkona liikkumisessa sekä kauppassakäynnissä ja pankki- tai postiasioiden hoidossa.

10. AUTTAMISEN EHDOT

Sitoutuminen

Auttamistyöhön sitoutumisen luonnetta, kuten valmiutta kiinteään auttamissuhteeseen tai kertaluonteiseen auttamiseen, selvitettiin neljällä kysymyksellä. Kysymykset esitettiin kaikille, jotka eivät olleet suoraan kieltäytyneet auttamasta iäkkäitä ihmisiä.

Tässä tarkastellaan tarkemmin sitä, miten eläkeläiset määrittelevät muita auttamisen ehtoja, kuten ajankohdan sopivuuden. Kysymyksiin vastaaminen on ollut kuitenkin monille vaikeaa. Kunkin kysymyksen vastauksista puuttuu kokonaan noin viidesosa. Vastaamatta ovat kuitenkin jättäneet enimmäkseen (noin 40 prosenttia kysymyksittäin) ne, jotka eivät osaa sanoa miten he menettelisivät avuntarvetilanteessa.

Vastaamisen vaikeus ja ehkä myös tietty varovaisuus vastaamisessa liittyy ilmeisesti kysymysten portaittaisuuteen. Ensimmäiseen yleistä auttamisvalmiutta koskevaan kysymykseen on ollut selvästi helpointa vastata. Sen sijaan yhä yksityiskohtaisempien ehtojen, kuten ajankäyttöön liittyvien ilmoittaminen on jo vaikeampaa. Vastauksia voidaan kuitenkin pitää suuntaa antavina. Lisäksi teemahaastattelut auttavat niiden tulkinnassa.

Esimerkiksi neljäsosa ei ole vastannut ollenkaan siihen, kuinka monen iäkkään ihmisen auttajana he haluaisivat toimia. Yleisin vastaus tähän on, että he haluaisivat toimia yhden iäkkään ihmisen auttajana (43 %). Vain noin joka kymmenes haluaisi auttaa kahta tai useampaa ihmistä.

Sitoutumisen kiinteyttä selvitettiin ensin kysymällä, kuinka säännölliseen työhön eläkeläiset olisivat valmiita (Taulukko 24.). Selvästi suosituin työmuoto on satunnainen, keikkaluonteinen työ. Näin erityisesti miehillä. Tämä osoittaa sen, että vastaajat suosivat eniten kertaluonteista auttamista. Kysymys on varmaan edellä voimakkaasti esille tulleesta asenteesta, että kanssaihmisillä on velvollisuus antaa apua. Sen sijaan kiinteämpään auttamissuhteeseen, jossa auttaminen on säännöllistä, on valmiita 17 prosenttia vastanneista.

Taulukko 24. Auttamishaluisten eläkeläisten sitoutumisen kiinteys auttamistyöhön sukupuolen mukaan.

	Miehet	Naiset	Yhteensä
	%	%	%
Sitoutumisen kiinteys			
säännöllinen, jatkuvasti tiettyyn aikaan tehtävä työ	2	4	3
säännöllinen, mutta ei jatkuvasti tiettyyn aikaan tehtävä työ	12	15	14
vain satunnainen, keikka- luontoinen työ	51	44	48
vaikea sanoa	34	36	35
Yhteensä	100	100	100
(lukumäärä)	(401)	(381)	(782)

Ne, jotka ovat valmiita kiinteään säännölliseen auttamiseen esim. jonkun järjestön kautta, haluavat selvästi itse määrätä ajankäyttöään. Toisille käy paremmin tietyn viikonpäiväksi sovittu auttaminen, toiset haluavat tapaamisiin itselleen enemmän liikkumavaraa. Tässä yhden haastatellun (teemahaastattelusta) kommentti asiasta:

”Se on tietysti silloin, jos tuota siihen ei olisi mikään määrätty päivä, vaan se olisi silloin kun mulle sopii. En mä haluaisi, että on joku määrätty, sillai mä en enää haluaisi lisää. Toi poika vetää (hoitaa viisivuotiaa poikaa kahtena päivänä vikossa), noi kaksi päivää on jo sellasia, että on vaikeaa järjestää. Kun sitä on kuitenkin eläkkeellä, sitä haluaisi olla vähän niinkun, tehdä niinkun haluaa.”

Tai kuten eräs haastateltavissa ymmärtää vapaaehtoistyön:

”Siinähan se vapaaehtoisauttaminen on, että tulee toimeen ihmisen kanssa, niin voisihan sitä useamminkin käydä.”

Toiset säännölliseen auttamiseen valmiit haluavat auttaa puolestaan viikottain aina tiettyyn aikaan. Tässä eräs haastatellusta kuvaa tilannettaan:

Mä mietin ihan tämmöstä konkreettista asiaa kun ajankäyttöä, miten sulla olisi mahdollisuus osallistua vapaaehtoistyöhön, kuinka usein esim. viikossa?

”Ajankohta, tai aikaa voi olla, että mulla on eläkkeensaajien kerhotoi-
to, mä vedän liikuntaa siellä, mulla on maanantai ja perjantai jo varattu
ihan, sitten mulla on nämä valtuuston kokoukset ja keskiviikkoiltana

on kokouksia, on lauluharjoituksia, mä käyn eläkeläisten laulukuoeroissa ja sitten käyn kyläkuorossa. Mulla on kyllä.. ei niin hirveesti...”

Jos jotain ihan arvioisit, heittäisit jonkun arvion, niin mitä sä sanoisit, olisko se joitakin kertoja viikossa vai joitakin kertoja kuukaudessa?

No kyllä kerran viikossa tai parikin, viikonvaihteethan on, eihän mulla, tanssithan voi jättää niin, tai oikeestaan ei niitä voi jättää, mutta vähentää voi ...mutta en varmaan uskaltaisi luvata kun kerran viikossa. Kun kuitenkin on tämä kotikin tässä ja poika, ja poika odottaa äidiltä ihan kaiken huolenpidon, niin kyllä mä en uskalla luvata jos kerran viikossa. Hyvin vähäistä tietysti. Mutta jos jonkun päivänkin esim. pyhittäisi sille, niin se ei olisi ollenkaan vaikeeta järjestää.”

Et vois olla jopa koko päivän jonkun luona?
”Joo.”

Mut eihän se ole mitään vähäistä, mun mielestä.

”Mut näin paljon sitä saa itsellensä toimia vaikka eläkkeelle jää.”

On siis selvä systeemi.

”No en mä nyt voi sanoo että kiireinen, mut mulla on hirveesti tota aikaa, mutta kuitenkin on toimintaa, almanakassa on merkintöjä valtavasti. Se olisi se kaikkein paras, jos olisi se yksi ainut.”

Tietty aika, jolloin sen tietää sen varaa jo valmiiksi?

”Niin. Sitten ei tulisi mitään semmosia paineita, et voi voi, jos mulle nyt tulee ja mulla onkin nyt tällänen meno.”

Seuraavaksi lomakkeessa kysyttiin sitä, kuinka paljon eläkeläiset ovat valmiita käyttämään aikaa vapaaehtoistyöhön. Muuten suosituimpia olisivat sopimuksen mukaan tehtävä työ (37 %) ja ”satunnaisesti jonkin verran” tehtävä työ (29 %). Myös tämä viittaa jälleen satunnaisen, keikkaluonteisen työn suosimiseen. Säännölliseen viikottaiseen työhön (joko 1-3 tuntia tai yli 3 tuntia viikossa) on halukkaita vain 8 prosenttia vastanneista.

Viimeiseksi kysyttiin vielä valmiutta antaa apua viikonloppuisin tai öisin. Ainoastaan 14 prosenttia vastaajista olisi valmis antamaan apua kumpanakin ajankohtana, tai joko viikonloppuisin tai öisin.

Nimenomaan järjestön tms. kautta tehtävässä vapaaehtoistyössä on selvästi tärkeää sopia etukäteen tehtävistä ja siitä, kuinka usein tavataan. Täytyy osata myös kieltäytyä. Tätä painottaa erityisesti haastateltava, joka on itse tehnyt paljon vapaaehtoistyötä. Hän myös kertoo vaikeuksista, joihin voi törmätä auttamisessa:

”Minusta on hyvin tärkeää, että osaa laittaa rajat myöskin silloin, kun on jo tämmöinen suhde..., nykyään on kyllä sitten ihmisiä, vanhuksia nimenomaan, jotka jotenkin lähtee siitä, että tämä hänelle annettu henkilö on ihan niinkuin hänen käytössä milloin tahansa ja millä tavalla tahansa.”

Kyselyssä ei kysytty sitä, onko autettavan sukupuolella mitään merkitystä halukkuuteen auttaa tai antaa tukea esimerkiksi keskusteluseurana. Teema-aastatteluiden mukaan sukupuolella ei ole kuitenkaan paljoa merkitystä, vain jotkut haastatelluista sanovat auttavansa mieluummin joko naisia tai miehiä. Ilmeisesti ainakaan satunnaisessa käytännön asioiden hoidossa autettavan sukupuolella ei ole merkitystä.

Haastatelluille ei tunnu olevan erityistä merkitystä, minkä järjestön kautta kontakti autettavaan hoidettaisiin. Ainoastaan yksi haluaa kontaktin oman järjestön kautta, ovat "samassa veneessä", koska sairastavat samaa sairautta.

Yleensä järjestöjen puolesta kontaktien järjestäjänä esitetään teema-aastatteluissa aika monta myönteistä kommenttia. Ensinnäkin uskotaan autettavien luottavan enemmän auttajiin, jos nämä tulevat jonkun järjestön kautta. Näin varsinkin ensitapaamisessa. Myös kontaktien luominen on helpompaa, kun niitä ei tarvitse itse etsiä.

Toisaalta on myös ihmisiä, joilta kontaktien luominen esimerkiksi pienellä paikkakunnalla käy itsestään. Tämän puolestahan puhuu myös se, että yli puolet haastateltavista auttaa jo tällä hetkellä joko jotakin sukulaistaan tai naapuriaan. Nämä kontaktit ovat syntyneet luonnostaan ilman ulkopuolisen järjestön apua.

Haastatelluissa on myös pari miesvastaajaa, jotka ovat yleisesti järjestöjä vastaan. Varsinkin sota-ajan kokemukset yhteistoiminnasta saavat järjestötoiminnan tuntumaan turhanpäiväiseltä tärkeilyltä.

Korvausten ja verotuksen merkitys

Eläkeläisiltä kysyttiin myös sitä, pitäisikö vanhusten auttamisesta maksaa rahallinen korvaus. Kysymys esitettiin kaikille, jotka eivät olleet suoraan kieltäytyneet auttamasta iäkkäitä ihmisiä vapaaehtoistyönä. Noin neljännes on tässäkin, kuten auttamisen luonteen ja sitoutumisen asteen kysymyksissä, jättänyt vastaamatta kysymyksiin.

Korvauksen maksamista auttamistyöstä vastustaa yli kolmannes (37 %) vastaajista. Lähes puolet (45 %) vastaajista kannatti pientä kulukorvausta esim. matkoista, oman puhelimen käytöstä. Noin viidennes (18 %) kannatti korvausta töiden määrän ja/tai luonteen mukaan.

Sen sanominen, kuinka paljon eläkeläiset haluaisivat korvausta antamastaan avusta, on ollut selvästi vaikeaa. Jälleen 41 prosenttia on jättänyt kysymykseen kokonaan vastaamatta. Niistä, jotka ovat vastanneet noin joka viides haluaisi alle 500 markkaa kuukaudessa käteenjäävää tuloa. Tätä enemmän haluaisi kahdeksan prosenttia vastanneista.

Myös teemahaastatteluissa suurin osa haastateltavista on sitä mieltä, että vapaaehtoistyössä pitäisi maksaa ainoastaan kulukorvausta eikä mitään muuta. Tässä tulee muistaa se, että haastatellut eläkeläiset suhtautuvat erityisen myönteisesti iäkkäiden ihmisten auttamiseen. He kaikki ovat vastanneet hyvin myönteisesti auttamishalua koskevaan kysymykseen ("menisi auttamaan, jos tehtävät ja ajankohta sopisivat"). Yksi haastateltavista ei ole valmis ottamaan vastaan edes kulukorvausta:

Sanoitte äsken ettei korvaus kuulu vapaaehtoistyöhön niin, mistä syystä ei korvausta?

"Ei sitä silloin osaa, silloin se menettää merkityksensä. En mä osaa, mä en vielä koskaan ottanut keltään markkaakaan muusta kun työstä."

Se alkaa tuntua työltä?

"Niin."

Mitä sitten semmonen kulukorvaus, jos aattelee että lähtee jonnekin kauemmas auttamaan jotain vanhusta....

"Kyllä se täytyy omilla tehdä se sellanen reisu."

Katsoa sitten oman kukkaron mukaan se auttaminen?

"Niin. Ei sitä keltään voi ottaa, ei oo kukaan multa ottanut ikinä, kun on auttanu, enkä minä niin kauan kun elän."

Vain yksi haastatelluista on sitä mieltä, että hän voisi ottaa tekemästään työstä kunnan korvauksen. Tässä näkyy ero kyselyyn vastanneisiin, heistä hän noin viidennes kannatti korvauksen maksamista töiden määrän ja/tai luonteen mukaan. Kunnan korvausta haluava haastateltava auttaa selvästi hyvin velvollisuudentuntoisesti naapuriaan, ilman että hänelle olisi auttamisestaan erityisempää iloa.

Kuten edellisessä haastatteluotteessakin nähdään, kunnan korvausta vastustetaan sen takia, että vapaaehtoistyö menettää siinä merkityksensä. Se alkaa muistuttaa tavallista palkkatyötä. Sen sijaan siitä saadaan jotain muuta:

Osaatko sanoa mitä varten et halua ottaa rahaa työstäsi?

"Mulle ei tulisi hyvä mieli jos mä ottasin joltakin (rahaa), jos mä kerta olen vapaaehtosesti lähtenyt. Mä saan siitä itselleni paljon enempi muuten, vaikka mä en saa rahaa niin mä saan muuta. Mä näillä sitten taas teen itselleni mielialan hyväksi. Se korvaa paljon enempi kuin raha."

Rahan saamisen sijaan haastateltavat kertovat kyllä vastavuoroisesta auttamisesta:

Onko se niinkuin sanoit, että se ei kuulu (maksu työstä) siihen vapaaehtoistyöhön?

"Ei se kuulu tähän minun hommaani."

Osaatko sä eritellä että miksi niin on?

"En mä tiedä, musta vaan tuntuu, et mä sanoin hänellekin, että jos vaan rupeet maksamaan, niin mä en tuu. Mä lopetan tulemasta."

Alkaako siinä tuntua sitte todella, että on työsuhteessa?
 ”Niin, sitte kun hänhän on kova leipomaan ja tekemään sellasta kaikkee mitä se vaan jaksaa, niin silloin se taas pyöräyttää jotakin, soittaa ovikelloa ja tulee sen lämpimäisen kanssa, se on ihan kiva.”

Luuletko että sillä on mitään merkitystä sitten, et jos autettava on niin huonokuntonen et sitä ei tuu pullaa?
 ”Ei ole mitään merkitystä, sitä pitää mun viedä pullaa sinnepäin. Enmä maksusta puuhaa.”

Kohtuullisen korvauksen maksaminen näyttäisi kyselyllä saatujen tietojen pohjalta kuitenkin lisäävän ainakin joidenkin sellaisten eläkeläisten valmiutta tehdä vapaaehtoistyötä, jotka kannattavat ainakin kulukorvausten maksamista (Taulukko 25.). Noin joka kymmenes näistä on sitä mieltä, että se lisäisi heidän valmiuttaan selvästi. Liki kolmannekselle korvauksella voisi olla jonkin verran vaikutusta. Rahallinen korvaus näyttäisi lisäävän enemmän miesten kuin naisten valmiutta. Tosin tässäkin tulee huomata, että noin joka neljäs auttamishaluisista eläkeläisistä ei ole vastannut kysymykseen ollenkaan.

Taulukko 25. Kohtuullisen rahallisen korvauksen vaikutus auttamishaluisien eläkeläisten (ainakin kulukorvausta kannattavien) auttamisvalmiuteen sukupuolen mukaan.

	Miehet	Naiset	Yhteensä
	%	%	%
Lisäisikö korvaus valmiutta			
kyllä, selvästi	12	11	11
ehkä jonkin verran	35	25	30
ei juurikaan	30	31	30
ei	24	33	29
Kaikki	100	100	100
(lukumäärä)	(242)	(246)	(488)

Kysymykseen vastanneista vanhuuseläkeläisistä (265 vastannut) joka kymmenes on sitä mieltä, että korvaus lisäisi selvästi heidän halukkuuttaan tehdä auttamistyötä. Neljännes arvioi puolestaan, että korvauksella voisi olla jonkin verran vaikutusta. Työkyvyttömyyseläkeläisistä (123 vastannut) 15 prosenttia on sitä mieltä, että korvaus lisäisi selvästi heidän valmiuttaan tehdä auttamistyötä. Noin kolmannes arvioi, että se voisi vaikuttaa jonkin verran heidän auttamishalukkuuteensa. Muissa eläkelajeissa vastaus-

ten lukumäärät ovat liian pieniä vertailujen tekemiseen.

Tulojen kasvaessa verotus yleensä kiristyy. Yli kolmannes (36 %) eläkeläisistä onkin sitä mieltä, että verotuksen tiukentuminen estäisi heitä täysin osallistumasta rahalla korvattavaan vanhusten auttamistyöhön. Verotuksen tiukentumisella on suurempi merkitys miehille kuin naisille. Naisissa on puolestaan enemmän asiasta epävarmoja.

Tässä tulee jälleen huomata, että edelliseen verotusta koskevaan kysymykseen samoin kuin seuraaviin eläkkeen määrää ja sen maksamista koskeviin kysymyksiin, on vastannut vain noin puolet auttamishaluisista tai epävarmoista eläkeläisistä.

Keskustelussa eläkkeestä ja työstä on esitetty ajatuksia siitä, miten eläkeläisten työssäkäyntiä voitaisiin edistää ja miten tällöin pitäisi järjestää eläketurva. Yksi tällainen mahdollisuus olisi pienentää eläkettä tai lopettaa se tilapäisesti kokonaan työssäkäynnin ajaksi ja palauttaa jälleen voimaan työn loputtua.

Tässä saadut tulokset eivät kuitenkaan juurikaan tue näitä ajatuksia. Osoittautui, että yli puolella (55 %:lla) eläkkeen pienentäminen samassa suhteessa kuin auttamistyöstä maksettaisiin korvausta estäisi täysin osallistumisen vanhusten auttamistyöhön.

Eläkkeen tilapäinen lakkauttaminen sai vielä kielteisemmän vastaanoton. Seuraavaksi kysyttiin eläkeläisten suhtautumista siihen, että eläkkeen maksaminen lakkautettaisiin siksi ajaksi, kun he tekisivät auttamistyötä, jos työstä saatava korvaus olisi yhtä suuri tai lähes yhtä suuri kuin heidän nykyinen eläkkeensä. Työn loputtua eläkkeen maksaminen jatkuisi tietenkin entisen suuruisena. Peräti noin kolme neljäsosaa (77 %) ei hyväksyisi menettelyä. Eläkeläiset eivät siis halua missään nimessä luopua ansaitsemastaan edusta edes tilapäisesti.

11. AUTTAMISHALUN TAUSTATEKIJÄT

Catmod-analyysi

Edellä on osoitettu halukkuuden auttaa iäkkäitä ihmisiä vapaaehtoisesti vaihtelevan ainakin seuraavien tekijöiden mukaan: sukupuoli, eläkelaji sekä asuinseutu ja -lääni. Seuraavaksi on tarkoitus etsiä Catmod-monimuuttujamenetelmää käyttäen auttamishalua mahdollisimman hyvin selittävä usean muuttujan malli.

Auttamishalun mittana on jälleen vastaukset, joita on saatu seuraavaan kysymykseen: "Ajatelkaa tilannetta, että Teille tarjottaisiin mahdollisuutta mennä auttamaan vapaaehtoistyöntekijänä jotakuta (yli 74-vuotiasta) ihmistä jossakin tai joissakin hänen toivomissaan asioissa, niin miten menettelisitte?" Saadut vastaukset luokiteltiin Catmod-analyysia varten kahteen luokkaan, joista ensimmäiseen luokiteltiin ne, jotka menisivät tai ehkä menisivät auttamaan, jos tehtävät ja ajankohta sopisivat heille tai jotka ovat epävarmoja. Toiseen luokkaan luokiteltiin ne, jotka eivät menisi missään tapauksessa auttamaan.

Analyysi eteni siten, että ensin valittiin runsaasti mahdollisia vaikuttajia, joita karsittiin analyysin edetessä. Muuttujien alustava valinta tehtiin sen erottelykyvyn mukaan, joita ne olivat osoittaneet prosenttijakaumissa käyttäen apuna χ^2 -testiä.

Kaikkien muiden taustamuuttujien erottelykyky olikin hyvä (erot ovat tilastollisesti merkitseviä), paitsi siviilisäädyn. Se otettiin kuitenkin mukaan analyysiin, koska se liittyy esim. puolison auttamiseen (25 % auttaa puolisoaan). Sen sijaan ammattiala jätettiin pois, koska sitä on vaikea luokitella sisällön kannalta järkevästi korkeintaan kolmiluokkaiseksi. Seuraavaksi on lueteltu Catmod-analyysissä käytetyt useimmiten kaksiluokkaiset muuttujat ja niiden luokitukset:

Selitettävä muuttuja:

- menettely avuntarvetilanteessa:
 - menisi auttamaan, ehkä menisi, ei osaa sanoa
 - ei menisi auttamaan

Selittävät muuttujat:

- eläkkeen alkamisvuosi: vuodet 1964-88/ 1989-93
- ikä: 45-59 v./ 60-69 v./ 70-74 v.
- eläkelaji: TKE, OSATK/ muu
- sukupuoli: mies/ nainen
- terveydentila: huono/ kohtalainen, hyvä
- sairaus, vamma, vaiva: kyllä/ ei
- vaikeus tutustua ihmisiin: vaikeaa/ helppoa
- lisäansioden tarpeellisuus: tarpeellisia/ ei tarpeellisia
- osallistuminen kerho- tai järjestötoimintaan: ei osallistu/ on rivijäsenenä tai aktiivijäsenenä
- nykyinen auttaminen: ei ole antanut apua/ on antanut apua
- siviilisääty: naimisissa tai avoliitossa/ muu
- nettotulot: alle 5 000 mk/ 5 000-6 999 mk/ 7 000 mk tai yli
- ammattiasema: työntekijä/ muu
- asuinlääni: Uudenmaan lääni/ muu Suomi
- asuinseutu: pääkaupunkiseutu/ muu
- harrastusten lukumäärä: 0-1 harrastusta/ 2-8 harrastusta

Mallien toimivuutta arvioitiin niiden uskottavuusosamäärien (Likelihood ratio) mukaan sekä tietenkin myös mallin järkevyyden mukaan. Eri tavalla muuttujia poimien ja yhdistellen tehtiin kymmeniä erilaisia malleja. Näistä useimmissa uskottavuusosamäärät jäivät hyvin alhaisiksi, tai mallit olivat muuten niin monimutkaisia, ettei niiden selittäminen ollut mahdollista. Seuraavat muuttujat osoittautuivat kuitenkin eri malleissa keskeisimmiksi: sukupuoli, terveydentila, nykyinen auttaminen, järjestötoimintaan osallistuminen sekä lisäansioden tarve. Tässä on yksi malli esimerkiksi:

Taulukko 26. Ensimmäinen monimuuttujamalli eläkeläisten auttamisvalmiutta selittävästä tekijöistä.

	Estimaatti	Merkitsevyys
1. lisäansioiden tarve	-.46	.00
2. Järjestötoiminta	.42	.00
3. Terveystila	.39	.00
4. Sukupuoli	-.20	.00
5. Terveystila ja lisäansioiden tarve	-.20	.01
6. Sukupuoli ja nykyinen auttaminen	.17	.01
7. Sukupuoli ja järjestötoiminta	-.17	.02
8. Sukupuoli ja terveystila ja järjestötoiminta ja nykyinen auttaminen	-.17	.01
9. Sukupuoli ja lisäansioiden tarve	.09	.19

Uskottavuusosamäärä (likehood ratio) = .49

Seuraavaksi päätettiin kuitenkin tehdä yksinkertaisempi malli, jossa olisi mukana myös asuinseutu (pääkaupunkiseutu tai muu asuinseutu). Asuinseutu on tärkeä muuttuja, koska sekä avuntarve että auttamishalukkuus on erilaista pääkaupunkiseudulla ja muualla. Aivan konkreettisesti olisi tärkeää tietää esimerkiksi kuinka paljon eläkeläisistä voisi olla apua pääkaupunkiseudun vanhusten auttamisessa.

Toimiva monimuuttujamalli saatiin viimein muodostettua seuraavista kolmesta muuttujasta: asuinseutu, terveystila ja sukupuoli. Mallin uskottavuusosamäärä on melko korkea ja lähellä sen maksimiarvoa 1. Malliin on täten saatu mukaan riittävästi tärkeitä muuttujia. Lisäksi sen on myös muuten selitettävissä. Seuraavassa taulukossa (Taulukko 27.) on esitetty myös kunkin yksittäisen muuttujan tilastollinen merkitsevyys mallissa. Merkitsevyys on sitä suurempi, mitä lähempänä se on arvoa 0.

Taulukko 27. Toinen monimuuttujamalli eläkeläisten auttamishalua selittävästä tekijöistä.

	Estimaatti	Merkitsevyys
1. Terveystila	.39	.00
2. Asuinseutu	.29	.00
3. Sukupuoli	-.18	.00

Uskottavuusosamäärä (likelihood ratio) = .84

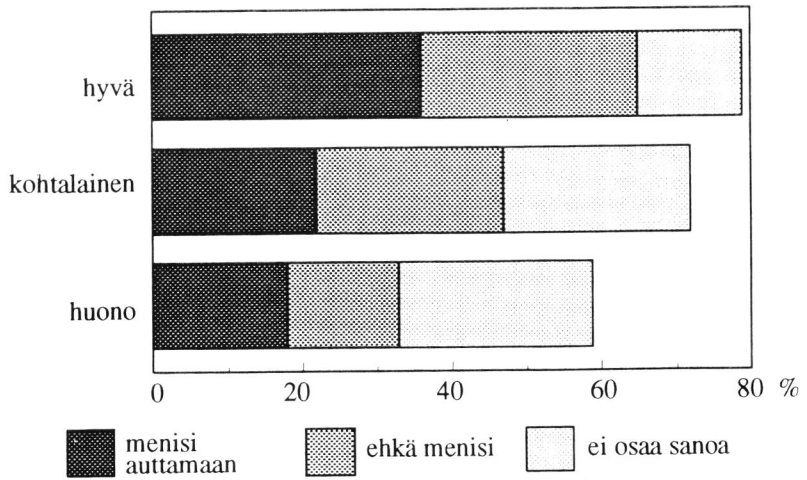
Tämä muuttujamalli, eli terveydentila, asuinseutu ja sukupuoli yhdessä, selittää parhaiten eläkeläisten auttamishalua. Vaikka taustatekijöistä hyvin monet ovat tilastollisesti merkitsevästi yhteydessä auttamishaluun, niistä on vaikeaa muodostaa monimuuttujaista mallia. Taustatekijöiden yhteydet toisiinsa ovat selvästi monimutkaiset. Tässä mallissa käytetyt muuttujat ovat kuitenkin keskeisimmät ja mikä tärkeintä sekä auttajien sukupuolella (miehet ja naiset ovat valmiita eri tehtäviin) että asuinseudulla on merkitystä myös konkreettiselle palveluiden järjestämiselle. Seuraavaksi selvitetään tarkemmin monimuuttujamallia ristiintaulukoimalla mallin muuttujia keskenään.

Sukupuolen ja terveyden yhteisvaikutus

Aiemmin on osoitettu, että miehet ovat jonkin verran halukkaampia auttamistyöhön kuin naiset. Eli miehissä on enemmän niitä, jotka ovat vastanneet joko myöntävästi (menisi, ehkä menisi) tai ei osaa sanoa, kun heiltä on kysytty, kuinka he menettelisivät avuntarvetilanteessa. Naisissa on puolestaan enemmän niitä, jotka suoraan kieltäytyvät auttamistyöstä.

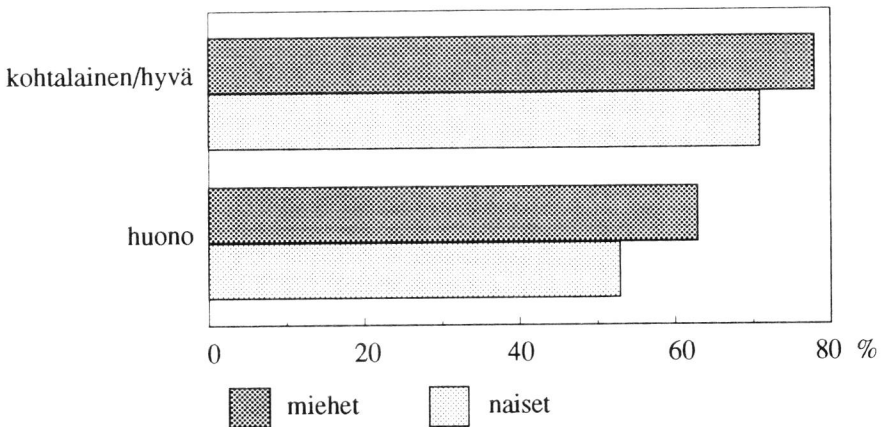
Terveystila on selvästi hyvin tärkeä taustatekijä (Kuvio 12.). Hyväksi tai melko hyväksi terveydentilansa kokevat ovat selvästi valmiimpia auttamaan (36 % menisi auttamaan) kuin ne, joiden terveys on huono tai melko huono (18 % menisi auttamaan). Lisäksi jälkimmäisistä 42 prosenttia ei auttaisi missään tapauksessa.

Kuvio 12. Eläkeläisten menettely avuntarvetilanteessa terveydentilan mukaan.

Kun miesten ja naisten auttamishalukkuutta tarkastellaan erikseen kohtalaiseksi tai hyväksi terveydentilansa kokevilla ja terveydentilansa huonoksi kokevilla, miehet ovat kummassakin ryhmässä auttamishaluimpia kuin naiset (Kuvio 13.). Tämä siis osoittaa, että terveydentilalla on samanlainen yhteys miesten ja naisten auttamishaluun.

Kuvio 13. Auttamishaluiset* eläkeläiset terveydentilan ja sukupuolen mukaan.

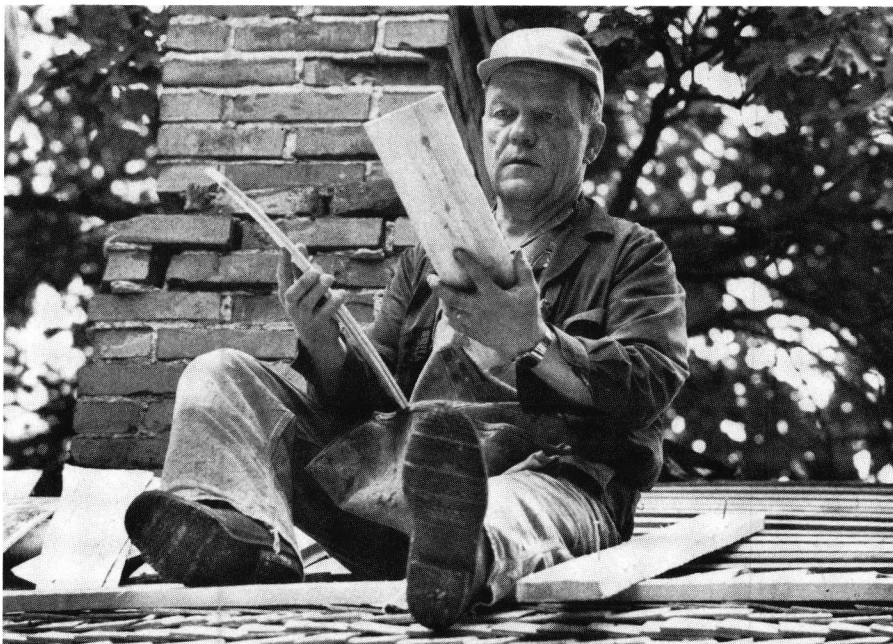
*menisi tai ehkä menisi auttamaan avuntarvetilanteessa tai ei osaa sanoa

Miesten suurempi halu auttaa tuntuu kaiken kaikkiaan yllättävältä, sillä onhan nykyinen vapaaehtoistyö enimmäkseen naisten tekemää. On myös tärkeää huomata, että miehillä ja naisilla ei ollut merkittävää eroa siinä, kuinka monessa asiassa he haluaisivat antaa apua. Tämä osoittaa esimerkiksi sen, että miehissä ei ole naisia enempää niitä, jotka eivät ole löytäneet yhtään itselleen mieleistä tehtävää.

Seuraavaksi onkin selvitettävä, miten suurempi valmius auttaa liittyy erilaisiin tehtäviin, joista miehet ja naiset ovat kiinnostuneita. Seuraavassa listassa on lueteltu tehtävät, joissa miehet ovat halukkaampia auttamaan kuin naiset:

Taulukko 28. Tehtävät, joiden tekemiseen miehet ovat halukkaampia kuin naiset sukupuolen mukaan.

Tehtävät	Miehet	Naiset	(lukumäärä)
	%	%	
- pienet korjaustyöt	50	3	(225)
- kuljettaminen autolla	47	13	(254)
- puutarha tai lumityöt	35	15	(211)

Korjaustyöt kiinnostavat miehiä.

Naisissa ei löydy juurikaan edellisten töiden tekijöitä. Seuraavaksi on lueteltu asiat, joista naiset ovat puolestaan kiinnostuneempia:

Taulukko 29. Tehtävät, joiden tekemiseen naiset ovat halukkaampia kuin miehet sukupuolen mukaan.

Tehtävät	Miehet %	Naiset %	(lukumäärä)
- keskusteluseura	61	72	(563)
- lukeminen ja kirjoittaminen	18	44	(266)
- ruuanlaitto	10	36	(194)
- ulkona liikkuminen	19	32	(218)
- apu tilaisuuksissa käynnissä	17	25	(176)
- sisällä liikkuminen	8	21	(123)
- pukeutumisessa	3	11	(62)
- pyykinpesussa	4	10	(60)
- hygienian hoito	2	7	(36)

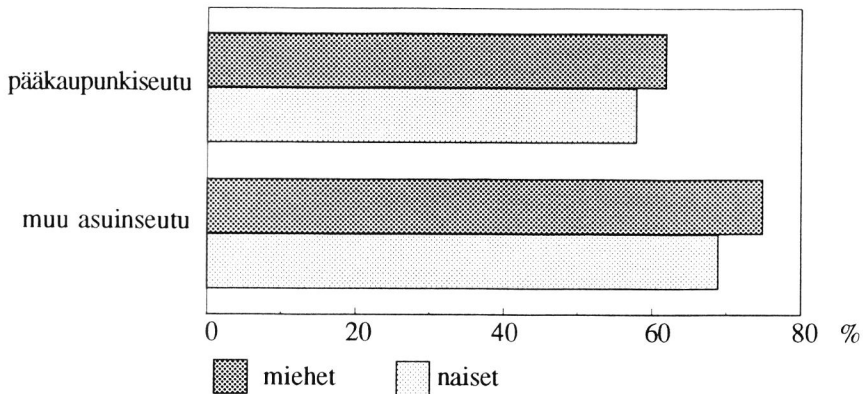
Naisilla on selvästi useampia tehtäviä, joita he haluaisivat tehdä. Useat naisten suosimista tehtävistä ovat myös niitä, joita on perinteisesti tehty vapaaehtoistyössä. Ehkä on niin, että miehiä ei ole käytetty esim. korjaustöiden tai puutarha- ja lumitöiden tekemiseen tai kuljettamiseen autolla vapaaehtoistyössä niin paljon kuin olisi ollut mahdollista.

Sukupuolen ja asuinseudun yhteisvaikutus

Edellä on jo osoitettu, että miehet ovat jonkin verran auttamishaluisempia kuin naiset ja että eri asuinseudulla asuvat ihmiset suhtautuvat iäkkäiden ihmisten auttamiseen eri tavalla. Pääkaupunkiseudulla asuvat vähiten halukkaita auttamaan ja maaseutualueella asuvat eniten. Edellisistä vain 17 prosenttia menisi suoraan auttamaan iäkästä ihmistä, mutta jälkimmäisistä yli neljäsosa. Lisäksi 40 prosenttia pääkaupunkiseutulaisista kieltäytyy toiminnasta kokonaan. Kulttuurisilla tekijöillä voi olla tässä vaikutusta, ainakin maaseudun haja-asutusalueella on totuttu auttamaan naapureita. Usein se on välttämätöntä jo pitkien välimatkojen takia.

Seuraavassa kuviossa (Kuvio 14.) auttamisvalmius on esitetty asuinseudun ja sukupuolen mukaan. Sukupuolten ero on erilainen eri asuinalueilla siten, että pääkaupunkiseudulla miehet eivät ole halukkaampia auttamaan kuin naiset. Sen sijaan muilla asuinalueilla miehet ovat naisia jonkin verran valmiimpia tähän työhön.

Kuvio 14. Auttamishaluiset* eläkeläiset asuinseudun ja sukupuolen mukaan.

*menisi tai ehkä menisi auttamaan avuntarvetilanteessa tai ei osaa sanoa

Pääkaupunkiseudun miesten vähäisempi kiinnostus voi liittyä tehtäviin, joihin pääkaupunkiseudulla asuvat yleensä ovat valmiita. Seuraavaksi on esitetty luettelo tehtävistä, joista pääkaupunkiseudulla asuvat ovat vähemmän kiinnostuneita kuin muualla asuvat:

Taulukko 30. Tehtävät, joiden tekemiseen pääkaupunkiseudulla asuvat ovat vähemmän halukkaita kuin muualla asuvat asuinseudun mukaan.

Tehtävät	Pääkaupunki-	Muu asuin-	(lukumäärä)
	seutu	seutu	
	%	%	
- kuljettaminen	13	32	(247)
- puutarha/lumityöt	15	26	(203)
- korjaustöissä	18	28	(219)
- ruuanlaitto	15	23	(185)

Ainoa asia, missä pääkaupungissa asuvat ovat halukkaampia auttamaan kuin muualla asuvat, on lukeminen ja kirjoittaminen (pääkaupunkiseudulla 41 % ja muualla 30 %). Miesten vähäisempi valmius näiden tehtävien tekemiseen pääkaupunkiseudulla on tosin osittain luonnollista: välimatkat ovat usein lyhyitä, joten autolla kuljettamista lähiseudulla ei niin usein tarvita ja puutarha- tai lumitöitä sekä korjaustöitä ei ole niinkään kerrostalossa tarjolla kuin maaseutualueen omakotitaloissa.

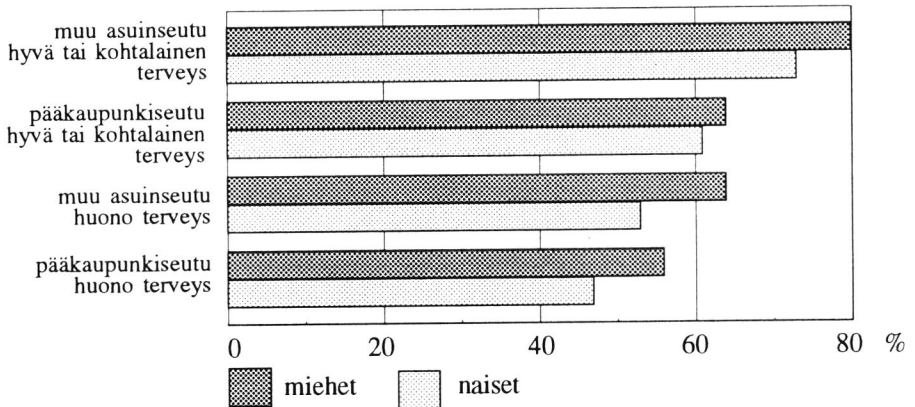
Tähän samaan perustuu varmaankin osittain myös pääkaupunkiseudulla asuvien miesten naisia vähäisempi halukkuus auttaa iäkkäitä ihmisiä. Miesten yleensä suosimia tehtäviä ei yksinkertaisesti ole niin paljon tarjolla.

Sukupuolen, terveyden ja asuinseudun yhteisvaikutus

Edellä on osoitettu, että hyvä terveys liittyy sekä miehillä että naisilla haluun auttaa iäkkäitä ihmisiä. Samoin on osoitettu, että pääkaupunkiseudulla asuvilla ei ole auttamishalussa sukupuolen mukaan eroa ja, että muualla asuvat miehet ovat naisia valmiimpia auttamaan. Seuraavaksi selvitetään, miten edelliset tekijät liittyvät toisiinsa.

Selvästi kaikkein halukkaimpia avun antamiseen ovat muualla kuin pääkaupunkiseudulla asuvat hyvän tai kohtalaisen terveyden omaavat (Kuvio 15.).

Kuvio 15. Auttamishaluiset* eläkeläiset asuinseudun, terveydentilan ja sukupuolen mukaan.

* menisi tai ehkä menisi auttamaan avuntarvetilanteessa tai ei osaa sanoa

Seuraavaksi valmiimpia auttamaan ovat hyvän tai kohtalaisen terveyden omaavat pääkaupunkiseudulla asuvat. Tässä on kuitenkin mielenkiintoista se, että miehet, joiden terveys on hyvä tai kohtalainen, ovat yhtä halukkaita auttamaan kuin muulla asuinseudulla asuvat huonon terveyden omaavat miehet.

12. AUTTAMISHALU YKSITTÄISTEN TAUSTATEKIJÖIDEN VALOSSA

Seuraavaksi selvitetään, miten yksittäiset taustatekijät ovat yhteydessä auttamishaluun. Näistä sukupuolen, eläkelajin sekä asuinseudun ja -läänin sekä terveydentilan yhteyttä on tarkasteltu jo edellä.

Nykyinen auttaminen

Nykyinen auttaminen on selvästi yhteydessä halukkuuteen auttaa iäkkäitä ihmisiä. Niistä, jotka ovat viimeisen vuoden aikana auttaneet puolisoaan, muuta sukulaistaan tai jotakin muuta, yli neljännes (28 %) olisi valmis vapaaehtoistyöhön (vastausvaihtoehto: menisi auttamaan). Muista työhön halukkaita on vain 17 prosenttia. Sen sijaan siviilisäädyllä ei ole merkitystä.

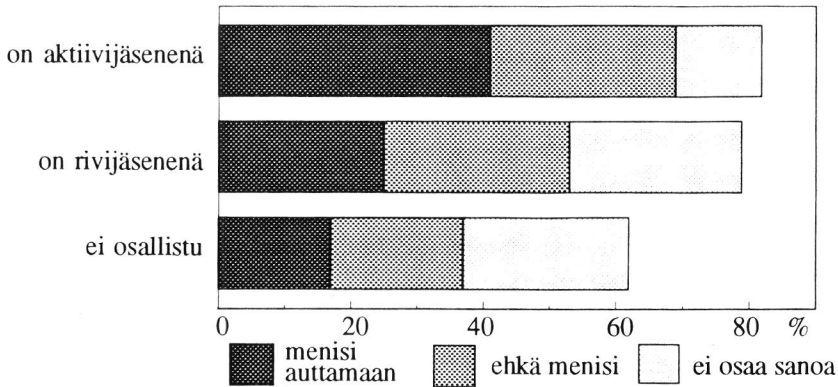
Tässä on kuitenkin hyvä muistaa teemahaastatteluihinsa esiin tullut asia, eli se että ihmiset arvioivat mahdollisuuksiaan avunantamiseen nykyisen auttamisensa mukaan. Jos he jo antavat apua runsaasti, he asettavat usein ehtoja esimerkiksi auttamisen säännöllisyydelle, jolloin kysymykseen tulee ainoastaan satunnaisen avun antaminen.

Järjestötoiminta ja muut harrastukset

Aktiivisuus on selvästi kasautuvaa, sillä halukkaimpia vanhusten auttamistyöhön ovat eläkeläiset, jotka toimivat aktiivisimmin kerho-, järjestö- tai yhdistystoiminnassa. Samoin lukuisat harrastukset liittyvät suurempaan auttamishaluun. Eli tässä on sama tilanne kuin jo nyt lähimmäisiään auttavien kohdalla: ennestään aktiiviset ovat halukkaita toimimaan myös vapaaehtoistyöntekijöinä.

Aktiivisesti esimerkiksi puheenjohtajana tai sihteerinä järjestö- ym. toimintaan osallistuvia on vastanneista 14 prosenttia. Näistä liki puolet (41 %) menisi auttamaan iäkkäitä ihmisiä avuntarvetilanteessa. Aktiivijäsenissä on selvästi vähiten myös kannastaan epävarmoja (Kuvio 16.)

Kuvio 16. Eläkeläisten menettely avuntarvetilanteessa järjestöaktiivisuuden mukaan.

Samoin harrastusten lukumäärä on selvästi yhteydessä auttamishaluun, sillä peräti 44 prosenttia neljä tai useamman harrastuksen omaavista olisi suoraan valmis auttamistyöhön (vaihtoehto: menisi auttamaan). Vähän harrastuksia omaavat ovat puolestaan selvästi haluttomia. Esimerkki yhden tai ei yhtään harrastusta omaavista vain 17 prosenttia on valmiita auttamaan.

Kuten on selvää, ihmisiin tutustumisen helppous liittyy auttamishaluun. Niistä, joille tutustuminen on hyvin helppoa yli kolmasosa menisi auttamaan iäkkäitä ihmisiä. Niistä, joille se on melko vaikeaa vain 14 prosenttia on valmiita auttamaan.

Ikä, terveydentila ja sairaudet

Eläkeläisten ikä liittyy auttamishalukkuuteen siten, että 60-69-vuotiaat ovat valmiimpia auttamaan. Heissä on vähiten niitä, jotka kieltäytyvät suoraan toiminnasta. Nuoret 45-59-vuotiaatkin kieltäytyvät useammin. (Liitetaulukko 13.) Todennäköisesti terveydentila on kuitenkin tässä tärkeämpi muuttaja kuin ikä, johtuen siitä että nuorimmat eläkeläiset ovat työkyvyttömyyseläkkeellä.

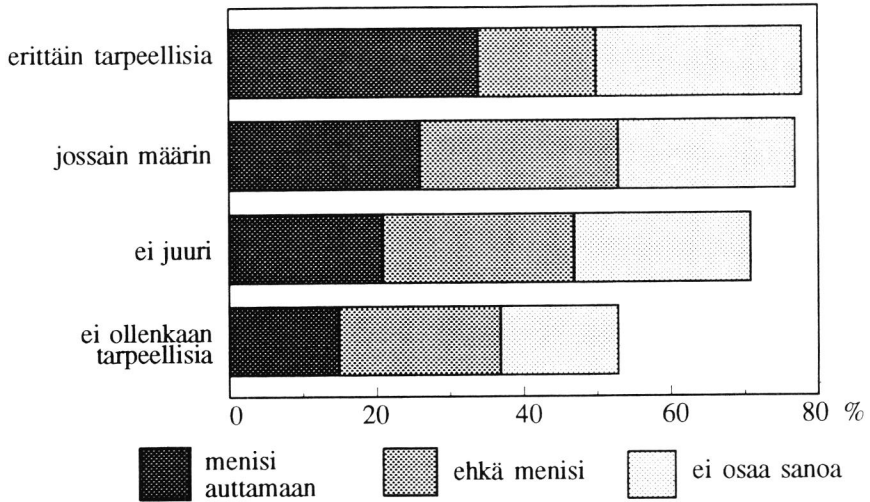
Edellä on osoitettu, että hyväksi tai melko hyväksi terveydentilansa kokevat ovat kaikkein halukkaimpia auttamaan iäkkäitä ihmisiä. Terveystään huonona pitävistä 42 prosenttia ei auttaisi missään nimessä.

Terveydentilan merkitystä selvitettiin myös kysymällä, onko vastaajalla joku sairaus, vamma tai vaiva, joka tekee tällä hetkellä vaikeaksi tai mahdottomaksi hoitaa tavalliset päivittäiset tehtävät. Myös tässä terveet olivat halukkaampia auttamaan (27 % menisi auttamaan), kuin ne, joilla on sairaus tms. (19 % menisi auttamaan).

Lisäansioden tarpeellisuus, tulot ja ammattiasema ja ammatti-ala

Auttamishaluisia eläkeläisiä on eniten niissä, jotka pitävät työstä saatavia lisäansioita tarpeellisina (Kuvio 17.). Tässä tulee kuitenkin muistaa, että 11 prosenttia on jättänyt kysymykseen vastaamatta.

Kuvio 17. Eläkeläisten menettely avuntarvetilanteessa lisäansioden tarpeellisuuden mukaan.

Perheen käteenjäävien tulojen mukaan erot auttamishalussa eivät ole yhtä selkeitä. Halukkaimpia auttamaan ovat alle 3 000 mk sekä yli 9 000 mk kuukaudessa saavat (edellisistä 28 % ja jälkimmäisistä 30 % menisi auttamaan). Eniten (31 %) niitä, jotka eivät menisi missään nimessä auttamaan on tuloluokassa 5 000 - 8 999 mk/kk.

Ammattiryhmän mukaan erityisen halukkaita auttamistyöhön ovat yrittäjänä tai ammatinharjoittajana toimineet sekä maanviljelijät sekä ylempät toimihenkilöt: 28-29 prosenttia menisi auttamaan.

Sen sijaan työntekijöinä toimineissa on selvästi vähiten auttamishaluisia; vain 19 prosenttia menisi auttamaan. Ryhmä on lukumäärältään myös hyvin suuri. Johtavassa asemassa olevissa on yhtä paljon työstä kokonaan kieltäytyviä kuin työntekijöissä, mutta ryhmän pienuus rajoittaa yleistysten tekoa. (Liitetaulukko 14.)

Ammatin mukaan tarkastellen halukkaimpia ovat teknisellä, tieteellisellä ym. tai hallinto- ja toimisto-, tai maa- ja metsätalouden alalla toimineet, jokaisessa ryhmässä 29-32 prosenttia on vastannut, että menisi auttamaan. Samoin terveyden- ja sosiaalihuollon alalla toimineet ovat keskimääräistä halukkaampia auttamistyöhön.

Sen sijaan selvästi muita haluttomampia ovat kuljetus- ja liikennealalla tai teollisella-, rakennus ym.-, tai palvelualalla työskennelleet, jokaisessa ryhmässä vain 16-18 prosenttia on vastannut, että menisi auttamaan. Miellenkiintoista on terveys- ja sosiaalialalla työskennelleiden melko suuri kieltäytyvien osuus (32 %).

13. AUTTAMISHALU ERI ASUINALUEILLA

Sitoutuminen ja korvausten merkitys

Koska asuinseutu on tärkeä tekijä palveluiden järjestämisessä, on syytä tarkastella vielä auttamiseen sitoutumista ja sen muita ehtoja pääkaupunkiseudulla ja muualla. Kuten edellä on osoitettu, vähiten auttamishaluisia ovat pääkaupunkiseudulla asuvat ja eniten maaseutualueella asuvat. Muualla kuin pääkaupunkiseudulla asuvat suosivat erityisesti seuraavia tehtäviä: autolla kuljettaminen lähialueella, pienet korjaustyöt, puutarha- tai lumityöt sekä ruuanlaitto.

Auttamiseen sitoutumisen luonnetta ja kiinteyttä on tutkittu edellä neljällä eri kysymyksellä. Missään näistä ei ole tilastollisesti merkitsevää eroa sen mukaan, asuvatko eläkeläiset pääkaupunkiseudulla vai muualla. Kysymykset koskivat sitä, kuinka montaa iäkstä ihmistä he ovat valmiita auttamaan, kuinka säännölliseen työhön ollaan valmiita, kuinka paljon aikaa ollaan valmiita käyttämään vapaaehtoistyöhön sekä valmiutta viikonloppu- ja yötyöhön.

Lisäksi on syytä vielä katsoa, ovatko pääkaupunkiseudulla ja muualla asuvat erilaisia siinä, pitävätkö he sopivana korvauksen maksamista. Vastaajistahan liki viidennes (18 %) kannatti töiden määrän ja luonteen mukaisia korvauksia. Myöskään tässä eri asuinalueiden eläkeläisten mielipiteet eivät eroa toisistaan.

Korvausten maksaminen lisää työhaluja myös yhtä paljon eri asuinalueilla. Noin joka kymmenennellä korvaus lisäisi selvästi valmiutta auttaa iäkkäitä ihmisiä.

Eräiden taustatekijöiden yhteys auttamishaluun eri asuinseuduilla

Seuraavaksi selvitetään vielä eräiden keskeisten taustatekijöiden yhteyksiä auttamishalukkuuteen eri asuinalueilla (pääkaupunkiseutu ja muu asuinseutu). Catmod-monimuuttujaanalyyseissä keskeisimmiksi eri malleissa osoit-

tautuivat sukupuoli, terveydentila, nykyinen auttaminen, järjestötoimintaan osallistuminen sekä lisäansioden tarve. Näistä kahden ensimmäisen yhteyttä auttamishalukkuuteen pääkaupunkiseudulla ja muilla asuinalueilla on jo tarkasteltu edellä.

Nykyisen auttamisen (on antanut apua jokseenkin säännöllisesti jollekin iäkkäälle perheenjäsenelleen, omaiselleen tai jollekin muulle viimeisen vuoden aikana) on osoitettu edellä liittyvän auttamishaluun siten, että jo ennestään apua antaneet ovat siihen valmiimpia. Myös lähes kaikki uusmaalaiset haastatellut, jotka olivat kyselyssä vastanneet yleiseen auttamishalua koskevaan kysymykseen ”menisi auttamaan, jos tehtävät ja ajankohta sopivat” auttavat nykyisin jo jotain naapuriaan, sukulaistaan tai muuta läheistään. Teemahaastatteluihin tuli tosin hyvin esiin myös ehdot, joita auttamiselle asetetaan, eli haastateltavat eivät ole aina valmiita yhtä sitoviin auttamissuhteisiin.

Tässä vertaillaan nykyisen auttamisen yhteyttä auttamishaluun pääkaupunkiseudulla ja muilla asuinalueilla. Pääkaupunkiseutulaaisten auttamishalussa ei ole tilastollisesti merkitsevää eroa apua antaneiden ja muiden välillä. Sen sijaan muualla asuvista, apua antaneista 29 prosenttia on valmiita auttamaan iäkkäitä ihmisiä vapaaehtoisesti (vastausvaihtoehto: menisi auttamaan) ja muista vain 19 prosenttia.

Järjestötoimintaan aktiivisesti osallistuvat eläkeläiset ovat usein myös kiinnostuneita iäkkäiden ihmisten auttamisesta. Asuinseudun mukaan erityisen valmiita vapaaehtoistyöhön ovat muualla kuin pääkaupunkiseudulla asuvat kerho-, järjestö- tai yhdistystoimintaan osallistuvat. Heistä aktiivijäsenenä toimivista peräti 44 prosenttia menisi auttamaan iäkkäitä ihmisiä vapaaehtoistyöntekijänä. Pääkaupunkiseudulla asuvien kohdalla ei ole eroa auttamishalussa järjestö- ym. toimintaan osallistumisen mukaan.

Työstä saatavien lisäansioden tarpeellisuus liittyy erityisesti muualla kuin pääkaupunkiseudulla asuvien auttamishalukkuuteen. Lisäansioita erittäin tarpeellisina pitävistä joka kolmas (33 %) menisi auttamaan iäkkäitä ihmisiä. Pääkaupunkiseudulla auttamishalussa ei ole eroa lisäansioden tarpeellisuuden mukaan.

Kun puhutaan nimenomaan työllä ansaittavien lisäansioden tarpeellisuudesta, on syytä tietää missä ammattiryhmissä toimineilla tällaista tarvetta on. Pääkaupunkiseudun eläkeläisistä ei voida vertailla ammattiryhmän mukaan, koska eri ryhmässä toimineiden lukumäärät ovat liian pieniä.

Sen sijaan muualla kuin pääkaupunkiseudulla asuvista työntekijät ja maanviljelijät ovat lukumäärältään suurimmat ryhmät, joilla on ainakin jossain määrin lisäansiotarvetta.

Ne, jotka tarvitsevat työllä ansaittavia lisäansioita ovat paljolti samoja ihmisiä kuin ne, jotka kannattavat ainakin kulukorvausten maksamista auttamistyöstä ja joilla kohtuullinen rahallinen korvaus lisääisi auttamisvalmiutta. Näin näyttää todella olevan, sillä 61 prosenttia niistä, jotka pitävät lisäansioita erittäin tarpeellisina arvelisi korvauksen lisäävän heidän valmiuttaan ainakin jonkin verran.

Taulukko 31. Kohtuullisen rahallisen korvauksen vaikutus auttamishaluun auttamishaluisilla* eläkeläisillä (ainakin kulukorvausta kannattavilla) lisäansioiden tarpeellisuuden mukaan.

Lisäisikö korvaus valmiutta	Lisäansioiden tarpeellisuus			
	erittäin tarpeellisia %	jossain määrin tarpeellisia %	ei juuri tarpeellisia %	ei ollenkaan tarpeellisia %
kyllä, selvästi	29	9	3	4
ehkä jonkin verran	32	38	13	13
ei juurikaan	20	30	39	33
ei	20	23	45	50
Yhteensä	100	100	100	100
(lukumäärä)	(87)	(262)	(100)	(24)

* menisi tai ehkä menisi auttamaan avuntarvetilanteessa tai ei osaa sanoa

Korvauksen vaikutus auttamishaluun vaihtelee auttamistehtävän mukaan melko vähän. Tämä liittyy tosin siihen, että ihmiset ovat vastanneet kysymykseen ajatellen kaikkia tehtäviä, joihin he ovat valmiita. Tavallisimmista kotitalousteistä korvaus lisäisi selvästi 16 prosentilla valmiutta siivota ja 13 prosentilla valmiutta auttaa ruuanlaitossa. Asioiden hoitoon kuten kaupassa käyntiin tai pankki tai postiasioiden hoitoon se vaikuttaisi puolestaan 14 prosentilla.

Erytisesti miesten suosimiin autolla kuljettamiseen, pienten korjaustöiden tekemiseen ja puutarha tai lumitöiden tekemisen kohtuullinen korvaus lisäisi 12-17 prosentilla valmiutta tehtävän mukaan.

14. AVUNTARPEEN JA AUTTAMISHALUN KOHTAANTO

Lukumäärien ja suhdelukujen arvioinnista ja käytöstä

Avun tarpeessa olevien vanhusten lukumäärä ja jakautuminen sukupuolen ja asuinpaikan mukaan koko maassa muodostavat pohjaa vanhusten palvelujen suunnittelulle ja sen käytännön järjestämiselle. Toisaalta tarvitaan riittävä kuva palvelun tuottajista ja nämä tiedot pitäisi suunnittelussa myös yhdistää. Tässä tutkimuksessa oli mahdollista arvioida avun tarpeessa olevien vanhusten ja auttamishaluisten eläkeläisten lukumäärät koko maassa erikseen kunkin tarpeen osalta. Suhteuttamalla nämä lukumäärät toisiinsa saadaan avun tarpeen ja auttamishalun välisiä suhde- eli kohtaantolukuja. Lähteinä olivat Eläketurvakeskuksen koko maata kattavat rekisteritiedot ja edustavien otosten perusteella saadut prosenttiluvut.

Esitettävien kokonaislukumäärien ja suhdelukujen tulkinnassa on kuitenkin huomattava niiden rajoitukset. Tästä tutkimuksesta saadut vanhusten avuntarveluvut perustuvat heidän ilmoittamaansa avuntarpeeseen siitä riippumatta, missä määrin he saavat jo apua eri lähteistä.

Eläkeläisten avunantohalukkuutta koskevat suhdeluvutkaan eivät välttämättä tarkoita sitä, että juuri tuo osa heistä olisi ilman muuta valmis lähtemään työhön, kuten aikaisemmin jo on todettu. Avuntarpeen ja auttamishalun kohtaantoa rajoittaa lisäksi käytännössä se, että ikäihmiset odottavat yleensä jokseenkin säännöllistä, tavallisesti saman auttajan antamaa apua, kun taas osa eläkeläisistä haluaisi antaa apua ainoastaan tilapäisesti, keikkaluontoisesti.

Vanhusten ja eläkeläisten kokonaislukumääriä

Seuraavan taulukon luvut ovat peräisin Eläketurvakeskuksen rekistereistä ja ne koskevat tilannetta vuoden 1993 lopussa.

Taulukko 32. Kaikki 75 vuotta täyttäneet vanhukset ja 45-74 -vuotiaat työeläkettä saavat sukupuolen ja asuinseudun mukaan koko maassa.

	Vanhukset	Eläkeläiset
Miehet	90 700	335 000
Naiset	209 700	410 000
Kaikki	300 400	745 000
Pääkaupunkiseutu	43 300	99 300
Muut kaupungit	142 500	362 000
Maaseutu	111 400	283 000

Luvuista näkyy selvästi vanhusjoukon naisvaltaisuus, kun naisia on jokseenkin kaksinkertainen määrä miehiin verrattuna. Eniten vanhuksia on pääkaupunkiseudun ulkopuolisissa kaupungeissa, mutta pääkaupunkiseudulla sitenkin suhteellisen vähän muihin alueisiin verrattuna. Alle 75-vuotiaiden eläkeläisten määrä on vanhuksiin verrattuna yli kaksinkertainen. Mies- ja naiseläkeläisten määrä on huomattavasti lähempänä toisiaan kuin vanhusten vastaava osuus.

Eri toiminnoissa apua tarvitsevat vanhukset koko maassa

Aineistosta voitiin siis arvioida avun tarpeessa olevien vanhusten määrä koko maassa myös jokaisen toiminnon kohdalla. Seuraavassa esitetään näitä lukumääriä keskeisimpien toimintojen osalta. Tässäkin on huomattava, että avun tarpeessa olevien luku perustuu vanhusten arvioihin siitä riippumatta miten paljon apua jo saadaan.

Taulukko 33. Avuntarpeessa olevien vanhusten lukumäärä keskeisimmissä toiminnoissa sukupuolen mukaan koko maassa (luvut tuhansia).

Toiminnot	Miehet	Naiset	Kaikki
siivoaminen	49	140	192
autolla kuljetus	27	111	138
pienet korjaustyöt	29	103	132
kauppassakäynti	17	90	111
pyykinpesu	31	80	111
lääkärilläkäynti	18	84	105
pankki-/postiasiat	15	73	90
puutarha-/lumityöt	24	54	78
ruuanlaitto, tiskaus	24	44	69
seura/apu eri tilaisuuksissa	12	52	66
keskusteluseura	16	38	54

Lukumäärien perusteella taulukosta erottuu seitsemän toimintoa, joissa avun tarve on selvästi suurinta. Kysytyimmässä toiminnassa, siivouksessa, lähen- telee avun tarpeessa olevien vanhusten määrä 200 000:aa. Yli 100 000 van- husta tarvitsee apua erilaisten asioitten hoitamisessa ja pienemmissä korjaus- töissä. Naisten avuntarpeen enemmisyys miehiin verrattuna näkyy selvästi myös näissä numeroissa. Useissa toiminnoissa on avuntarpeessa olevien naisten määrä jopa 4-5-kertainen miehiin nähden.

Lähes 200 000 vanhusta tarvitsee siivousapua.

Taulukko 34. Avun tarpeessa olevien vanhusten lukumäärä keskeisimmissä toiminnoissa koko maassa asuinseudun mukaan (luvut tuhansia).

Toiminnot	Pääkaupunki seutu	muut kau-pungit	maaseutu
siivoaminen	28	88	73
autolla kuljetus	13	60	63
pienet korjaustyöt	22	61	49
kauppassakäynti	18	47	46
pyykinpesu	18	47	47
lääkärilläkäynti	12	46	46
pankki-/postiasiat	12	38	40
puutarha-/lumityöt	13	27	42
ruuanlaitto, tiskaus	13	31	31
seura/apu eri tilai-suuksissa	9	28	27
keskusteluseura	4	24	24

Pääkaupunkiseudulla ovat selvästi kysytyimpiä siivousapu ja pienet korjaustyöt. Muissa yksittäisissä toiminnoissa avun tarpeessa olevien määrä jää alle 20 000:n. Maaseudulla erottuu tässäkin mm. asioiden hoitamiseen ja kuljetukseen liittyvä avuntarve. Sosiaalista kanssakäymistä halutaan myös kohdallaisen paljon pääkaupunkiseudun ulkopuolisella alueella.

Avuntarpeen ja auttamishalun kohtaanto koko maassa

Seuraavaan taulukkoon on koottu em. perusteilla arvioituja avuntarpeen ja eläkeläisavun suhdelukuja eräissä toiminnoissa. Eläkeläisavun tarjonta ylittää usein vastaavan avuntarpeen. Ainoat poikkeukset ovat raskaiden kotitöiden, kuten pyykinpesun ja siivouksen kohdalla. Sensijaan esimerkiksi keskusteluvaihtelua löytyy moninkertaisesti tarpeeseen nähden. Asioitten hoidon kohdallakin on tavallisesti noin kaksi auttajaa vanhusta kohti. Eläkeläiset siis ovat runsas voimavara vanhusten auttajina, jos heidän apunsa osataan ohjata oikein sitä tarvitseville. Raskaiden kotitöiden tekeminen pysyy silti pulmansuhteenä, joka tulee tarvittaessa ratkaista kotipalvelun keinoin.

Taulukko 35. Avun tarpeen ja eläkeläisavun kohtaantoluvut sukupuolen mukaan (eläkeläisauttajia yhtä apua tarvitsevaa, samaa sukupuolta olevaa vanhusta kohden) koko maassa keskeisimmissä toiminnoissa.

Toiminnot	Miehet	Naiset	Kaikki
siivoaminen	.82	.35	.43
autolla kuljetus	4.06	.30	1.08
pienet korjaustyöt	4.04	.08	1.02
kaupassakäynti	5.70	1.27	1.94
pyykinpesu	.22	.36	.34
pankki-/postiasiat	5.40	1.23	1.90
puutarha-/lumityöt	3.42	.68	1.53
ruuanlaitto, tiskaus	.95	2.14	1.62
seura/apu eri tilaisuuksissa	3.41	1.25	1.58
keskusteluseura	8.82	5.00	6.06

Miesten ja naisten välillä on suuria eroja. Jos sukupuolesta tulisi merkittävä avun tarpeen ja sen antamisen säätelijä, niin miehillä tilanne on selvästi parempi kuin naisilla. Miehillä riittäisi ilmeisesti kautta linjan resursseja keskinäiseen avunantoon, kun taas naisten kohdalla tulisi vaikeuksia avunsaannissa ainakin joissakin kohdin. Selvimmin tämä näkyy tyypillisesti miesten tehtävissä, kuten korjaustöissä, puutarha- ja lumitöissä ja autolla kuljetuksessa.

Taulukko 36. Eläkeläisavun tarjonnan ja vanhusten avun tarpeen kohtaantoluvut asuinseudun mukaan koko maassa.

Toiminnot	Pääkaupunki seutu	Muut kaupungit	Maaseutu
siivoaminen	.25	.53	.46
autolla kuljetus	.56	1.33	.98
pienet korjaustyöt	.45	1.12	1.04
kaupassakäynti	1.18	2.46	1.73
pyykinpesu	.17	.39	.30
pankki-/postiasiat	1.79	2.45	1.55
puutarha-/lumityöt	.63	2.29	1.27
ruuanlaitto, tiskaus	.63	2.08	1.28
seura/apu eri tilaisuuksissa	1.25	2.04	1.38
keskusteluseura	7.63	7.04	5.08

Pääkaupunkiseutu erottuu tässä kohdin heikoimmaksi alueeksi. Noin puolet toiminnosta on siellä sellaisia, joissa eläkeläisavun tarjonta jää pienemmäksi kuin vastaava avun tarve. Pääsyynä tähän lienee pääkaupunkilaisten muita pienempi valmius lähteä mukaan vapaaehtoistyöhön. Asioiden hoitoon ja erityisesti seurusteluun liittyvät toiminnot sujuisivat kuitenkin pääkaupunkiseudullakin hyvin. Muualla Suomessa avunantosuhde on sensijaan hyvä kaikissa muissa asioissa paitsi raskaissa kotitöissä, mihin vapaaehtoisuustyö tuskin luontevasti soveltuisikaan.

15. YHTEENVETO JA POHDINTAA- MIHIN ELÄKE- LÄISAPU ULOTTUU?

Tutkimustehtävä ja -aineisto

Lähivuosisikymmenien keskeinen sosiaalipoliittinen haaste on vanhusten huollon turvaaminen. Vanhusten määrän jatkuva kasvu, vanhustenhuollon kustannusten vastaava kasvu ja palvelurakenteen muutospyrkimys laitoshoidosta avohuoltoa suosivaksi ovat kriisiyttämässä nykyisen avopalvelun. Tässä tilanteessa on etsittävä uusia keinoja vanhusten palveluiden järjestämiseksi mm. vapaaehtoistyötä kehittämällä. Tämän tutkimuksen tarkoituksena olikin selvittää sitä, olisiko nykyisten eläkeläisten suuresta joukosta löydettävissä lisäresursseja tuohon työhön. Toisaalta haluttiin selvittää tarkemmin nykyisten vanhusten avuntarvetta eri asioissa ja heidän valmiuttaan vastaanottaa apua nuoremmita eläkeläisiltä.

Vanhusten otos edustaa kaikkia Suomessa asuvia 75 vuotta täyttäneitä, joilta tutkimusaineisto kerättiin henkilökohtaisten haastattelujen avulla. Aineistossa on yhteensä 487 henkilöä. Eläkeläisistä saatu otos edustaa kaikkia työeläkkeellä olevia 45-75-vuotiaita. Aineisto kerättiin postikyselynä ja se käsittää yhteensä 1508 vastaajaa. Aineisto on edustava, joten sen pohjalta voidaan tehdä johtopäätöksiä vapaaehtoistyön mahdollisuuksista.

Lisäksi tutkimuksessa haastateltiin perusteellisesti ns. teemahaastattelulla 12 tutkimuksessa mukana ollutta eläkeläistä ja neljä vanhusta. Teemahaastattelujen tulos vahvistaa osaltaan kyselyllä ja aiemmilla haastatteluilla saatuja tuloksia. Koko tutkimuksen ajan pyrittiin saamaan mahdollisimman luotettava kuva ihmisten todellisista tarpeista ja auttamishalukkuudesta.

Vanhusten avuntarpeesta

Avuntarpeeseen vaikuttivat selvimmin vanhusten iän lisäksi sairastavuus, terveydentila sekä asunnon tai asuinalueen puutteet. Nämä yhdessä muodostavat pahimmillaan todella kohtalokkaan yhteyden, eli iäkäs, huonokuntoinen ja sopimattomissa oloissa asuva vanhus tarvitsee apua hyvin moniin toimintoi-

hin. Suurin osa sairaalloisista ja iäkkäistä vanhuksista on yksinasuvia naisia, jotka siis ovat jatkossa palveluiden suurtarvitsijoita.

Tulokset osoittavat, miten avuntarve kasvaa selvästi iän myötä. 80 vuotta täyttäneiden avuntarve on useissa asioissa noin kaksinkertainen nuorempiin verrattuna. 75-80 ikävuoden väli taas on kriittistä aikaa palvelutarpeiden kasvun osalta. Jatkossa lienee aiheellista tarkistaa ikärajoja myös palvelutarpeiden määriä ennakoitaessa.

Avuntarve keskittyy itseasiassa kolmenlaisiin tilanteisiin. Ensinnäkin ras-kaaseen kotiapuun, joka mahdollistaa arkipäivän elämässä selviytymisen. Toisen suuren kokonaisuuden muodostavat liikkuminen kodin ulkopuolella ja erilaisten asioiden toimittaminen. Loppuosa tarpeista koskee kevyempiä, lähinnä sosiaaliseen kanssakäymiseen ja pieniin askareisiin liittyviä asioita. Käytännössä avuntarve on monipuolista, ts. se kohdistuu samanaikaisesti moniin eri asioihin. Palvelutarpeet ovat luonteeltaan aika erilaisia ja myös niiden tyydyttäminen edellyttää erilaisia palvelujärjestelyitä.

Myös tämä tutkimus vahvistaa käsitystä omaisten antaman avun suuresta määrästä. Avuntarve on niin suuri, että omaisten ja kuntasektorin mahdollisuudet selviytyä siitä myös jatkossa hyvin näyttää kyseenalaiselta. Näinollen tarvittaisiin lisää vapaaehtoistyön panosta. Vanhukset ovat yleisesti ottaen varsin halukkaita ottamaan apua vastaan vapaaehtoisilta eläkeläisauttajilta silloin, kun he kokevat nykyisen avun riittämättömäksi. Valinnanvapautta pidetään kuitenkin tässäkin tärkeänä. Vapaaehtoistyöstä oltiin myös valmiita maksamaan jotakin. Osa vanhuksista piti jopa ehdottoman välttämättömänä maksua, koska eivät halunneet ottaa mitään palveluita vastaan ilmaiseksi.

Eläkeläisten mahdollisuuksista toimia auttajina

Noin neljännes eläkeläisistä ilmoitti kyselyssä olevansa halukkaita auttamaan iäkkäitä ihmisiä. Avunantamisesta kokonaan kieltäytyviä oli vain noin kolmannes. Aika monet eläkeläiset ovat siis valmiita avunantoon. Jos avunantoon lähdetään, sitä ollaan valmiita antamaan hyvin monissa eri tehtävissä.

Eläkeläisten avunantoon liittyy kuitenkin joukko reunaehtoja, jotka rajoittavat toimintaa käytännössä. Suuri osa eläkeläisistä (57 %) oli viimeisen vuoden aikana jo antanut erilaista apua omaisilleen tai muille. Avunantaminen on siis jo nykyisin niin yleistä, että sen lisääminen ei ole aina kovin helppoa.

Auttaminen voi vaatia vankkaa sitoutumista työhön, mutta eläkeläisauttajien valmius siihen ei ole välttämättä kovin suuri. Suosituin työmuoto on satunnainen, keikkaluontoinen työ. Siihen olisi valmiita noin puolet auttamishaluisista eläkeläisistä. Säännölliseen auttamiseen (joko tiettyä aikana tai ei - tiettyä aikana tehtävään työhön) olisi valmiita vajaa viidesosa.

Varsinaista ansiotyötä eläkeläiset eivät halua enää tehdä. Vain kolme prosenttia haluaisi ansiotyötä tai olisi valmis lisäämään tämän hetkistä työpanostaan. Sen sijaan vapaaehtoistyöstä mahdollisesti saatavaan korvaukseen suhtauduttiin kaksijakoisesti: osa halusi ja osa ei. Korvauksia ei pidetä yleensä tärkeänä vapaaehtoistyön ehtona, mutta ne aktivoisivat kuitenkin osaa eläkeläisistä. Mahdollisten lisäansioden ei haluta missään nimessä vaarantavan eläke-etuja.

Auttamishalukkuutta rajoittaa eläkeläisten oma toimintakyky, joka vaihtelee yksilöllisesti ja eri eläkkeillä olevien välillä. Erot auttamishalussa eivät ole kuitenkaan kovin suuria eläkelajin mukaan. Asuinseudulla on merkitystä siten, että pääkaupunkiseudulla asuvat ovat vähiten kiinnostuneita vapaaehtoistyöstä.

Halutumpia tehtäviä olivat keskusteluseurana toimiminen, asiointi- ja kuljetusapu, pienehköt korjaustyöt ja pihatyöt. Yllättävää kyllä näytti siltä, että miehet olisivat naisia jonkin verran halukkaampia vapaaehtoistyöhön. Uusia mahdollisuuksia itseään toteuttavaan vapaaehtoistyöhön näyttäisi avautuvan nimenomaan piha- ja korjaustöissä. Niissä apua tarvitaan ja olisi myös tarjolla - kunhan auttaja ja autettava kohtaisivat.

Avuntarve ja eläkeläisapu

Eläkeläisavun tarjonta ylittää tämän tutkimuksen mukaan useissa kohdin vastaavan avuntarpeen. Asioitten hoidon ja myös kuljetusavun ja korjaustöiden kohdalla on avun tarpeen ja auttamishalun kohtaanto varsin hyvä. Raskaat kotityöt, kuten siivous ja pyykinpesu näyttävät sensijaan pysyvän suurimpina ongelmina, sillä niihin vapaaehtoiset eivät ole kovinkaan halukkaita. Omaisten työpanos on jo nyt suuri, ja varsinainen raskas auttamistyö on jatkossakin hoiduttava paljolti ulkopuolisten ammattilaisten voimin. Ihmisten väliseen kanssakäymiseen näyttäisi sen sijaan olevan tarjolla monin verroin enemmän vapaaehtoista apua kuin mitä tarve edellyttäisi.

Jos sukupuolesta muodostuisi tärkeä vapaaehtoistyön säätelijä esimerkiksi niin, että suurimmassa avun tarpeessa olevat iäkkäimmät naiset karsastaisivat miesten tarjoamaa apua, joudutaan ehkä vaikeuksiin, kun tarve ja auttamispotentiaali eivät määrältään osu yksiin. Sensijaan miehillä näyttäisi riittävän resursseja keskinäiseen apuun. Vapaaehtoistyössä on myös alueellisia eroja. Pääkaupunkiseutu muodostaa avun tarpeen ja mahdollisen lisäavun tarjonnan suhteen heikoimman alueen, koska valmius vapaaehtoiseen auttamiseen on pääkaupunkiseudulla vähäisempi kuin muualla.

Vapaaehtoistyön tulevaisuus näyttää kuitenkin tämänkin tutkimuksen mukaan parhaimmillaan valoisalta, koska ihmisillä on runsaasti valmiutta toistensa auttamiseen ja tukemiseen. Eläkeläisten vapaaehtoistyö vaatii onnistuakseen kuitenkin toiminnan sopivaa ja tarkoituksenmukaista organisointia

käytännössä samoin kuin erilaisiin korvauksiin yms. liittyvien, toimintaa rajoittavien säännösten lieventämistä tai poistamista.

Vaihtoehtoisia näkymiä toiminnan organisoimisesta

Vapaaehtoistyön ehdoista, säätelemisestä ja organisoimisesta käydään vilkasta keskustelua. Nyt käsillä olevan tutkimus tuo tähän keskusteluun oman lisänsä. Muutaman vuoden aikana on syntynyt aiemmasta poikkeavia keskinäisen auttamisen tapoja ja myös organisointimuotoja. Nämä ovat olleet sikäli menestyksellisiä, että mukaan on saatu suuri joukko uusiakin toimijoita ja apua tarvitsevat ovat tulleet autetuiksi.

Kun toteutetaan erityisesti vanhusten auttamista vapaaehtoistyönä on pyrittävä aina takaamaan toiminnan luotettavuus. Tämä puolestaan edellyttää joko auttajan ja autettavan keskinäistä hyvin luottamuksellista suhdetta tai toiminnan organisoimista järjestelmällisesti. Molemmat tavat ovat osoittautuneet käytännössäkin käyttökelpoisiksi. Keskinäinen luottamussuhde on toteutunut esimerkiksi hyvinkin tiivissä naapuriavussa ja organisoiminen esimerkiksi Mummonkammareissa.

Tässä tutkimuksessa nousi esille eläkeläisten vapaaehtoistyön kannalta kiintoisia asioita - jopa sellaisia, joita ei aiemmin ole tiedetty tai joista ei ainakaan ole ollut tutkittua tietoa. Aivan ensiksi selvisi, että melkoinen osa - yli puolet - eläkeläisistä auttaa jo nyt sukulaisiaan tai naapureitaan. Osa koki auttamisen hyvin sitovaksi, eikä lisäpanostus ole millään muotoa mahdollista. Tämä merkitsee sitä, että heidän osaltaan tilanne voi jopa johtaa auttamisesta luopumiseen.

Osa vastaajista oli ehdottomasti sitä mieltä, että ei halua sitoutua minkään järjestön tms. tahon vapaaehtoistoimintaan. Jos heidät halutaan mukaan, on etsittävä jokin muu järjestämisen väylä. Toinen ryhmä vapaaehtoistyöhön halukkaista oli niitä, jotka jo nyt toimivat järjestöissä. Toiminnan organisoiminen järjestön kautta on jatkossakin mielekästä.

Mielenkiintoinen havainto oli myös se, että eläkkeellä olevat miehet ilmaisivat halukkuutensa vapaaehtoistyöhön tehtävissä, joissa varmasti monet vanhukset todella tarvitsevat apua. Näitä ”miesten töitä” varten olisi kehitettävä jokin mielekäs organisointimuoto esimerkiksi eläkeläis- tai muun järjestön suojissa.

Aivan oman problematiikkansa näyttää muodostavan auttamisen ja avun vastaanottamisen maksullisuus. Osa vapaaehtoistyöhön halukkaista vastusti ehdottomasti minkäänlaisia korvauksia. Joidenkin mielestä taas kulukorvaus sopisi ja osa oli halukas jopa palkallisen tyyppiseen toimintaan. Osa vanhuksista taas oli jyrkästi sitä mieltä, että he eivät halua apua ilmaiseksi edes vapaaehtoisilta. Näitä eriäviä näkemyksiä on tarkkaan arvioitava jatkossa.

Kuten jo tutkimuksen viitetaustaosiossa todettiin, on olemassa monia vapaaehtoistyön organisointitapoja. Valitettavasti kuntien palkkaamia vapaaehtoistyön ohjaajia on kuitenkin viime aikoina vähennetty budjettisupistusten yhteydessä. Vaihtoehtoisina vapaaehtoistyön organisoimisen malleina voidaan esittää ainakin seuraavat:

1. Kunnan toimesta järjestetty ohjaaja tai välityspiste

Tässä mallissa toimii palkattu henkilö hoitamassa auttajien ja autettavien yhteyksiä. Avuntarvitsijat voivat ottaa tänne yhteyttä ja saada apua. Vapaaehtoisina voivat toimia aivan yksittäiset ihmiset taikka järjestöjen värväämät vapaaehtoiset. Tässä yhteydessä voidaan myös järjestää vapaaehtoisten koulutusta. Toiminnan koordinoija on siis tekninen välikäsi, joka huolehtii yhteyksistä ja voi myös olla tietynlaisena takeena avun laadusta.

2. Järjestön, seurakunnan tms. toimesta organisoitu vapaaehtoistyö

Järjestäjä huolehtii tässä vapaaehtoisten rekrytoinnista, mahdollisesta koulutuksesta ja välittää vapaaehtoiset avuntarvitsijoille. Vapaaehtoiset voivat toimia eläkeläis- ja veteraanijärjestöjen tapaan pääsääntöisesti saman järjestön väen tukena tai SPR:n ja seurakuntien ystävä- ja lähimmäistoiminnan tapaan auttaa ketä tahansa.

3. Jonkin yksittäisen toimintapisteen ympärille organisoitu monipuolinen aktiivisuus.

Tunnetuin esimerkki tästä on seurakuntien piirissä syntynyt Mummonkamari-idea. Tässäkin mallissa tietty yhteisö on palkannut vapaaehtoistoiminnalle vetäjän tai koordinoijan, joka huolehtii vapaaehtoisten rekrytoinnista ja välittämisestä avuntarvitsijalle. Tämä ei välttämättä edellytä sitoutumista tiettyyn yhteisöön.

Kuten jo aiemmin on todettu, vapaaehtoinen auttaminen voi toteutua myös ilman erityistä organisoimista. Tästä ovat esimerkkeinä omaehtoiset keskinäisen avun mallit, kuten naapuriapu yms. Jonkinmuotoinen organisointi ainakin avun välityksen takaamiseksi vaikuttaa kuitenkin perustellulta. Sillä voidaan taata, että vanhus saa luotettavan auttajan tätä tarvitessaan. Yksi vapaaehtoinen ei myöskään joudu sitoututumaan liian raskaaseen työhön. Koska läheskään kaikki vapaaehtoistyöhön halukkaat eivät tiedä, mitä kautta voisivat apuaan tarjota, on jonkin yhteisön taikka kunnan hoitama kohtaamispaikka tarpeen.

ENGLISH SUMMARY

Research assignment and material

Over the next few decades, the major challenge facing social policy will be how to guarantee care for the elderly. The constant expansion of the elderly population and therewith the corresponding increase in the cost of elderly care as well as the foreseeable shift in the service structure from residential care to out-patient care are putting a strain on present out-patient services. This situation calls for new patterns of service provision to the elderly, e.g. expansion of the voluntary sector. The purpose of this study was to find out whether an additional resource for this work could be recruited among the large number of current retirees. On the other hand, we also wanted to define more exactly the need for help experienced by old people with different activities and their willingness to accept help from younger pensioners.

The sample of old people represents all residents of Finland who are over the age of 75. The research material was collected by means of personal interviews. This sample comprises 487 persons. The sample of pensioners represents all employment pension beneficiaries between the ages of 45 and 75. The material was collected by means of mailed questionnaires and the sample comprises 1508 respondents. The material is highly representative and allows for conclusions to be made as to the potential of the voluntary sector.

Furthermore, depth interviews were conducted with 12 of the pensioners and 4 of the old persons participating in the study. The findings of the depth interviews further confirm the results obtained by questionnaires and previous interviews. Throughout the study, the aim was to paint as reliable a picture as possible of the actual needs of people, on the one hand, and of the willingness to provide care, on the other.

Old people's need for care

In addition to age, the factors most clearly associated with the need for care included morbidity, health and deficiencies in housing and residential area. Where concurrent, these factors, at worst, produce a truly disastrous situation; in other words, an old person of advanced age and poor health living in disadvantaged circumstances needs help coping with very many activities. The majority of the ailing old persons of advanced age are lone women, who will continue to be large consumers of services in the future, as well.

The findings indicate a definite increase in the need for care with age. Those who are over the age of 80 are twice as dependent on help with many activities as those who are younger. The interval between the ages of 75 and 80 is critical in terms of growing need for services. It will probably be advisable in the future to reconsider age limits also when estimating the future volume of services required.

The need for care is, in essence, concentrated to three kinds of cases. First of all, heavy domestic help enabling people to cope with the activities of daily life. Secondly, getting out of the house and running errands and, thirdly, social interaction and minor chores. In practice, old people need assistance coping with a wide range of activities at the same time. The need for care differs considerably and requires versatile patterns of service provision.

This study also lends support to the belief that family and close relations are the major caregivers. The need for care is so great that it is unlikely that the next-of-kin and the municipal sector will be able to manage on their own in the future. This calls for additional voluntary resources. Generally speaking, old people are quite willing to accept help from volunteer pensioners when they find that the care they are currently receiving is inadequate. However, they emphasize choice of freedom. They were also ready to pay for the services of a volunteer. Indeed, some of the old people insist on paying for the care because they do not want to accept any services for free.

The potential of pensioners as caregivers

Around one-fourth of the pensioners reported that they were willing to help older people. As few as one-third of the respondents were completely against the idea. We can deduce that quite a few pensioners are willing to help. Those who responded favourably are willing to provide a wide range of services.

However, the provision of care by pensioners is subject to a number of boundary conditions that, in effect, restrict these services. Many pensioners (57%) had already provided care to their family or others in the preceding year. This means that the provision of care is already so common that there is not much scope for increasing its volume.

Caring may require a firm commitment but pensioners are not necessarily very inclined to make such a commitment. Random jobs, or gigs if you like, were most popular among the respondents. Around half of the pensioners who responded favourably were willing to do this kind of work. A little less than one-fifth of the respondents were willing to provide care on a regular basis (either work at a certain time or not work at a certain time).

The pensioners were no longer interested in actual gainful employment. A mere 3% of the respondents reported that they wanted to engage in gainful activity or increase their present work contribution. However, opinions were divided on the question of payment for care; some wanted payment for their services, and some did not. Payment is not generally considered to be an important prerequisite for voluntary work but it would act as an incentive on part of the pensioners. The respondents by no means wanted extra earnings to risk their pension benefits.

The willingness of the pensioners to provide care is restricted by their own functional capacity, which varies depending on the individual and on the form of pension drawn. However, the willingness to provide care does not differ much by form of pension. The residential area matters, in that those living in the metropolitan area were found to be the least interested in providing voluntary services.

Most respondents reported that they would prefer to act as companions, run errands and provide transport, and do minor repair work and outdoor chores. Surprisingly enough, men were somewhat more willing than women to engage in voluntary work. Indeed, outdoor chores and repair work seem to open up new possibilities for self-fulfilling voluntary work. These services are much needed and they are available, too, provided that the caregiver and the care recipient are brought together.

The need for care and pensioners as caregivers

This study established that the supply of care by pensioners exceeds the corresponding need for care at several points. When it comes to running errands and helping with transport and repair work, supply meets demand fairly easily. Heavy domestic work, such as cleaning and doing laundry, seems to cause the greatest problems as the volunteers are rather reluctant to provide this kind of assistance. The work contribution of the family and close relations is large as it is and outside professionals have to largely be relied on to perform the heavy work, in the future, as well. The number of people volunteering their services for social interaction, however, seems to exceed demand many times over.

Were gender to become an important regulator of voluntary services, for instance in that the elderly women who are most in need of care were to refuse to accept care from men, problems may arise as the need and caregiving potential do not coincide in volume. However, men seem to possess adequate resources for mutual help. There are also regional differences in the provision of voluntary services. The metropolitan area is the weakest in terms of need for care and supply of additional resources, as the people residing in the metropolitan area are less willing to provide voluntary services than people living elsewhere.

At its best, the future of the voluntary service sector looks bright as the study established that people are very willing to help and support each other. In order to succeed, the voluntary services offered by pensioners have to be organized within the framework of some suitable and appropriate association or agency. Furthermore, the current regulations on payment that restrict voluntary services need to be alleviated or abolished altogether.

Alternative organizational patterns

The terms of voluntary work, its regulation and organization are being lively debated. This study wishes to contribute to this debate. The last few years have witnessed the emergence of new patterns of self-help and new organizational models. They have been successful in that a great number of new actors have been engaged for the work and the people who are in need of help have been cared for.

In particular, where old people are the recipients of care provided within the framework of voluntary services, the reliability of services always has to be guaranteed. This requires either a very confidential relationship between the caregiver and the care recipient or systematic organization of services. Both approaches have proved practicable. Close neighbour contacts are an example of the former, the agency Mummonkamari ('Grandma's Chamber') negotiating voluntary services, of the latter.

This study uncovered some interesting facts about voluntary work and pensioners, including aspects that, until now, have remained unknown or that have not been examined before. First of all, we established that a large number, actually more than half, of the pensioners are already providing care to their next-of-kin or neighbours. Some of them felt very tied down by their caring activity and their present contribution could not possibly be increased. Rather on the contrary: their situation may even cause them to quit their involvement in voluntary services.

Part of the respondents were definitely against committing themselves to the voluntary work of an association or agency. If their contribution is wanted, another pattern of organization has to be found. Another group of respondents comprised those who were already actively involved in the voluntary work of an association. Provision of services through an organized framework will be meaningful in the future, as well.

We also made the interesting observation that retired men were willing to volunteer services that many old people really need help coping with. Some appropriate pattern of organization needs to be designed for these "male jobs", for instance within the framework of an association of pensioners or another similar organization.

The question of payment for care arose many feelings. Some of those willing to volunteer their services were absolutely against any sort of payment, whereas some others would accept coverage for running expenses, and some were willing to do waged work. Part of the old people reported that they would, under no circumstances, accept help for free, not even from volunteers. These differing views need to be closely examined in the future.

As we already mentioned in the part discussing the reference background of the study, there are many alternative patterns of organizing voluntary services. Unfortunately, the municipalities have had to reduce the number of instructors because of budgetary cuts. We suggest the following alternative models for organizing voluntary services:

1. Instructor employed by or agency run by the municipality

In this model, a person is employed to negotiate services between carers and care recipients. Those in need may contact the agency for care. Voluntary services may be provided by individual persons or by volunteers recruited by associations. The volunteers may also be offered training. The welfare provision is coordinated by an intermediary, who links the carer with the care recipient and who acts as some kind of guarantee for the quality of the care provided.

2. Voluntary services provided by associations, religious congregations, or the like

The welfare provider recruits the volunteers, attends to their training, if any, and acts as an intermediary between the volunteer and the person in need of care. The volunteers may support either other members of their association or non-members. The association of pensioners and war veterans are an example of the former approach to the provision of welfare services, The Finnish Red Cross and the religious congregations of the latter.

3. Versatile services organized within the framework of one individual agency

The best known example is the so-called 'Mummonkamari' agency, which is a service negotiating agency working within the framework of a religious congregation. In this model, too, the agency employs a coordinator to take care of recruitment and mediation of volunteers to those in need. This does not necessarily imply commitment to a certain association.

As was stated before, the existence of an organization is not a condition for the provision of voluntary care. This is illustrated by self-help, neighbour help, etc. However, some sort of organization seems to be justified, at least for bringing the caregiver and the care recipient together. In this way, the old person receives the services of a reliable caregiver when he needs one and one volunteer does not have to commit himself to too heavy a job. As the channels through which services may be offered are not by far known to all people who are willing to engage in voluntary services, an association or municipal agency is needed to act as a link between caregivers and care recipients.

Kirjallisuus

Eläketurvakeskus ja Kansaneläkelaitos: Tilasto Suomen eläkkeensaajista 1993, Helsinki 1994.

Eläketurvakeskus: Tilastotietoja yksityisen sektorin työsuhteessa olleista 1993.

Forss Simo: Ikääntyvien työpanosta tarvitaan. Teoksessa Koskiahon ym. (toim.), Sosiaalipolitiikan oikeutus. Tampereen yliopisto, Tampere 1993.

Forss Simo: Eläkkelle siirtymisen syitä ja seurauksia. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 1989:3, Helsinki 1990.

Forss Simo: Vahuseläkkeelle siirtyminen ja hyvinvointi. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 1982:2, Mänttä 1982.

Forss Simo, Tuominen Kristiina: Nuorena eläkkeelle. YVE-eläkeläisen näkökulma. Varhaiseläketutkimuksen tuloksia. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 1991:2, Jyväskylä 1991.

Gould Raija: Työelämä takapäin? Tutkimus ikääntyneiden työntekijöiden työssä pysymisestä vuosina 1990-1993. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 1994:3, Helsinki 1994.

Gould Raija, Takala Mervi, Lundqvist Bo: Työ vai eläke. Yksilöllisellä varhaiseläkkeellä olevien ja työssäkäyvien vertailu. Varhaiseläketutkimuksen tuloksia. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 1991:1, Jyväskylä 1991.

Haavio-Mannila: Hoivaamistehtävät ja yhteiskunnallinen työnjako. Sosiologia 3/83.

Heikkinen Riitta-Liisa, Suutama Timo (toim.): Iäkkäiden henkilöiden toimintakyvyn ja terveyden arviointi. Ikivihreät-projekti, osa 2, STM kehittämissosaston julkaisuja 1991:10, Helsinki 1992.

Heino Tapio: Tyytyväisiä varhaiseläkeläisiä. Tutkimus varhennetun vahuseläkkeen saajista. Tampereen yliopisto, sosiologian laitos, Tampere 1993.

Hervonen Antti, Pohjolainen, Pertti: Gerontologian ja geriatrian perusteet, Tampere 1990.

Hyrkkänen Raili: Työkyvyttömät 1970-luvulla. Osaraportti 6, Terveystila. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 1983:3, Mänttä 1983.

Korhonen Liisa: Lama lisännyt vanhusten riskiä joutua kaltoinkohdeiluiksi. Sosiaaliturva 18/94.

Korpela Timo: Eläketurvan ongelmat. Teoksessa Sailas ym.(toim.), 55+, katsaus ikääntyvien elinoloihin. Stakes, elinolot 1994:1 Helsinki.

Manner M.: Työ ja eläkkeelläolo. KELA:n julkaisuja M:48, Helsinki 1985.

Matthies Aila-Leena: Sosiaalityön ja kansalaistoiminnan suhteen uudelleenmuotoutuminen. Teoksessa Kansalaisen hyvinvoinnin tulevaisuus- puheenvuoroja. Sosiaali- ja terveysjärjestöt 1995, Helsinki 1995.

Raassina Anne: Ansiotyöstä luopumisen ehdot. STM:n kehittämisosaston selvityksiä 1991:8, Helsinki 1991.

Raassina Anne: Vanhuspolitiikka, Lähtökohdat tulevaisuudelle. STM:n julkaisuja 1994:6, Helsinki 1994.

Salavuo Kari: Omaishoivan ja vapaaehtoistyön rajoitukset tunnistettava. Sosiaaliturva 23/1994.

STM: Kohti hyvää Suomea. Sosiaalipolitiikka valintojen edessä. STM:n julkaisuja 1991:1, Helsinki 1991.

STM: Vanhuusbarometri 1994. STM:n selvityksiä 1994:6, Helsinki 1994.

Tilastokeskus: Ammattiluokitus 1987. Käsikirjoja nro 14, uusittu laitos, Helsinki 1987.

Tilastokeskus: Vuoden 1986 elinolotutkimus, Helsinki 1989.

Tilastokeskus: Vuotuinen ajankäyttö. Tutkimuksia 183, Helsinki 1992.

Tilastokeskus: Asuntokunnat ja perheet, Väestölaskenta 1990, Helsinki 1993.

Tilastokeskus: Vapaa-aika numeroina 4. Kulttuuri ja viestintä 1993:6, Helsinki 1993.

Viitala: Kotipalvelu - työtä ihmisten kesken. Kotipalvelutyön sisällön kehittämisprojektin raportti 2. Sosiaalihuollon julkaisuja 1990:18, Helsinki 1990.

LIITETAULUKOT
 HAASTATTELULOMAKE
 KYSELYLOMAKE

LIITETAULUKKO 1. 75 vuotta täyttäneiden vanhusten avuntarve eri toiminnoissa. Kussakin toiminnassa apua tarvitsevien prosenttiosuudet kaikista vastaajista (487).

	Lukumäärä	%
Siivoaminen	312	64
Autolla kuljetus	224	46
Pienet korjaustyöt	216	44
Kaupassakäynti	180	37
Pyykinpesu	180	37
Lääkärilläkäynti	170	35
Pankki-/postiasiat	146	30
Puutarha-/lumityöt	126	26
Ruuanlaitto ja tiskaus	112	23
Seura/apu eri tilaisuuksissa	107	22
Keskusteluseura	88	18
Henkilökohtainen hygienia	88	18
Ulkona liikkuminen	88	18
Lukeminen, kirjeiden kirjoitus	83	17
Bussilla/junalla kulkeminen	54	11
”Muu” asia	44	9
Pukeutuminen/riisuuntuminen	34	7
Sisällä liikkuminen	19	4

LIITETAULUKKO 2. Eri toiminnoissa riittämättömästi apua saavien lukumäärät ja prosenttiosuus apua tarvitsevista sekä eläkeläisapua haluavien prosenttiosuus riittämättömästi apua saavista

	lkm	Riittämättö- mästi apua saavat %	Eläkeläis- apua haluavat %
Siivoaminen	55	18	78
Autolla kuljetus	33	15	78
Pienet korjaustyöt	35	16	77
Kaupassakäynti	17	10	94
Pyykinpesu	15	8	67
Lääkärilläkäynti	17	10	59
Pankki-/postiasiat	7	8	86
Puutarha-/lumityöt	20	16	90
Ruuanlaitto ja tiskaus	17	15	71
Seura/apu eri tilaisuuksissa	25	24	84
Keskusteluseura	40	46	80
Henkilökohtainen hygienia	10	11	90
Ulkona liikkuminen	30	34	77
Lukeminen, kirjeiden kirjoitus	13	16	85
Bussilla, junalla kulkeminen	15	27	67
"Muu" asia	25	58	80
Pukeutuminen/riisuuntuminen	6	18	50
Sisällä liikkuminen	1	5	100

LIITETAULUKKO 3. Vanhusten avuntarve eri toiminnoissa iän mukaan.

	Alle 80 v. %	80 v.- %
Siivoaminen	50	75
Autolla kuljetus	33	57
Pienet korjaustyöt	34	52
Kaupassa käynti	26	46
Pyykin pesu	23	48
Lääkärillä käynti	21	45
Pankki-/postiasiat	17	41
Puutarha-/lumityöt	23	29
Ruuanlaitto ja tiskaus	14	30
Seura/apu eri tilaisuuksissa	12	29
Keskusteluseura	13	22
Henkilökohtainen hygienia	11	25
Ulkona liikkuminen	11	24
Lukeminen, kirjeiden kirjoitus	11	21
Bussilla/junalla liikkuminen	5	16
"Muu" asia	7	10
Pukeutuminen/riisuuntuminen	5	8
Sisällä liikkuminen	2	5

LIITETAULUKKO 4. Vanhusten avuntarve siivouksessa ja kaupassa-käynnissä 2-vuotiskäluokittain. Avuntarpeessa olevat prosentteina ao. ikäluokkiin kuuluvista (lukumäärät suluissa)

	Siivoaminen %	Kaupassakäynti %	(lkm)
75-76 v.	41	20	(61)
77-78 v.	52	23	(106)
79-80 v.	63	34	(80)
81-82 v.	74	50	(80)
83-84 v.	78	41	(63)
85 v.-	80	55	(85)

LIITETAULUKKO 5. Eläkeläisten terveydentila eläkelajin mukaan.

Terveydentila	Eläkelaji					Yhteensä %
	TKE/- OSATK %	OSE/- YVE %	TTE %	VAVE %	VE %	
melko tai erittäin hyvä	6	15	33	51	24	21
kohtalainen	49	69	55	41	55	55
melko tai erittäin huono	45	16	11	8	21	25
Yhteensä (lukumäärä)	100 (329)	100 (134)	100 (87)	100 (51)	100 (890)	100

LIITETAULUKKO 6. Eläkeläisten harrastukset sukupuolen mukaan.

Harrastukset	Miehet %	Naiset %	Yhteensä %
liikunta	60	63	62
lukeminen	48	67	58
käsityöt	12	58	36
järjestö- ja yhdistystoiminta	17	17	17
taide- ja kult- tuuriharrastukset	10	21	15
seurakunnan tilaisuudet tai toiminta	9	19	14
muut harrastukset	15	12	14
kerhot	10	17	13

LIITETAULUKKO 7. Ammattiala, jolla eläkeläiset ovat toimineet viimeksi ennen eläkkeelle siirtymistään sukupuolen mukaan.

Ammattiala	Miehet %	Naiset %	Yhteensä %
ei ammattia	12	11	11
tekninen, tieteellinen ym. työ	11	6	9
terveydenhuolto, sosiaalialan työ	1	10	6
hallinto- ja toimistotyö	8	12	10
kaupallinen työ	4	8	6
maa- ja metsätaloustyö, kalastus	15	18	16
kuljetus- ja liikennetyö	8	3	6
teollinen, rakennus ym. työ	33	14	23
palvelutyö ym.	7	18	13
Yhteensä (lukumäärä)	100 (707)	100 (801)	100 (1508)

LIITETAULUKKO 8. Eläkeläisten ja heidän puolisoidensa käteenjäävät nettotulot kuukaudessa eläkelajin mukaan.

	Eläkelaji					Yhteensä
	TKE/- OSATK %	OSE/- YVE %	TTE %	VAVE %	VE %	
Nettotulot						
alle 5 000 mk	37	27	40	27	39	37
5 000-6 999 mk	23	25	26	22	31	28
7 000 mk tai yli	40	48	34	51	30	35
Yhteensä (lukumäärä)	100 (295)	100 (122)	100 (80)	100 (49)	100 (783)	100 (1329)

LIITETAULUKKO 9. Eläkeläisten ansiotyöntekohalu eläkelajin mukaan.

	Eläkelaji					Yhteensä
	TKE/- OSATK %	OSE/- YVE %	TTE %	VAVE %	VE %	
Ansiotyöhalu						
kyllä	3	2	6	.	3	3
vaikea sanoa	12	2	15	12	5	7
ei	84	97	79	88	93	90
Yhteensä (lukumäärä)	100 (321)	100 (131)	100 (84)	100 (49)	100 (855)	100 (1440)

LIITETAULUKKO 10. Eläkeläisten menettely avuntarvetilanteessa asuinseudun mukaan.

Menettely tilanteessa	Asuinseutu				Yhteensä %
	pääkaupunki- seutu %	muu kaupunki %	maaseutu- tutajama %	muu maaseutu- alue %	
meniisi auttamaan	17	24	24	28	24
ehkä meniisi	17	24	26	26	24
ei osaa sanoa	26	23	23	20	23
ei meniisi	40	29	28	26	30
Yhteensä (lukumäärä)	100 (199)	100 (620)	100 (272)	100 (289)	100 (1380)

LIITETAULUKKO 11. Eläkeläisten menettely avuntarvetilanteessa asuinläänin mukaan.

Menettely tilanteessa	Asuinlääni				Yhteensä %
	Uudenmaan lääni %	muu Etelä- Suomi %	Keski- Suomi %	Pohjois- Suomi %	
meniisi auttamaan	17	24	26	25	23
ehkä meniisi	18	23	28	24	24
ei osaa sanoa	26	22	20	27	23
ei meniisi	39	31	26	23	30
Yhteensä (lukumäärä)	100 (286)	100 (507)	100 (422)	100 (169)	100 (1384)

LIITETAULUKKO 12. Avunantohalu eri toiminnoissa sukupuolen mukaan, % -osuus auttamishaluisista eläkeläisistä (lkm suluissa). Auttamishaluiset (meni tai ehkä meni auttamaan tai ei osaa sanoa) eläkeläiset (N=852).

Eläkeläisten halu auttaa	Miehet %	Naiset %	Yhteensä %	(Lkm)
keskusteluseura	61	72	66	(563)*
kaupassa käynnissä	41	44	42	(361)
pankki- ja postiasioiden hoidossa	36	34	35	(298)
lukemisessa ja kirjeiden kirjoittamisessa	18	44	31	(266)*
kuljettamisessa autolla lähiseudulla	47	13	30	(254)*
pienien korjaustöiden tekemisessä	50	3	26	(225)*
ulkona liikkumisessa	19	32	26	(218)*
puutarha- ja/tai lumitöiden tekemisessä	35	15	25	(211)*
ruuanlaitossa ja tiskauksessa	10	36	23	(194)*
seurana ja apuna tilaisuuksis- sa käynnissä	17	25	21	(176)*
siivoamisessa	17	18	17	(148)
sisällä liikkumisessa	8	21	14	(123)*
vaikeasti sairaan säännöllinen tapaaminen	9	13	11	(91)
jossakin muussa asiassa (N=496)	18	17	17	(86)
pukeutumisessa ja riisuuntumi- sessa	3	11	7	(62)*
pyykinpesussa	4	10	7	(60)*
bussilla ja/tai junalla kulkemisessa	3	7	5	(46)*
henkilökohtaisen hygienian hoi- dossa	2	7	4	(36)*

* ero miesten ja naisten välillä

LIITETAULUKKO 13. Eläkeläisten menettely avuntarvetilanteessa iän mukaan.

Menettely tilanteessa	Ikä			Yhteensä %
	45-59 v. %	60-69 v. %	70-74 v. %	
menisi auttamaan	27	24	19	24
ehkä menisi	17	27	21	24
ei osaa sanoa	24	22	25	23
ei menisi	32	27	36	30
Yhteensä (lukumäärä)	100 (265)	100 (847)	100 (317)	100 (1429)

LIITETAULUKKO 14. Eläkeläisten menettely avuntarvetilanteessa ammattiryhmän mukaan.

Menettely tilanteessa	Ammattiryhmä							
	johtavassa asemassa %	ylempi toimihenkilö %	alempi toimihenkilö %	työntekijä %	yrittäjä tai ammatinharj. %	maanviljelijä %	koti-rouva %	Yhteensä %
menisi auttamaan	31	28	26	19	29	29	24	23
ehkä menisi	29	32	27	21	24	22	29	24
ei osaa sanoa	8	13	22	27	21	21	14	23
ei menisi	32	27	25	32	26	28	33	30
Yhteensä (lukumäärä)	100 (59)	100 (119)	100 (198)	100 (691)	100 (120)	100 (177)	100 (21)	100 (1385)

TUTKIMUS IÄKKÄIDEN IHMISTEN AVUNTARPEESTA JA VAPAAEHTOISTYÖN MAHDOLLISUUKSISTA

TERVEYS JA TOIMINTAKYKY

1. Millaiseksi arvioitte nykyisen terveydentilanne? (LUETTELE VAIHTOEHDOT JA NÄYTÄ KORTTI 1)

erittäin hyvä.....	2	1
melko hyvä.....		2
kohtalainen.....		3
melko huono.....		4
erittäin huono.....		5
ei osaa sanoa.....		6

2. Tunnetteko itsenne niin terveeksi, että pystytte tekemään sitä, mitä haluatte? Tapahtuuko tätä lähes aina, kohtalaisen usein, aika harvoin vai tuskin koskaan? (LUETTELE VAIHTOEHDOT JA NÄYTÄ KORTTI 2)

lähes aina.....	3	1
kohtalaisen usein.....		2
aika harvoin.....		3
tuskin koskaan.....		4
ei osaa sanoa.....		5

3. Onko Teillä joku sairaus, vamma tai vaiva, joka tekee tällä hetkellä vaikeaksi tai mahdottomaksi hoitaa tavalliset päivittäiset tehtävät? (Esimerkiksi työt kotona, asiointi kodin ulkopuolella, vapaa-ajan toiminnot jne.)

ei.....	4	1
kyllä.....	2	2

==> mikä tai millainen?

5 1,

2,

4. Onko asunnossanne tai asuinalueellanne joitakin sellaisia puutteita, jotka tekevät vaikeaksi tai mahdottomaksi hoitaa tavalliset päivittäiset tehtävät? (Esimerkiksi työt kotona, asiointi kodin ulkopuolella, vapaa-ajan toiminnot jne.)

ei ole.....	6	1
on.....	2	2

==> mitä?

7 1,

2,

LÄHEISIMMÄT IHMISET

5. Kuinka monta elossa olevaa lasta Teillä on?

yhteensä _ _ lasta

Ei yhtään lasta..... 1

6. Jos teillä on lapsia, kuinka usein olette puhelimitse, kirjeitse tai vierailujen kautta yhteydessä lapsinne? (LUETTELE VAIHTOEHDOT JA NÄYTÄ KORTTI 6)

päivittäin.....	10	1
viikottain.....		2
kuukausittain.....		3
muutaman kerran vuodessa.....		4
harvemmin.....		5
ei lainkaan.....		6
ei osaa sanoa.....		7

GALLUP

7. Kuinka usein olette puhelimitse, kirjeitse tai vierailujen kautta yhteydessä muihin sukulaisiinne?
(LUETTELE VAIHTOEHDOT JA NÄYTÄ KORTTI 7)

päivittäin.....	11	1
viikkottain.....		2
kuukausittain.....		3
muutaman kerran vuodessa.....		4
harvemmin.....		5
ei lainkaan.....		6
ei osaa sanoa.....		7

8. Kuinka monta sellaista hyvää ystävää Teillä on, joihin luotatte ja joiden kanssa voitte puhua henkilökohtaisista asioista? (Mukaan ei lasketa puolisoa, lapsia, lastenlapsia, sisaria eikä veljiä)

ei yhtään.....	12	1
yksi.....		2
kaksi.....		3
kolme tai useampia.....		4
ei osaa sanoa.....		5

9. Kuinka usein koette olevanne nykyään yksinäinen? (LUETTELE JA NÄYTÄ KORTTI 9)

en juuri koskaan.....	13	1
silloin tällöin.....		2
aika usein.....		3
lähes koko ajan.....		4
ei osaa sanoa.....		5

10. Miten helppoa tai vaikeaa teidän on tutustua muihin ihmisiin? (LUETTELE VAIHTOEHDOT JA NÄYTÄ KORTTI 10)

hyvin vaikeaa.....	14	1
hieman vaikeaa.....		2
jokseenkin helppoa.....		3
hyvin helppoa.....		4
ei osaa sanoa.....		5

11. Mitä mieltä olette elämäntilanteestanne nykyisin eläkkeellä ollessanne?
(LUETTELE VAIHTOEHDOT JA NÄYTÄ KORTTI 11)

hyvin tyytyväinen.....	15	1
melko tyytyväinen.....		2
melko tyytymätön.....		3
hyvin tyytymätön.....		4
ei osaa sanoa.....		5

AVUN TARVE JA LÄHDE

12. Iän lisääntyessä ei välttämättä enää selviä itse kaikista arkielämän toiminnoista.

A. Seuraavassa luetellaan joitakin arkielämän toimintoja. Luen ne nyt Teille yksitellen läpi. Sanokaa kunkin kohdalla tarvitsetteko Te siinä tällä hetkellä apua? (Täytetään luettelon sarake A.)

JOS EI TARVITSE MISSÄÄN KOHDASSA APUA ==> SIIRTYKÄÄ KYSYMYKSEEN 20. (SIVULLE 5.)

B. Luen Teille nyt yksitellen läpi ne toiminnot, jossa sanoitte tarvitsevanne apua. Sanokaa kunkin kohdalla saatteko siinä tällä hetkellä riittävästi apua? (Täytetään luettelon sarake B.)

JOS SAA JO RIITTÄVÄSTI APUA KAIKISSA KOHDISSA ==> SIIRTYKÄÄ KYSYMYKSEEN 19. (SIVULLE 5.)

HALUKKUUS OTTAA APUA VASTAAN VAPAAEHTOISTOIMINNAN KAUTTA

(LUETAAN VAIN NIILLE, JOTKA VASTAAVAT KYSYMYKSEEN 12.C.)

Kunta ja erilaiset järjestöt antavat ulkopuolista apua iäkkäille ihmisille. Yhä useammat ihmiset haluavat nykyisin auttaa vanhuksia myös vapaaehtoisesti. Vapaaehtoistyössä annetaan apua jokapäiväiseen elämään liittyvissä asioissa ja askareissa. Vapaaehtoistyöntekijä menee apua tarvitsevan luo ja auttaa häntä sellaisissa tehtävissä, joissa tämä haluaa apua. Käynneistä ja tehtävistä sovitaan tietenkin etukäteen.

Meillä on paljon eri ikäisiä ja eri eläkkeillä olevia eläkeläisiä. Viime aikoina on myös mietitty, olisiko mahdollista että eläkeläiset toimisivat enemmän iäkkäiden ihmisten auttajina. Työstä pitäisi ehkä maksaa rahallinen korvaus.

Haluaisimme kysyä seuraavaksi Teidän henkilökohtaisia mielipiteitänne tällaisesta vapaaehtoistyöstä. Erityisen kiinnostuneita olemme siitä, haluaisitteko itse ottaa vastaan tällaista apua. Olkaa hyvä ja vastatkaa seuraaviin kysymyksiin tämän hetkisen tilanteenne mukaan:

C. Seuraavaksi luettelen Teille ne arkielämän toiminnot, joissa olette edellä sanoneet tarvitsevanne apua, mutta joissa ette tällä hetkellä saa riittävästi apua (merkintä sarakkeella A., ei sarakkeella B.). Luen ne Teille yksitellen läpi. Sanokaa kunkin kohdalla, olisitteko halukas ottamaan siinä apua vastaan eläkeläisiltä, jotka toimivat vapaaehtoistyöntekijöinä: (Täytetään luettelon sarake C.)

LUETTELO:	A. TAR- VITSEN APUA	B. SAAN RIIT- TÄVÄSTI APUA	C. HALUAIN OTTAA APUA VASTAAN ELÄKE- LÄISILTÄ
1. lukemisessa ja kirjeiden kirjoittamisessa	16 1,	17 1,	18 1,
2. keskusteluseurana	2,	2,	2,
3. seuraa tai apua erilaisissa tilaisuuksissa käynnissä (esim. teatteri, elokuvat, yhdistykset yms.)	3,	3,	3,
4. henkilökohtaisen hygienian hoidossa (peseytyminen, WC, kynsien leikkuu jne.) ...	4,	4,	4,
5. pukeutumisessa ja riisuuntumisessa	5,	5,	5,
Entä seuraavissa <u>jokapäiväisissä askareissa:</u>			
6. ruuanlaitossa ja tiskauksessa	6,	6,	6,
7. siivoamisessa	7,	7,	7,
8. pyykinpesussa	8,	8,	8,
Entä seuraavissa <u>liikkumiseen ja asioiden hoitoon liittyvissä toiminnoissa:</u>			
9. sisällä liikkumisessa	9,	9,	9,
10. ulkona liikkumisessa	10,	10,	10,
11. kuljettamista autolla lähiseudulla	11,	11,	11,
12. bussilla- ja/tai junalla kulkemisessa	12,	12,	12,
13. kaupassa käynnissä	13,	13,	13,
14. pankki- ja postiasioiden hoidossa	14,	14,	14,
15. lääkärillä käynnissä	15,	15,	15,
Entä seuraavissa <u>asunnon tai kiinteistön hoitoon liittyvissä tehtävissä:</u>			
16. pienten korjaustöiden tekemisessä	16,	16,	16,
17. puutarha- ja/tai lumentöiden tekemisessä	17,	17,	17,
18. entä tarvitsetteko apua vielä jossakin muussa asiassa, jota ei ole edellä mainittu, missä asiassa? _____ _____ _____	18,	18,	18,

(Kysymys niille, jotka eivät ole valmiita jossain kohdassa vastaanottamaan apua vapaaehtoistyöntekijöinä toimivilta eläkeläisiltä, vaikka eivät saa siinä riittävästi apua, eli jossain kohdassa merkintä sarakkeella A., mutta ei sarakkeella B., eikä sarakkeella C.)

13. Miksi ette ole halukas ottamaan tarvitsemaanne apua vastaan vapaaehtoistyöntekijöinä toimivilta eläkeläisiltä?

- haluaisin tarvitsemani avun mieluummin muualta, keneltä? _____ 19 1,
_____ 2,
haluaisin tarvitsemani avun mieluummin yleensä vapaaehtoistyöntekijöiltä, en erityisesti eläkeläisiltä... 2,
muu syy, mikä? _____ 3,
_____ 3,

SEURAAVAT KYSYMYKSET NIILLE, JOTKA OLISIVAT HALUKKAITA OTTAMAAN APUA VASTAAN ELÄKELÄISILTÄ (JOSSAIN KOHDASSA MERKINTÄ KYS. 12 sarakkeella C.), MUUT SIIRTYKÄÄ KYSYMYKSEEN 19. (SIVULLE 5.)

14. Olisiko sillä Teille merkitystä, kävisikö Teitä auttamassa aina sama ihminen, eri ihmiset, vai eikö sillä ole merkitystä?

- sama ihminen..... 20 1
eri ihmiset..... 2
ei merkitystä..... 3
ei osaa sanoa..... 4

15. Tarvitsetteko apua viikonloppuisin tai öisin? (LUETTELE JA NÄYTÄ KORTTI 15)

- kyllä, sekä viikonloppuisin että öisin..... 21 1
kyllä, mutta vain viikonloppuisin..... 2
kyllä, mutta vain öisin..... 3
ei, en viikonloppuisin enkä öisin..... 4
ei osaa sanoa..... 5

16. Miltä kaikilta seuraavilta tahoilta toivoisitte saavanne tarvitsemanne vapaaehtoistyöntekijöiden avun pääsääntöisesti: (LUETTELE JA NÄYTÄ KORTTI 16) (Ympyröidään yksi tai useampi vaihtoehto)

- eläkeläisjärjestön kautta..... 22 1,
kunnan kautta..... 2,
seurakunnan kautta..... 3,
veteraanijärjestön kautta..... 4,
jonkun muun järjestön tai yhdistyksen kautta, minkä? _____ 5,
muuta kautta, mitä? _____ 6,
en osaa sanoa..... 7,

17a. Olisittekö valmis maksamaan lainkaan vapaaehtoistyöstä rahallista korvausta?

- kyllä..... 23 1
ei..... 2

JOS KYLLÄ

17b. Maksaisitteko vapaaehtoistyöstä vain pientä kulukorvausta (esim. matkoista, onan puhelimen käytöstä) vai enemmän töiden määrän ja luonteen mukaan?

- pienää kulukorvausta..... 24 1
töiden määrän ja luonteen mukaan..... 2

18. Kokisittekö helpommaksi ottaa apua vastaan vapaaehtoistyöntekijältä, jos maksaisitte siitä hänelle?

- kyllä..... 25 1
ei..... 2
en osaa sanoa..... 3

JOS TARVIKSEE APUA, MERKINTÄ KYSYMYKSEN 12 SARAKKEELLA A.

19. Jos saatte jo apua jossakin tai joissakin asioissa, niin ketkä Teitä nykyisin pääsääntöisesti auttavat? (LUETTELE JA NÄYTÄ KORTTI 19) (Ympyröidään seuraavista tärkeimmät)

puoliso.....	26	1,
lapset.....		2,
muut sukulaiset.....		3,
ystävät.....		4,
naapurit.....		5,
kotipalvelun työntekijät (kodinhoitaja, kotiavustaja).....		6,
kotisairaanhoitaja.....		7,
seurakunnan työntekijä.....		8,
yksityisesti palkattu hoitaja.....		9,
vapaaehtoistyöntekijät.....		10,
joku muu, kuka? _____		
_____		11,
ei kukaan.....		12,
ei osaa sanoa.....		13,

KAIKILLE

20. Käyttekö joitakin seuraavaksi lueteltavista palveluista? (KORTTI 20)

	KYLLÄ	EI	EI TARVIKSEE	EI OLE SAATAVILLA	EI OSAA SANOA
1. ateriapalvelua	27 1	2	3	4	5
2. kylvetyspalvelua	28 1	2	3	4	5
3. turvapalveluja (turvapuhelin tai muu hälytysmahdollisuus)	29 1	2	3	4	5
4. muita palveluita, mitä? _____					
_____	30 1	2	3	4	5

Seuraavassa on joitain eläkeläisten ansiotyötä ja vanhusten palveluita koskevia väitteitä, joihin voidaan suhtautua monella eri tavalla. Haluaisimme tietää Teidän henkilökohtaisen mielipiteenne niistä. Luen ne Teille yksitellen läpi. Vastatkaa kunkin kohdalla omaa mielipidettänne parhaiten vastaava vaihtoehto: (LUETTELE KORTIN VAIHTOEHDOT JA ANNA KORTTI 21)

21. Ansiotyötä haluaville eläkeläisille pitää järjestää mahdollisuus tehdä ansiotyötä.

täysin samaa mieltä.....	31	1
jokseenkin samaa mieltä.....		2
jokseenkin eri mieltä.....		3
täysin eri mieltä.....		4
ei osaa sanoa.....		5

22. Meillä palvelullaan ihmisiä eri tahojen toimesta aivan liikaa - jokaisen ihmisen olisi huolehdittava itse itsestään.

täysin samaa mieltä.....	32	1
jokseenkin samaa mieltä.....		2
jokseenkin eri mieltä.....		3
täysin eri mieltä.....		4
ei osaa sanoa.....		5

23. Eläkeläiset ovat jo työnsä tehneet, eikä heidän voida enää edellyttää tekevän töitä.

täysin samaa mieltä.....	33	1
jokseenkin samaa mieltä.....		2
jokseenkin eri mieltä.....		3
täysin eri mieltä.....		4
ei osaa sanoa.....		5

24. Julkisten ja yksityisten palvelujen toimesta ei pystytä huolehtimaan riittävästi vanhuksista, joten kanssaihminen pitäisi auttaa heitä.

täysin samaa mieltä.....	34	1
jokseenkin samaa mieltä.....		2
jokseenkin eri mieltä.....		3
täysin eri mieltä.....		4
ei osaa sanoa.....		5

TALOUDELLINEN TOIMEENTULO

25. Millaisena pidätte taloudellista toimeentuloanne tällä hetkellä: (LUETTELE VAIHTOEHDOT JA ANNA KORTTI 25)

erittäin hyvänä.....	35	1
melko hyvänä.....		2
kohtalaisena.....		3
melko huonona.....		4
erittäin huonona.....		5
ei osaa sanoa.....		6

26. Onko Teillä varaa tarvittaessa käyttää myös yksityisiä maksullisia palveluita, esim. ateriat-, kylvetys- ja siivouspalveluita? (LUETTELE VAIHTOEHDOT JA ANNA KORTTI 26)

kyllä aina tarvittaessa.....	36	1	
silloin tällöin.....		2	
vain harvoin.....		3	
en voi käyttää niitä.....		4	
en tarvitse maksullisia palveluita.....	5		==> SIIRTYKÄÄ KYS. 28.
ei osaa sanoa.....		6	

27. Kuinka paljon keskimäärin voitte tarvittaessa käyttää rahaa yksityisten palveluiden ostamiseen kuukaudessa?

keskimäärin _____ markkaa kuukaudessa

en yhtään.....	2
ei osaa sanoa.....	3

HARRASTUKSET

28. Luettelen Teille nyt joitain harrastuksia. Mitä niistä harrastatte tällä hetkellä? (Ympyröidään seuraavista yksi tai useampi vaihtoehto)

lukeminen.....	39	1,
liikunta.....		2,
käsityöt.....		3,
taide- ja kulttuuriharrastukset (esim. käynnit teatterissa, konserteissa).....		4,
kerhot.....		5,
järjestö- ja yhdistystoiminta.....		6,
osallistuminen seurakunnan tilaisuuksiin tai toimintaan.....		7,
muut harrastukset, mitkä? _____		
_____		8,
ei mitään harrastuksia.....		9,
ei osaa sanoa.....		10,

29. Oletteko itse antanut apua jokseenkin säännöllisesti jollekin iäkkäälle perheenjäsenellenne, omaisellenne tai jollekin muulle läheisellenne (esim. ystävälle, naapurille) viimeksi kuluneen vuoden aikana? Jos olette antanut apua, niin kenelle olette sitä antanut?

en ole antanut apua.....	40	1,
kyllä, puolisololleni.....		2,
kyllä, jollekin muulle, kenelle? _____		3,
ei osaa sanoa.....		4,

Kysyisimme lopuksi joitakin teitä itseänne koskevia taustatietoja aineiston tilastollista käsittelyä varten:

30. Sukupuoli

mies.....	41	1
nainen.....		2

31. Ikänne _____ vuotta

32. Siviilisääty? Oletteko (LUETTELE VAIHTOEHDOT)

naimaton.....	43	1
naimisissa tai avoliitossa.....		2
leski.....		3
eronnut tai asunuserossa.....		4

33. Asumistapanne? Asutteko (LUETTELE VAIHTOEHDOT)
(Yksi tai useampi vaihtoehto)

yksin.....	44	1,
avio- tai avopuolison kanssa.....		2,
omien lasten tai lastenlasten kanssa.....		3,
muiden sukulaisten kanssa, kenen? _____		4,
muiden kanssa, kenen? _____		5,

34. Mihin näistä tuloluokista kuulutte, kun Teidän ja puolisonne (jos olette avio- tai avoliitossa) käteenjäävät tulot (nettotulot) kuukaudessa lasketaan yhteen?

alle 3 000 mk.....	45	1
3 000 mk - 3 999 mk.....		2
4 000 mk - 4 999 mk.....		3
5 000 mk - 6 999 mk.....		4
7 000 mk - 8 999 mk.....		5
9 000 mk - 10 999 mk.....		6
11 000 mk - 12 999 mk.....		7
13 000 mk - 14 999 mk.....		8
15 000 mk - 19 999 mk.....		9
20 000 mk tai yli.....		10

35. Mitä ansiotyötä teitte viimeksi ennen eläkkeelle siirtymistänne?
(Ammattinimike kirjoitetaan tähän mahdollisimman tarkasti)

_____	46	1
_____		2

36. Millainen peruskoulutus Teillä on?

vähemmän kuin kansakoulu.....	47	1
kansakoulu, kansalaiskoulu.....		2
keskikoulu.....		3
ylioppilastutkinto.....		4

37. Onko Teillä ammatillista koulutusta?

kyllä.....	48	1
ei.....		2

38. Mihin seuraavista ammattiryhmistä lähinnä kuuluitte silloin, kun olitte vielä mukana työelämässä?
(LUETTELE VAIHTOEHDOT JA NÄYTÄ KORTTI 38)

johtavassa asemassa.....	49	1
ylempi toimihenkilö.....		2
alempi toimihenkilö.....		3
työntekijä.....		4
yrittäjä tai ammatinharjoittaja.....		5
maatalousyrittäjä.....		6
kotiäiti.....		7
jokin muu, mikä? _____		8

39. Missä läänissä vastaaja asuu? (HAASTATELIJA MERKITSEE)

Uudenmaan lääni.....	50	1
Turun ja Porin lääni.....		2
Hämeen lääni.....		3
Kymen lääni.....		4
Keski-Suomen lääni.....		5
Vaasan lääni.....		6
Kuopion lääni.....		7
Mikkelin lääni.....		8
Pohjois-Karjalan lääni.....		9
Oulun lääni.....		10
Lapin lääni.....		11

40. Millaisella seudulla vastaaja asuu? (HAASTATELIJA MERKITSEE)

pääkaupunkiseutu.....	51	1
muu kaupunki.....		2
maaseututajama.....		3
muu maaseutualue.....		4

41. Mikä on asuinpaikkanne etäisyys lähimpään kuntakeskukseen? (HAASTATELIJA MERKITSEE)

— — — km

42. Onko Teillä kodissanne puhelinta?

kyllä.....	53	1
ei.....		2

43. Asumismuoto? (HAASTATELIJA MERKITSEE)

kerrostalo, hissillä.....	54	1
kerrostalo, hissitön.....		2
rivitalo/paritalo.....		3
omakotitalo.....		4
muu, mikä? _____		5

SUURET KIITOKSET OSALLISTUMISESTANNE TUTKIMUKSEEN !

Haastattelupäivämäärä ____/____ 1993

Haastattelun kesto ____ min

Haastattelijan nimi _____

TUTKIMUS IÄKKÄIDEN IHMISTEN AVUNTARPEESTA JA VAPAAEHTOISTYÖN MAHDOLLISUUKSISTA

Tällä lomakkeella kysytään Teidän elämäntilanteeseenne liittyviä asioita, käsityksiänne ja mielipiteitänne. Tutustukaa ensin lomakkeeseen ja käykää sitten jokainen kysymys huolellisesti läpi.

Useimmissa kysymyksissä on annettu valmiiksi numeroidut vastausvaihtoehdot. Vastatkaa silloin ympäröimällä sen vaihtoehdon numero, joka sopii parhaiten kohdallenne. Jos vaihtoehdon valitseminen on vaikeaa, ympyröikää kuitenkin mielipidettänne tai käsitystänne lähinnä vastaava vaihtoehto.

Esimerkki:

4. Millaiseksi arvioitte nykyisen terveydentilanne?

1. erittäin hyvä
2. melko hyvä
3. kohtalainen
4. melko huono
5. erittäin huono

Lomakkeella on myös kysymyksiä, joissa ei ole valmiita vastausvaihtoehtoja. Toivomme, että vaivaudutte silloin kirjoittamaan vastauksenne mahdollisimman tarkasti.

Lisäksi joissakin kysymyksissä on jonkun vastausvaihtoehdon jälkeen merkitty nuoli ja kehoitus siirtyä edempänä olevaan kysymykseen (esim. ⇒ SIIRTYKÄÄ KYSYMYKSEEN 11.). Siirrykää tähän edempänä olevaan kysymykseen vain siinä tapauksessa, että olette valikoineet kyseisen vaihtoehdon.

AIKAISEMPI ANSIOTYÖNTEKO

1. Mitä ansiotyötä teitte viimeksi ennen eläkkeelle siirtymistänne?
(Kirjoittakaa ammattinimike tähän mahdollisimman tarkasti)
-

2. Miltä työn jättäminen Teistä tuntui? Oliko se

1. hyvin vaikeaa
2. melko vaikeaa
3. melko helppoa
4. hyvin helppoa
5. vaikea sanoa

3. Mitä mieltä olette elämäntilanteestanne nykyisin eläkkeellä ollessanne? Oletteko

1. hyvin tyytyväinen
2. melko tyytyväinen
3. melko tyytymätön
4. hyvin tyytymätön
5. vaikea sanoa

TERVEYS JA TOIMINTAKYKY

4. Millaiseksi arvioitte nykyisen terveydentilanne?

1. erittäin hyvä
2. melko hyvä
3. kohtalainen
4. melko huono
5. erittäin huono

5. Onko Teillä joku salraus, vamma tai vaiva, joka tekee tällä hetkellä vaikeaksi tai mahdottomaksi hoitaa tavalliset päivittäiset tehtävät? (Esimerkiksi työt kotona, asiointi kodin ulkopuolella, vapaa-ajan toiminnot jne.)

1. ei
 2. kyllä, mikä tai millainen?
-
-
-

6. Pystyisittekö tämän hetkisen terveydentilanne kannalta vielä tekemään sitä työtä, jota teitte juuri ennen eläkkeelle siirtymistänne?

1. en
2. melko huonosti
3. kohtalaisesti
4. aika hyvin

7. Miten helppoa tai vaikeaa Teidän on tutustua muihin ihmisiin?

1. hyvin vaikeaa
2. hieman vaikeaa
3. jokseenkin helppoa
4. hyvin helppoa

NYKYINEN ANSIOTYÖNTEKO JA HALU SIIHEN

8. Teettekö tällä hetkellä jonkinlaista ansiotyötä?

1. kyllä
2. en tee ⇒ SIIRTYKÄÄ KYSYMYKSEEN 11. (Sivulle 4.)

9. Minkälaista ansiotyötä teette?

(Kirjoittakaa ammattinimike tähän ja yrittäkää kuvata tekemäänne työtä mahdollisimman tarkasti)

10. Kuinka monta tuntia teette työtä keskimäärin viikottain?

keskimäärin _____ tuntia / viikko

11. Olisitteko halukas palaamaan entiseen työhönne tai muuhun vastaavaan varsinaiseen ansiotyöhön tai lisäämään tämänhetkistä työpanostanne, jos siihen tarjoutuisi tilaisuus?

1. kyllä ⇒ SIIRTYKÄÄ KYSYMYKSEEN 14. (Sivulle 5.)
2. en
3. vaikea sanoa

12. Entä olisitteko halukas palaamaan ansiotyöhön, jos työtänne tai työssäkäynnin ehtoja muutettaisiin tai helpotettaisiin (esim. toinen työ, työn keventäminen, työajan lyhentäminen, tai jos verotus- tai eläkesäännöt muuttuisivat)?

1. en ⇒ SIIRTYKÄÄ KYSYMYKSEEN 19. (Sivulle 6.)
2. kyllä

13. Mitä ehtoja työn pitäisi mielestänne täyttää, jotta voisitte vielä tehdä ansiotyötä? *(Merkitkää ympyröimällä yksi tai useampi sellainen vaihtoehto, jonka työn pitäisi ehdottomasti täyttää)*

1. työn pitäisi olla erilaista kuin entinen työni
2. työn pitäisi olla kevyempää kuin entinen työni
3. työajan pitäisi olla lyhyempi kuin entisessä työssäni, esim. osa-aikatyö
4. työajan pitäisi olla vapaa, esim. keikkaluontoinen työ
5. muita ehtoja, mitä?

14. Minkälaista ansiotyötä haluaisitte tehdä? Olkaa hyvä ja kirjoittakaa ammattinimike tähän ja yritäkää kuvata haluamaanne työtä mahdollisimman tarkasti:

15. Entä olisitteko valmis tekemään ansiotyötä myös siinä tapauksessa, että siitä maksettaisiin pienempää palkkaa kuin entisestä työstänne?

1. kyllä
2. en
3. vaikea sanoa

16. Estävätkö nykyinen verotuskäytäntö tai eläkesäännökset Teitä työskentelemästä haluamallanne tavalla eläkkeellä ollessanne?

1. verotuskäytäntö estää
2. eläkesäännökset estävät
3. sekä verotuskäytäntö että eläkesäännökset estävät
4. verotuskäytäntö ja/tai eläkesäännökset eivät estä

17. Jos eläkkeenne pienenisi yhtä paljon kuin saisitte palkkaa työstänne, niin estäisikö se Teitä tekemästä työtä?

1. kyllä, täysin
2. kyllä, jossain määrin
3. ei estäisi

18. Miten suhtaudutte siihen, että eläkkeenne maksaminen lakkautettaisiin siksi ajaksi, kun mahdollisesta eläkeaikaisesta työstänne saatava palkka olisi yhtä suuri tai lähes yhtä suuri kuin nykyinen eläkkeenne? (Työn loputtua eläkkeen maksaminen jatkuisi tietenkin entisen suuruisena).

1. hyväksyn täysin
2. hyväksyn jotekin
3. en hyväksy

Seuraavassa on joitain eläkeläisten ansiotyötä ja vanhusten palveluita koskevia väitteitä, joihin voidaan suhtautua monella eri tavalla. Haluaisimme tietää Teidän henkilökohtaisen mielipiteenne niistä. Lukekaa ne huolellisesti yksitellen läpi ja ympyröikää kunkin kohdalla omaa mielipidettänne parhaiten vastaava vaihtoehto:

19. Ansiotyötä haluaville eläkeläisille pitää järjestää mahdollisuus tehdä ansiotyötä.

1. täysin samaa mieltä
2. jokseenkin samaa mieltä
3. vaikea sanoa
4. jokseenkin eri mieltä
5. täysin eri mieltä

20. Meillä palvellaan ihmisiä eri tahojen toimesta aivan liikaa – jokaisen ihmisen olisi huolehdittava itse itsestään.

1. täysin samaa mieltä
2. jokseenkin samaa mieltä
3. vaikea sanoa
4. jokseenkin eri mieltä
5. täysin eri mieltä

21. Eläkeläiset ovat jo työnsä tehneet, eikä heldän voida enää edellyttää tekevän töitä.

1. täysin samaa mieltä
2. jokseenkin samaa mieltä
3. vaikea sanoa
4. jokseenkin eri mieltä
5. täysin eri mieltä

22. Julkisten ja yksityisten palvelujen toimesta ei pystytä huolehtimaan riittävästi vanhuksista, joten kanssaihmissen pitäisi auttaa heitä.

1. täysin samaa mieltä
2. jokseenkin samaa mieltä
3. vaikea sanoa
4. jokseenkin eri mieltä
5. täysin eri mieltä

TALOUDELLINEN TOIMEENTULO

23. Millaisena pidätte taloudellista toimeentuloanne tällä hetkellä:

1. erittäin hyvänä
2. melko hyvänä
3. kohtalaisena
4. melko huonona
5. erittäin huonona

24. Tuntuuko Teistä siltä, että työstä saatavat lisäansiot olisivat näin eläkkeellä olessanne:

1. erittäin tarpeellisia
2. jossain määrin tarpeellisia
3. ei juuri tarpeellisia
4. ei ollenkaan tarpeellisia

HARRASTUKSET JA OSALLISTUMINEN VAPAAEHTOISTOIMINTAAN

25. Seuraavassa on lueteltu joltain harrastuksia. Mitä niistä harrastatte tällä hetkellä?

(Merkitkää ympyröimällä yksi tai useampi vaihtoehto)

1. lukeminen
2. liikunta
3. käsityöt
4. taide- ja kulttuuriharrastukset (esim. käynnit teatterissa, konserteissa)
5. kerhot
6. järjestö- ja yhdistystoiminta
7. osallistuminen seurakunnan tilaisuuksiin tai toimintaan
8. muut harrastukset, mitkä?

9. ei harrastuksia

26. Oletteko mukana kerhoissa tai järjestö- tai yhdistystoiminnassa? Jos olette mukana, niin osallistutteko toimintaan aktiivisesti esim. puheenjohtajana, sihteerinä jne., vaiko vain "rivijäsenenä"?

1. en osallistu kerho- tai järjestötoimintaan
2. olen mukana "aktiivijäsenenä"
3. olen mukana vain "rivijäsenenä"

27. Entä osallistutteko Te tällä hetkellä sellaiseen toimintaan, jossa autetaan muita ihmisiä jonkin kerhon, järjestön, seurakunnan tms. kautta?

1. en
 2. kyllä, millaisia ihmisiä autatte?
-
-

28. Entä oletteko antanut apua joksikin säännöllisesti jollekin iäkkäälle perheenjäsenellenne, omaisellenne tai jollekin muulle läheisellenne (esim. ystävälle, naapurille) viimeksi kuluneen vuoden aikana? Jos olette antanut apua, niin kenelle olette sitä antanut?

1. en ole antanut apua
2. kyllä, puolisololleni
3. kyllä, toiselle vanhemmistani
4. kyllä, molemmille vanhemmilleni
5. kyllä, sisarelleni tai veljelleni
6. kyllä, jollekin muulle, kenelle?

HALU OSALLISTUA VAPAAEHTOISTOIMINTAAN

Kunta ja erilaiset järjestöt antavat ulkopuolista apua iäkkäille ihmisille. Yhä useammat ihmiset haluavat nykyisin auttaa huonokuntoisia vanhuksia myös vapaaehtoisesti. Vapaaehtoistyössä annetaan apua jokapäiväiseen elämään liittyvissä asioissa ja askareissa. Vapaaehtoistyöntekijä menee apua tarvitsevan luo ja auttaa häntä sellaisissa tehtävissä, joissa tämä haluaa apua. Käynneistä ja tehtävistä sovitaan tietenkin etukäteen.

Meillä on paljon eri ikäisiä ja eri eläkkeillä olevia eläkeläisiä. Viime aikoina on myös mietitty, olisiko mahdollista että eläkeläiset toimisivat enemmän iäkkäiden ihmisten auttajina. Työstä voitaisiin ehkä maksaa rahallinen korvaus.

Haluaisimme kysyä seuraavaksi Teidän henkilökohtaisia mielipiteitänne tällaisesta vapaaehtoistyöstä. Erityisen kiinnostavaa on Teidän mahdollinen oma halunne osallistua avunantajana tällaiseen työhön. Olkaa hyvä ja vastatkaa seuraaviin kysymyksiin tämän hetkisen tilanteenne mukaan:

29. Ajatelkaa nyt tilannetta, että Teille tarjottaisiin mahdollisuutta mennä auttamaan vapaaehtoistyöntekijänä jotakuta iäkästä (yli 74-vuotiaasta) ihmistä jossakin tai joissakin hänen toivomissaan asioissa, niin miten menettelisitte:

1. menisin auttamaan, jos tehtävät ja ajankohta sopisivat minulle
2. ehkä menisin auttamaan, jos tehtävät ja ajankohta sopisivat minulle
3. en osaa sanoa
4. en menisi missään tapauksessa
auttamaan ⇒ SIIRTYKÄÄ KYSYMYKSEEN 44. (Sivulle 13.)

30. Seuraavassa on lueteltu joltakin vanhusten auttamisen muotoja. Toiset läkkäät ihmiset tarvitsevat apua vain joissakin – toiset useammissa asioissa.

Vastaavasti vapaaehtolistyöntekijät ovat erilaisia siinä, missä asioissa he ovat valmiita antamaan apua. Olkaa hyvä ja lukekaa seuraavan luettelon kukin kohta yksitellen läpi ja merkitkää ympyröimällä se asia tai ne asiat, joissa olisitte henkilökohtaisesti valmis antamaan apua iäkkäille (yli 74-vuotiaille) ihmisille:

1. lukemisessa ja kirjeiden kirjoittamisessa
2. keskusteluseurana
3. seurana tai apuna erilaisissa tilaisuuksissa käynnissä (esim. teatteri, elokuvat, yhdistykset yms.)
4. vaikeasti sairaan säännöllisen tapaaminen
5. henkilökohtaisen hygienian hoidossa (peseytyminen, WC, kynsien leikkuu jne.)
6. pukeutumisessa ja riisuutumisessa

Entä olisitteko valmis antamaan apua seuraavissa jokapäiväisissä askareissa:

7. ruuanlaitossa ja tiskauksessa
8. siivoamisessa
9. pyykinpesussa

Entä olisitteko valmis antamaan apua seuraavissa liikkumiseen ja asioiden hoitoon liittyvissä toimissa:

10. sisällä liikkumisessa
11. ulkona liikkumisessa
12. kuljettamisessa autolla lähiseudulla
13. bussilla- ja/tai junalla kulkemisessa
14. kaupassa käynnissä
15. pankki- ja postiasioiden hoidossa

Entä seuraavissa asunnon tai kiinteistön hoitoon liittyvissä tehtävissä:

16. pienten korjaustöiden tekemisessä
17. puutarha- ja/tai lumitöiden tekemisessä

Entä olisitteko halukas antamaan apua jossakin muussa asiassa, jota ei ole edellä mainittu?

1. en
2. kyllä, missä asiassa?

31. Kuinka monen läkkään ihmisen avunantajana haluaisitte toimia?

1. yhden
2. kahden tai kolmen
3. neljän tai useamman
4. vaikea sanoa

32. Miten kilnteästi voisitte sitoutua auttamistyöhön? Sopisiko Teille:

1. säännöllinen, jatkuvasti tiettyyn aikaan tehtävä työ
2. säännöllinen, mutta ei jatkuvasti tiettyyn aikaan tehtävä työ
3. vain satunnainen, keikkaluontoinen työ
4. vaikea sanoa

33. Entä miten paljon aikaanne olisitte valmis käyttämään vapaaehtoistyössä?

1. satunnaisesti jonkin verran
2. säännöllisesti 1-3 tuntia viikossa
3. säännöllisesti yli 3 tuntia viikossa
4. sopimuksen mukaan
5. vaikea sanoa

34. Olisitteko tarvittaessa valmis antamaan apua viikonloppuisin tai öisin?

1. kyllä, sekä viikonloppuisin että öisin
2. kyllä, mutta vain viikonloppuisin
3. kyllä, mutta vain öisin
4. ei, en viikonloppuisin enkä öisin
5. vaikea sanoa

35. Pitäisikö mielestänne vanhusten auttamisesta maksaa rahallista korvausta?

1. ei ⇒ SIIRTYKÄÄ KYSYMYKSEEN 41. (Sivulle 12.)
2. kyllä, mutta vain pientä kulukorvausta (esim. matkoista, oman puhelimen käytöstä)
3. kyllä, töiden määrän ja/tai luonteen mukaan

36. Kuinka paljon Teidän pitäisi mielestänne saada käteen jäävää korvausta keskimäärin kuukaudessa siitä avusta, jota olisitte valmis antamaan iäkkäille ihmisille (kuten olette vastannut kysymykseen 30.)?
1. alle 300 mk
 2. 300 - 499 mk
 3. 500 - 999 mk
 4. 1000 - 1499 mk
 5. 1500 - 1999 mk
 6. yli 2000 mk
 7. vaikea sanoa
37. Jos Te saisitte vanhusten auttamisesta kohtuullisen rahallisen korvauksen, niin lisäisikö se valmiuttanne auttaa vanhoja ihmisiä edellä luetelluissa eri toimitissa (katsokaa kysymys 30.)?
1. kyllä, selvästi
 2. ehkä jonkin verran
 3. ei juurikaan
 4. ei
38. Tulojen kasvaessa verotus yleensä kiristyy. Estäisikö mahdollinen verotuksenne tiukentuminen Teitä osallistumasta rahalla korvattavaan vanhusten auttamiseen?
1. kyllä, täysin
 2. kyllä, jossain määrin
 3. ei juuri estäisi
 4. en osaa sanoa
39. Jos eläkkeenne pienenis yhtä paljon kuin saisitte korvausta vanhusten auttamistyöstä, niin estäisikö se Teitä osallistumasta rahalla korvattavaan vanhusten auttamiseen?
1. kyllä, täysin
 2. kyllä, jossain määrin
 3. ei juuri estäisi
 4. en osaa sanoa
40. Miten suhtaudutte siihen, että eläkkeenne maksaminen lakkautettaisiin siksi ajaksi, kun teette auttamistyötä, jos työstä saatu korvaus olisi yhtä suuri tai lähes yhtä suuri kuin nykyinen eläkkeenne? (Työn loputtua eläkkeen maksaminen jatkuisi tietenkin entisen suuruisena)
1. hyväksyn täysin
 2. hyväksyn jotenkin
 3. en hyväksy

41. Jos haluaisitte auttaa vapaaehtoistyöntekijänä läkkäitä (yli 74-vuotiaita) ihmisiä, mikä tai mitkä seuraavista tekijöistä ovat tärkeimpiä kannustimia toiminnallenne?
(Merkittävä ympyröimällä yksi tai useampi vaihtoehto)

1. pääsee auttamaan muita
 2. mahdollisuus lisäansioihin
 3. aika kuluu mukavasti
 4. saa uutta tietoa, elämyksiä ja kokemuksia
 5. voi vaikuttaa ja osallistua
 6. ihmisten tapaaminen ja seurustelu
 7. voi käyttää omia kykyjä, tietoja ja taitoja
 8. muu, mikä?
-
-

42. Jos valitsitte edellisessä kysymyksessä (kysymys 41.) uselta vaihtoehtoja, niin mikä niistä on kaikkein tärkein kannustin toiminnallenne?
(Merkittävä tähän tärkeimmän vaihtoehdon numero)

numero _____

43. Kuinka tarpeellisena pidätte tai pitäisitte omalta kohdaltanne tuen esim. koulutuksen tai työohjauksen saamista läkkäiden ihmisten auttamisessa?

1. erittäin tarpeellisena
2. ehkä tarpeellisena
3. ei tarpeellisena
4. vaikea sanoa

⇒ SIIRTYKÄÄ KYSYMYKSEEN 45. (Sivulle 13.)

44. Vastatkaa tähän jos ette haluaisi auttaa vapaaehtolystyöntekijänä iäkkäitä (yli 74-vuotialta) ihmisiä: mikä tai mitkä seuraavista tekijöistä estävät toimimistanne tällaisena vapaaehtolystyöntekijänä?
(Merkittää ympyröimällä yksi tai useampi vaihtoehto)

1. iäkkään perheenjäsenen tai omaisen hoito
 2. muun ikäisten kuin iäkkäiden perheenjäsenten tai omaisten hoito
 3. ei ole aikaa ansiotyön vuoksi
 4. ei ole aikaa harrastusten vuoksi
 5. en ole tullut edes ajatelleeksi sitä mahdollisuutta
 6. en haluaisi auttaa erityisesti iäkkäitä ihmisiä, vaan esim. vammaisia, kaikenikäisiä yksinäisiä tai lapsiperheitä
 7. en ole kiinnostunut vapaaehtoistyöstä
 8. muu este, mikä?
-
-

KAIKILLE VASTAAJILLE:

Kysyisimme lopuksi joitakin Teitä itseänne koskevia taustatietoja vastausten tilastollista käsittelyä varten:

45. Mistä lähtien olette olleet eläkkeellä?

Vuodesta 19 _____

46. Sukupuoli

1. mies
2. nainen

47. Ikä

_____ vuotta

48. Siviilisääty

1. naimaton
2. naimisissa tai avoliitossa
3. leski
4. eronnut tai asumuserossa

49. Asutteko:

(Merkittävä ympeyryksellä yksi tai useampi vaihtoehto)

1. yksin
2. avio- tai avopuolison kanssa
3. lasten tai lastenlasten kanssa
4. muiden sukulaisten kanssa, kenen? _____
5. muiden kanssa, kenen? _____

50. Mihin seuraavista tuloluokista kuulutte, kun Teidän ja puolisonne (jos olette avio- tai avoliitossa) käteenjäävät tulot (nettotulot) kuukaudessa lasketaan yhteen?

1. alle 3 000 mk
2. 3 000 mk - 3 999 mk
3. 4 000 mk - 4 999 mk
4. 5 000 mk - 6 999 mk
5. 7 000 mk - 8 999 mk
6. 9 000 mk - 10 999 mk
7. 11 000 mk - 12 999 mk
8. 13 000 mk - 14 999 mk
9. 15 000 mk - 19 999 mk
10. 20 000 mk tai yli

51. Millainen peruskoulutus Teillä on?

1. vähemmän kuin kansakoulu
2. kansakoulu, kansalaiskoulu
3. keskikoulu
4. ylioppilastutkinto

52. Onko Teillä ammatillista koulutusta?

1. kyllä
2. ei

53. Mihin seuraavista ammattiryhmistä lähinnä kuulitte silloin, kun olitte vielä mukana työelämässä?

1. johtavassa asemassa
 2. ylempi toimihenkilö
 3. alempi toimihenkilö
 4. työntekijä
 5. yrittäjä tai ammatinharjoittaja
 6. maanviljelijä
 7. kotirouva
 8. jokin muu, mikä?
-

54. Missä läänissä asutte?

1. Uudenmaan lääni
2. Turun ja Porin lääni
3. Hämeen lääni
4. Kymen lääni
5. Keski-Suomen lääni
6. Vaasan lääni
7. Kuopion lääni
8. Mikkelin lääni
9. Pohjois-Karjalan lääni
10. Oulun lääni
11. Lapin lääni

55. Millaisella seudulla asutte?

1. pääkaupunkiseutu
2. muu kaupunki
3. maaseututaajama
4. muu maaseutualue

SUURET KIITOKSET OSALLISTUMISESTANNE TUTKIMUKSEEN!

Vanhustenhuollon järjestäminen on lähivuosikymmenien suuri haaste. Vanhusten avohuolto on ajautumassa monesta syystä suorastaan kriisiin. Kotona asumista tukevia palveluja on kehitetty, mutta niiden määrä näyttää tarpeeseen nähden riittämättömältä. Palvelujen turvaamiseksi tarvitaan julkisen sektorin ohella yhä enemmän apua myös vapaaehtoistyöstä. Tässä tutkimuksessa selvitetään vanhusten avuntarpeita eri asioissa ja nuorempien eläkeläisten mahdollisuuksia toimia vanhusten vapaaehtoisina auttajina.

Teos on laadittu yhteistyössä Eläketurvakeskuksen ja Vanhustyön keskusliiton kanssa. Sen tekemiseen on saatu tukea Sosiaali- ja terveysministeriön tutkimus- ja kehittämisvaroista.

